

e-ISSN: 2757 - 5489

MAYIS 2021

SAYI 01

TEYD

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ
TEYD

JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT
JSEM

e-ISSN: 2757 - 5489

**TEYD HAKEMLİ BİR DERGİDİR.
JSEM IS A PEER-REVIEWED JOURNAL**

Yayınlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.
The responsibilities of the articles belong to the author/authors.

Dergi İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Kazım UYSAL
Journal Executive Owner

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAVASOĞLU
Editorial Board Secretary

Baş Editör: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf UYSAL
Editor in Chief

Editör: Öğr. Gör. Elif ÇAKICI
Editor

Editör Yardımcıları: Öğr. Gör. Hasbiye DİZMAN
Associate Editors
Öğr. Gör. Selçuk ASLAN
Öğr. Gör. Serhat BAYRAK
Öğr. Gör. Zeynep DUYAR

Yabancı Dil Editörü: Öğr. Gör. İsmail KARABULUT
English Language Editor

Türkçe Dil Editörü: Öğr. Gör. Mehmet Ali DİNÇAY
Turkish Language Editor

Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Yaşar Emin AKÇA
Cover Design

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ (TEYD)

Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu'nun resmi, hakemli ve bilimsel dergisidir. Dergi, bilginin serbest dolaşımı ve yaygınlaştırılması için çalışan açık erişimli bir elektronik dergidir.

Mayıs ve **Kasım** aylarında olmak üzere altı ayda bir ve yılda iki kez yayımlanır.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı; sosyal bilimler alanında bilimsel bilgi üretimine katkı sağlamaktır. Bilime yenilik getiren, yeni bir bilimsel yöntem geliştiren veya bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliğinde olan özgün makalelere yer vermeyi amaçlamaktadır.

Dergide, İktisat, İşletme, Siyaset Bilimi, Sosyoloji, Kamu Yönetimi, Ekonometri, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Maliye ve Uluslararası İlişkiler alanlarının kapsamına giren tüm konulardaki özgün çalışmalar yayımlanır.

DANIŞMA & YAYIN KURULU

(Advisory & Editorial Board)

Prof. Dr. Abdullah KARAMAN	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah YILMAZ	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alpaslan YÜCE	(Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Atilla BATUR	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir PARLAK	(Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ZORTUK	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Özgür ÖNDER	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	(Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Eray ACAR	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Esra KABAKLARLI	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ	(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Faruk TEMEL	(Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Feyzullah ÜNAL	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemal VATANSEVER	(Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Doç. Dr. Liudmyla RADOVETSKA	(National Academy of Security Service of Ukraine)
Doç. Dr. Mesut DOĞAN	(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Recep REHİMLİ	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)
Doç. Dr. Resul ÖZTÜRK	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sezgin KAYA	(Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Yavuz BOZKURT	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Yıldız ATMACA	(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kemalettin ERYEŞİL	(Şırnak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Selami ERDOĞAN	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Seyhat BAYRAK GEZDİM	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yasin TAŞPINAR	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Elnur ALİYEYEV	(Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi)

İLETİŞİM BİLGİLERİ

(Contact Info)

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Gediz Meslek Yüksekokulu, Gediz, KÜTAHYA
E-posta (e-mail): teyd@dpu.edu.tr İnternet Sayfası (Web Page): <http://teyd.dpu.edu.tr>

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*
(REFEREES OF THIS ISSUE)

Prof. Dr. İbrahim MAZMAN	(Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan GÖNEN	(Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Arif KOLAY	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Özgür SAYGIN	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA	(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay SARP	(Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÜNLÜ	(Şirnak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Salahaddin GEZİCİ	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇEMBERLİTAŞ	(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kudbeddin ŞEKER	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Saniye Şehnaz ALTUNAKAR MERCAN	(Dicle Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şakir TURAN	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba BAYRAKTAR	(Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇELİK	(Selçuk Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Ulvi SANDALCI	(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Amiran Kurtkan Bilgeseven'in Bütüncü Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation of Amiran Kurtkan Bilgeseven's Holistic Approach
Fahri Atasoy, Sümeyye Gedik.....1-17
- Halk İnanışlarının Mitolojik Kökenleri: Konya (Kadınhanı) Örneği
Mythological Origins of Folk Beliefs: The Example Of Konya (Kadınhanı)
Düriye Özdemir.....18-33
- Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Mali Denetim Sonucunda İçtihatı Olarak Oluşturulan Yeni Bir Karar Türü: Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması
A New Kind of Decision Made By The Constitutional Court As A Result of Financial Audit of Political Parties: Impossibility Of Admission
Fatih Güler.....34-51
- Stratejik Pazarlama Muhasebesi Açısından "Pazarlama 4.0" Kavramının Önemi
Importance of "Marketing 4.0" Concept In Terms of Strategic Marketing Accounting
Tolga Yeşil.....52-65
- Kamu Politikası Transferi ve Uluslararası Örgütler
Public Policy Transfer and International Organizations
Yasin Taşpınar.....66-87
- 1942 Atılay Denizaltı Faciası
1942 Atılay Submarine Disaster
Özgür Türkoğlu.....88-111
- Nijerde Vergi Kaçakçılığının Nedenleri
Causes of Tax Evasion In Niger
Oumarou Mamane Balla.....112-125

AMİRAN KURTKAN BİLGESEVEN'İN BÜTÜNCÜ YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fahri Atasoy¹
Sümeyye Gedik²

Öz

Her toplum, kendi yarattığı kültür ile bütünleşmiş bireyler talep eder. Bireyler ise, farklılıkları göz önünde bulunduran ve bu farklılıkların gelişmesi için imkân sağlayan bir toplumda yaşamak ister. Toplum, ancak bireylerin taleplerini yerine getirdiği müddetçe bütünleşebilir. Bireyler ise toplumun kendilerine sunduğu kültür unsurlarını yıpratmadan kullandığı ve saygı duyduğu oranda içerde kalır. Tevhit inancını içeren din, hem toplumu hem de bireyleri ortak bir paydada, her ikisini de tatmin ederek birleştirir. İnanç manevi bir tatmin ve toplumun değer ve normlarını düzenleyen bir kontrol aracıdır ve her din bu inanç sistemini taşımaz. Tevhit prensibi doğrultusunda inanmayan toplumlar mutlaka çözülmeye doğru gitmişlerdir. Bütünleşme ve çözülme toplumun en temel olgusu olup karşılıklı olarak birbirlerini etkiler. Toplumun sosyal yapısı çözülmeye ya da bütünleşmeye etki eden bir unsurdur. Bir toplum birlik (tevhit) anlayışını benimsemişse farklılıkları bir arada tutmayı ve bir bütün olmayı sağlayabilir. Fakat ayrılıkları yücelten hiçbir toplum ayakta kalamaz. Bütünlüğü sağlayan en temel gereksinim ise kültürdür. Kültür farklılıkların birleşmesinde bir köprüdür. Şahsiyet sahibi bireyler bu köprüyü ileri taşımanın yanı sıra katkıda bulunurlar. Şahsiyetin gelişmesi ise birlik anlayışını benimsemiş ve bunun yanı sıra tüm sosyal yapısında değer ve normları ile gösteren ferdiyetçi toplum yapısı ile mümkündür. Keza toplum, sosyal yapısı, kültürü, değer ve normları, içinde barındırdığı tüm maddi ve manevi unsurları ile bir bütündür. Bunlardan herhangi birinin yokluğunda geri kalan tüm yapılar da dağılır ve zamanla yok olur.

Anahtar Kelimeler

Bütüncü Yaklaşım
Sosyal Bütünleşme
Tevhit Anlayışı
Madde ve Mana Sistemleri
Nedensel Bütünlük

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 28.12.2020
Kabul Tarihi : 09.01.2021
E-Yayın Tarihi : 30.05.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, fahriatasoy@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9201-3586

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sumeyyegdk96@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5512-2265

AN EVALUATION OF AMIRAN KURTKAN BILGESEVEN'S HOLISTIC APPROACH

Abstract

Every society demands individuals who are integrated with the culture it creates. Individuals, on the other hand, want to live in a society that considers differences and provides opportunities for the development of these differences. Society can only be integrated as long as individuals fulfill their demands. Individuals stay inside the society as long as they use the cultural elements offered by society by respecting these elements and without wearing them down. Religion, which includes the belief of tawhid, meets both society and individuals on a common ground, satisfying both. Faith is a spiritual fulfillment and a means of control that regulates society's values and norms and not every religion owns this belief system. Societies that do not believe in accordance with the principle of tawhid have definitely gone towards dissolution. Integration and dissolution are the most fundamental phenomena of society and mutually affect each other. The social structure of society is a factor that affects dissolution or integration. If a society adopts the understanding of unity (tawhid), it can keep the differences together and be a whole. But no society that glorifies separation can survive. The most basic requirement that provides integrity is culture. Culture is a bridge for the convergence of differences. Individuals with personality contribute to this bridge as well as move it forward. The development of personality is possible with the individualist social structure that has adopted the understanding of unity and shows this with its values and norms in its entire social structure. Likewise, society is a whole with its social structure, culture, values and norms and all its material and spiritual elements. In the absence of any of these, all the remaining structures also dissolve and disappear over time.

Keywords

Holistic Approach
Social Integration
Understanding Of Unity
Matter And Mana Systems
Causal Integrity

Article Info

Research Article
Received : 12.28.2020
Accepted : 01.09.2021
Online Published : 05.30.2021

Kaynakça Gösterimi: Atasoy, F. ve Gedik, S. (2021). "Amiran Kurtkan Bilgeseven'in Bütüncü Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2 (1), 1-17.

Citation Information: Atasoy, F. ve Gedik, S. (2021). "An Evaluation of Amiran Kurtkan Bilgeseven's Holistic Approach", *Journal of Society, Economics and Management*, 2 (1), 1-17.

GİRİŞ

Sosyolojinin gelişiminde iz bırakan önemli bilim insanları vardır. Türkiye’de sosyolojinin gelişmesinde de önemli isimler rol almıştır. İstanbul Üniversitesi kürsü olarak sosyolojinin ilk kurulduğu yerdir. Bu gelenek içinde görev yapan sosyologlardan birisi Amiran Kurtkan Bilgiseven'dir. Amiran hoca çok sayıda kitap ve makalenin yanı sıra, öğrenciler yetiştirerek sosyolojinin Türkiye’de gelişmesine katkı sağlamıştır. Özellikle eserlerini okuyarak görüşlerinden faydalanan öğrencileri ile bizzat akademik ortamda yetiştirdiği öğrencileri, sosyolojinin kendi ülkemizin gerçekleri üzerinden temellendirilebilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Kurtkan’ın özellikle bütüncü yaklaşımın temsilcisi olarak sosyolojik olaylara ve olgulara bakış açısını öğrencilerinin takip etmesi bir düşünce okulu olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda çalışmamızda Kurtkan’ın bütüncü yaklaşımı ve bu konu hakkında öğrencisi Dolunay Şenol’un görüşlerini ortaya koymaya özen gösterilecektir.

Çalışmada önce Amiran Kurtkan’ın temel sosyolojik görüşleri ve bütüncü yaklaşımı tespit edilecek, sonra öğrencisi Dolunay Şenol’un bu konudaki görüşlerine başvurulacaktır. Bilim insanları hem kitapları hem de yetiştirdiği öğrencileriyle görüşlerini ve yaklaşımlarını yansıtırlar. Bu çalışmada bir bilim insanı olarak Amiran Kurtkan’ın görüşlerinin nasıl bir etki yarattığı, akademisyen olan bir öğrencisi üzerinden ölçülmeye çalışılacaktır. Profesör Dolunay Şenol, Amiran Kurtkan’ın son doktora öğrencisidir ve hocanın yanında doktora yapabilmek için Hacettepe’deki doktorasını yarım bırakarak İstanbul Üniversitesi’ne geçmiştir. Doktorasını tamamladıktan sonra görev aldığı Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde akademik çalışmalarına devam etmiştir. Amiran Kurtkan’ın Dolunay Şenol’un hayatına girmesi lisans tezi vesilesiyle olmuştur. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde Profesör Beylü Dikeçligil’ in yönlendirmesiyle lisans bitirme tezini Amiran Kurtkan’ın bütüncü yaklaşımı üzerine yazmıştır. Yüksek lisans döneminde Amiran Kurtkan’ın bütüncü yaklaşımı çerçevesinden Zimmerman, Mustafa Erkal, Pitirim Sorokin okumaları devam etmiştir. Dolayısıyla Dolunay Şenol, Amiran Kurtkan’ın bütüncü yaklaşımı içinde yetişmiş bir akademisyendir.

Makalede Prof. Dr. Dolunay Şenol ile mülakat yapılmasının en önemli sebeplerinden birisi, Amiran Kurtkan’ı ve eserlerini yakından tanınması, kendisinden Metodoloji, Din Sosyolojisi ve Sosyal Değişme gibi doktora düzeyinde dersler alması ve kendisinin tez danışmanı olmasıdır. Şenol, Kurtkan’ın kendi dünyasını ve bakış açısını değiştirdiğini, kendisine sorgulamanın ne demek olduğunu öğrettiğini belirtmiştir. Kendi fikir dünyası ile ilgili değişimlerin kaynağını Amiran Hoca’nın eserlerinin birçoğunu okumuş olmasına ve kendisinden ders almış olmasına dayandırmaktadır.

Dolunay Şenol’un tespitleriyle Amiran Kurtkan, Türk sosyolojisine önemli katkılar sağlamıştır. Bunların öne çıkan başlıkları: Sosyolojik bakış açısı, bütüncü yaklaşımı, birey toplum ilişkisi, çocuk eğitime verdiği önem, insanlara duyduğu saygı, milli duyguları ve vatanseverliği, dünya ve ahiret hayatının paralelliği ve birbiri ile bütünlüğü (madde ve mana iç içeliği) konularıdır. Buna bağlı olarak Kurtkan’ın din olgusunun, toplum ve birey üzerinde yarattığı etki ve bu ikisini bütünlüştürme konusunda tevhit inancına sosyolojik olarak verdiği önem çalışmamızın odaklarından birisini oluşturmaktadır.

1. Amiran Kurtkan'ın Akademik Hayatı

Kurtkan, İstanbul İncirköy'de 1926 yılında doğmuştur. Babası Ahmet Kurtkan bir muhasebecidir. Belki de Amiran Kurtkan'ın iktisat bilimine olan yatkınlığı, babasının muhasebeci olmasından kaynaklanmaktadır. Annesi Zeliha Kurtkan ev hanımıdır. İlköğrenimini Paşabahçe İlköğretim Okulu'nda alan Amiran Kurtkan, orta ve lise öğrenimini Kandilli Kız Lisesi'nde tamamlamıştır. 1947 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olur. Bu süreçte ilk iş tecrübesine: "Serbest piyasada ticari bir işletmede muhasebeci olarak başlar, iki yıldan fazla bir süre İstanbul Defterdarlığı'nda çalışır. 1956 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun asistanı olur." (Uygun, 2018:1).

Beylü Dikeçligil, "İlmi ile Amil Bir Bilim İnsanı Amiran Kurtkan Bilgeseven Hocamızın Ardından" adlı makalesinde: Kurtkan'ın özellikle akademik anlamda yapmış olduğu çalışmalarının iki döneme ayrıldığını, akademik hayatının ilk dönemlerinde doğrudan sosyoloji kaynaklı çalışmalar yaptığını; ikinci dönemi ise emeklilik dönemine tekabül eden ve eşinden etkilenerek çalışma sahası içine aldığı tasavvufi bir içerik taşıyan sosyal bilimler felsefesi kapsamı içine girdiğini belirtmiştir (Dikeçligil, 2005:37).

Öğrencisi Profesör Metin Özkul, Amiran Kurtkan'ın özellikle sosyolojiye katkılarını yazmış olduğu çalışmalarından yola çıkarak Türkiye sosyolojisi adına yaptığı çalışmalarını, Yöntem Anlayışı, Birey ve Toplum, Eğitim ve Toplumsallaşma, Din ve Laiklik, Kültür ve Değerler, Toplumsal Gelişme ve Türkiye'nin Toplumsal Problemleri başlıkları altında sınıflandırarak incelemiştir (Özkul, 2008:144).

Amiran Kurtkan'ın eserlerinde, fikir dünyasını ayrı başlıklar altında ele alarak sınıflandırmanın pek mümkün olmadığı, özellikle toplumsal olguları bir bütün olarak ele aldığı, ferdi menfaatlerin dahi toplumsal çıkarlara hizmet eden neticeler ortaya koyduğu; bütünlük algısının temelinin inşa eden tevhit inancının, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en temeline koyduğu biyolojik ihtiyaçların dahi ötesinde önem taşıdığı; diğer bir deyişle Amiran Kurtkan'ın eserlerinde ve fikir dünyasında, bütünlüğün toplum için bir ihtiyaç olduğu ve bütüne hitap ettiği görülmektedir. Amiran Kurtkan tüm eserlerinde; Türkiye bağlamında bütünlüğün nedeni olan çözümleri, çözümlerin sebeplerini ve bu sebepleri ortaya koyan toplumsal sirkülasyonları, bu çözümlerin sistematik ve kronolojik olarak birbirine bağlı olan neticeleri ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra özellikle Ziya Gökalp'ten etkilenerek Türkiye bütünlüğünün Türkçülük, Milliyetçilik ve İslamcılık anlayışına dayanarak sağlanacağını, Türkçülük ve milliyetçiliğin dahi temelinin tevhit yardımı ile oluşturulabileceğini belirtmektedir.

2. Bütüncü Görüş

Amiran Kurtkan'ın sosyolojiye kazandırdığı bütüncü görüş diğer bir ifade ile tevhit inancıdır. Dinin toplum ve fertler üzerinde hatta kâinata bulunan her bir zerre üzerinde bütünlüştürücü bir etkisi olduğu görüşündedir. Tevhit kısmına girmeden evvel din olgusunu açıklamak yerinde olacaktır.

Dinin topluma ve zamana bağlı olarak değişen birçok anlamı vardır. Geçmişten bu yana peygamberler vasıtasıyla bazılarını sahifelerle, bazılarını ise kitap şeklinde tevhit inancı indirilmiştir. İndirilen bu inanç sistemleri, toplumları tarafından yozlaştırılmış ve değiştirilmiş olması nedeniyle din olma özelliğini kaybederek yalnızca inanç olma seviyesinde kalmıştır. Buradan yola çıkarak Amiran Kurtkan; bir inanç

sisteminin din olabilmesi için, inancın dört seviyeyi tamamlamış olması gerektiğini ifade etmektedir.

Bu dört inanç seviyesinden ilki, hazırlık aşaması olarak nitelendirilen: Bir fikri akıldan bir an dahi çıkarmaksızın akılda tutma eylemidir. Fert sosyal çevresinden duyumsayarak aklında tuttuğu fikrin doğruluğu hakkında henüz bir fikre sahip değildir. İnancın ikinci seviyesi: Çevresindeki fertler yardımıyla öğrendiği ve doğruluğundan emin olmadığı fikrin, doğruluğunu kabul ederek fikri benimseme seviyesidir. Üçüncü seviyesi: Doğruluğunu kabul ettiği fikrin gerektirdiklerini eyleme geçirme, inandığı düşüncenin gösterdiği şekilde amel işleme ve davranışlarını bu yönde şekillendirme olarak ifade edilmektedir. İnancın dördüncü ve son seviyesi: Doğruluğuna inanarak inancının sorumluluklarını amel etmenin yanı sıra bu fikrin ilim ile ispat edilme seviyesidir. “Bu ispat ilim ile din arasına bir köprü kurar ve inancı, ilmin ikna etme gücü ile birleştirmek suretiyle ferdin basiret üzerine iman’a ulaşmasını sağlar.”(Kurtkan, 1990:4-5). Birçok din dördüncü seviyeye ulaşamaz, yani ilim ile ispat edilemez olduğundan inanç seviyesinde kalmıştır. Tevhit mesajı taşıyan ve değişime uğramayan, özünü kaybetmeyen tek inanç ise İslam olup din olma özelliği taşımaktadır.

Tevhit kavramına dönülecek olursa Amiran Kurtkan, tevhit kavramının kelime itibariyle birlik ve bütünlük anlamı taşımakta olduğunu, mana itibariye geniş anlamlara sahip olduğunu belirtmektedir. Tevhidin Allah’ın birliğini, İslam dininin inanç prensibini, sosyal ilimler için “düzenleyici” ve “sistem kurucu” unsur olduğunu ifade etmektedir. Yani tevhit; “Allah’ın birliği, toplumsal/sosyal sistemlerin bütünlüğü ve içtimai hayata yön verici niteliğiyle, “toplum-insan-yönetim” gibi insanın tüm hallerini toplum-sistem ölçeğinde bütüncül olarak düzenleyen oldukça önemli bir anlama sahiptir.”(Şimşek, 2016:31-32).

Kurtkan, Kuvve âlemini: Manevi olan, somut olarak ulaşılmayan, soyut olarak düşünülebilen ve hissedilebilen fakat el ile tutulamayan, göz ile görülemeyen bunların yanı sıra ezeli ve ebedi olan, zamansız ve mekânsız olan âlemi cem kavramı ile açıklarken, Kuvve’ nin fiile dönüşmesini; yani manevi, soyut, ezeli ve ebedi, zamansız, el ile tutulamayıp göz ile görülemeyen, yalnızca hissedilebilen âlemin; el ile tutulur, göz ile görülür, somut olarak ifade edilir, zamana ve mekâna sahip, bir sonu ve bir başı olan kâinata dönüşmesini ise “Fark” kavramı ile ifade etmektedir. Kurtkan, tevhide bu iki kavramın birbirini tamamlama şekli olarak ifade etmektedir.

Fark: Kâinata bulunan varlıkların, çeşitliliğini, çokluğunu ve ayrılığını ifade ederken; Cem: Fark âleminde ortaya konulan tüm bu çeşitliliğin, çokluğun ve ayrılığın, farklılık özelliklerine rağmen varlığın tekliğini belirtmektedir (Kurtkan,1989:135). Muhyiddin’ül Arabi, Fark ve Cem’in birbirinden ayrılamaz bir bütün olduklarını anlatabilmek için Rab kul ise yani sürekli bir Fark hali mevcutsa kulu kimin yarattığını, kul Rab ise yani sürekli olarak bir Cem hali mevcutsa yaratana kimin arayacağını ve kimin ibadetlerle sorumlu kılınacağını sorgulamaktadır (Kurtkan,1985:57). Kurtkan’a göre, yaratılanların hepsi kâinatın içinde mevcut olup tevhit âleminin birer parçasını oluşturmaktadır. Öyleyse tevhit âleminin birer parçası olan bu unsurlar, mükemmelenin basitine, küçüğünden büyüğüne, aralarında bir fark olmaksızın bütünleştirici enerjiyi yüklenmiş ve hepsi de ayrı ayrı ezeli âlemdeki planlarına göre kâinata yerleşmiştir. Bu halleriyle teşbih (benzetme) unsurları olmuşlardır. Varoluşlarının iç ve dış halleriyle hepsi Allah’tan kabul edilmektedir. Fakat her biri noksan halleriyle kendilerini Allah’tan tenzih (ayrı tutar)

etmektedir. Tenzih ve Teşbih, benzetme ve kendisinden noksan olma hali ile bir bütün oluşturmaktadır (Kurtkan,1985:64). Tevhit inancını anlama gücü ise hakikat olarak nitelendirilmektedir. Hakikati anlamak ancak insana verilen ve bütünlük yetisine sahip olan akıl ve irade ile mümkün olmaktadır. Bu işleyiş tabiat kanunları halinde düzenlenmiş olup hiçbir varlık bu kanunların dışına çıkmamaktadır (Kurtkan, 2005: 56). Öyleyse kâinat görünmez bir enerji ile kontrol edilmekte ve tevhit ile düzenlenmektedir. Cem, fark ile birlikte bir bütün oluşturmaktadır. Kâinat da aynen öyle varlığını hissettirerek Kuvve âlemi ile birlikte bir bütün oluşturur. Kâinata tevhit ile kurulmuş bir düzen mevcuttur. Yaratılanlar bu bütünlüğe dâhil olduklarından düzeni bozmamakta, aksine sisteme ayak uydurmaktadır.

Hakikat ile meşgul olan fertler: “Cansız realitelerde de onları bütünleştiren bir enerji bağı ile iç mana bulurlar.” Dinin özünü yani tevhide bilmeyen bireyler ise yalnızca dinin gerektirdikleri ibadetleri yaparak özden uzaklaşma yoluna gitmektedir. Özü bilmeden yalnızca ibadetleri uygulamak, kalıplaşmış davranışları tekrar etmeye yani şekilcilikğe sebep olmaktadır. Bu özden uzaklaşma ve şekilcilik; tevhitte uzaklaşmaya ve dinin özünü kaybetmeye neden olan önemli unsurlardan biri olarak belirtilmektedir. Bu şekilcilik, hakikatten uzaklaşarak şeriat yoluna girmeyi zorunlu kılmıştır. Hakikatin bilinmemesi zaman içerisinde dünya üzerinde özellikle İslam âleminde şekilsel farklılıklardan kaynaklanan farklı mezheplerin oluşmasına neden olmuştur (Kurtkan, 1985:74).

3. Sosyolojide Sistem Bütünlüğü

Bütüncü görüşü ile Amiran Kurtkan'ı etkileyen Sorokin, insan toplumlarının oluşturdukları birlikleri organizmadan bütünüyle farklı bir sistem olarak düşünmüştür. Ona göre insan toplumları, birbirinden bağımsız var olan birçok realiteyi içinde barındırdığından tam anlamıyla aynı nitelikleri taşımamaktadır. “İnsan toplumu, birlik olarak, bütünlüğü parçalanabilir; insan denilen yaratık ölebilir. Taş parçalara ayrılabilir, ya da ırmak kuruyabilir” fakat bir toplum, aynı olayları bir organizma gibi kısa ve somut olarak yaşamamaktadır. Toplum, içinde bulunan tüm unsurlar ile bir birlik göstermektedir. Mekanik, organik ve sosyal sistemler, kendi dışında bulunan kuvvetler tarafından şekillenmemekte ve bu sistemlerin kendi içinde bir birlik kurmaktadır. Fakat “Sosyal kurumlar çok sayıdaki kuvvetlerden ve uzun bir denemeler ve yanılmalar sonucu meydana gelmiş bir ürün olduğu ve bütün bunların keza sosyal olmayan birçok birliklerden meydana gelmiş bir gerçek olduğu doğrudur.” (Sorokin, 1994:18-186).

Sorokin'in üzerinde durduğu sistem, kendisini oluşturan parçaların fonksiyonel veya nedensel olarak ardı ardına birbirine bağlı olması ile meydana gelmektedir. Eğer bir sistem “parçaların birbirine ve bütüne karşılıklı bağımlılığı ile karakterleştirebiliyorsa,” (Atasoy, 2017:52) nedensel sistem olarak tanımlanmaktadır. Heterojen birçok unsurdan oluşan bu sistem arasındaki nedensel bağ ortadan kalktığında aralarında bir uyumsuzluk görülmekte ve dağılmaktadır. Nedensel kültür sistemleri böyle bir durumda dışsallaşan maddi ve somut bir görünüme sahip olmaktadır. Bu sistemlerin arasında çoğunluğu heterojen yapıdan oluşan parçaları birbirine yaklaştıracak ortak bir değer bulunmamaktadır. Nedensel sistemler arasındaki bütünleşme, maddi unsurlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Sistemin bütünleşmesi bazı durumlarda zorunluluk arz etmekte olup tıpkı bir hapisanede tutuklular, gardiyanlar ve yönetici üyelerin bir araya gelmesi gibi mecburiyet içermektedir. Bir toplumun ya da sosyal birliğin tüm unsurları nedensel sistemlerin ortaya koyduğu dışsal şartlardan oluşmamaktadır. Aynı zamanda bir toplumda ya da sosyal

birliklerde manevi değerler ve ilkeler de yer almaktadır. Öyleyse tam bir bütünlükten bahsedilebilmesi için içsel ve anlamlı unsurları içeren bir sisteme daha ihtiyaç duyulmaktadır. Sorokin, bu noktaya nedensel sistemlerden daha çok önemseydiği anlamlar sistemini koymaktadır. Anlamlar sistemi ise doğa bilimleri ile ortak olmayan, manevi unsurlar içeren, toplumsal-kültürel bir zemin barındıran yapıya sahiptir. Bu yapı “insanların düşünce yapılarını, algılarını, bilgilerini etkilemektedir. İster istemez kültürel sistemlerin içine değerler ve ilkeler girmek suretiyle diğer sistemlerden farklıdır” (Atasoy, 2017:53). Anlamlar sisteminin parçaları arasındaki bağ, bütünü her bir köşesine işleyen, dışsal nedenlere bağlı olmayan, ilkeler ve değerler aracılığıyla meydana gelen mana bütünlüğü olarak nitelendirilir. Bu anlamlar sistemindeki bağ, nedensel sistem unsurlarını da bir araya getirir. Nedensel sistemde birbirlerine çok sıkı bağlanmamış parçalar, anlamlar sistemi sayesinde birbirine daha çok bağlanmaktadır ve anlamlar sistemi zamana bağlı olarak dışsallaşmakta, maddi unsurlar aracılığıyla kendisini dışa vurmaktadır. “Bir sosyal sistem eğer anlamlar sistemi ile desteklenmemiş ise sadece aralarında illi bağlar olan bir maddi nedensel ilişki içindeyse bütünleşmesi ve hayatını devam ettirmesi mümkün değildir” (Atasoy, 2017:55). Sorokin, anlamlar sisteminin dışa yansımaları ile anlamlı-nedensel sistemlerin meydana geldiğini, sosyal gerçekliğin de bu şekilde sağlandığını ifade eder (Atasoy, 2017: 51-56).

Öte yandan mana sistemleri arasındaki bağ, sebep-sonuç bağı şeklinde ortaya çıkmaz. Sorokin’in verdiği örnek doğrultusunda bütün bir resmin puzzle’ın parçalarını anlamlı bir bütün oluşturabilmek için resmin bütünü görmek gerekmektedir ya da bu parçaların manalarını bilmek parçaları birleştirebilmek için yeterli olacaktır. Parçaların birbirinden farklı dış görünüşlerine rağmen taşıdıkları iç manaları bir bütünü oluşturmaktadır. Aynı şekilde manalı bir kültür sisteminde, kültür unsurlarının oluşturduğu temel prensipler, amaçlar ve değerler yani toplumu bir bütün haline getiren manevi unsurlar, sistemin bütün ikincil sistemlerini de birleştirmektedir. “Burada kısımların birbiri ile ve bütün ile olan karşılıklı bağımlılığı nedensel olmayıp, manalı bir bağımlılık karakterine bürünmektedir.” (Kurtkan, 1989:132).

Sorokin’in bütüncü yaklaşıma yön verecek ikinci metodolojisi ise yukarıda bahsi geçen mana birliklerinin açıklanabilmesi için kültür unsurlarının iç ve dış olmak üzere iki yönü olduğu bilinmektedir. İç kısmı, varlığı maddi olarak sunulmayan, bir zamana veyahut mekâna bağlı olmayan değerler ve bütünü olarak ifade edilmektedir. Dış kısmı ise mana ve değerlerin maddi boyut kazanmış yönüdür. İç veçe, iç mana, türlü ve farklı araçlar ile dışlaşmaktadır. Mesela bir bireyin üyesi olduğu bütünlük inancının temel unsurlarının maddeleşmesi, Vücut ibadetini;

Allah’ın huzurunda aynı yöne dönerek birlikte ibadet edilmesine imkân sağlayan camilerin yanı başına yapılan (fakirler için aş evi) kimsesiz misafirleri barındırmak için misafirhane, camiye bağlı üniversite (yani medrese) fakir öğrencilerin barındırıldığı yatakhane, halkın istifadesine açık kütüphane ve tıp öğrencilerinin uygulama yeri olan ve fakir halkın bedava tedavi yeri durumunda bulunan şifahane, hep bir mana veya bir değer hükmünün (yani alt üst tezalarını gidererek fertleri bütünleştiren vahdet akidesinin maddeleşmiş olan dış yüzünü) meydana getiren, dış vasitalardır. (Kurtkan, 1989:132- 133)

Sorokin’e göre sebep-sonuç ilişkisini yalnızca nedensel sistem belirlememektedir. Çünkü nedensel sistem yalnızca dıştan gözüken, somut unsurlardan ibarettir. Oysa sosyo-kültürel yapıda meydana gelen değişikliklerin hem iç hem de dış yönleri bulunmaktadır. Dış yönler nedensel sistemler ile açıklanabilir de insanların zihni muhtevalarını etkileyerek bu yoldan beşeri nitelikteki harekete geçiş mekanizmasını da etkileyen kültür tipi, sebep-sonuç ilişkilerinin temelinde yer almaktadır (Kurtkan, 1990:96-98).

4. Birey ve Toplum İlişkisi

Amiran Kurtkan, birey ve toplum kavramları yerine genellikle fert ve cemiyet kavramlarını kullanmıştır. Fert ve cemiyet birbirinden ayrı düşünülemez. Her iki unsurun da birbirlerini karşılıklı olarak etkilediklerini, fakat bu etkileşimin cemaatvâri yapıdan kurtularak değişime kendini hazırlayan cemiyetler ve kendi şahsiyet tipini yaratarak, topluma katkıda bulunabilecek bireyler ile mümkün olacağını belirtmektedir. Kurtkan, birey ve toplum ilişkisini, tıpkı Fert ve Cem gibi birbirinden ayrılmaz iki unsur olarak değerlendirmesinin yanı sıra; bir ferdin, ferdiyet gücüne sahip olmasıyla toplumu etkileme gücüne de sahip olabileceğini belirtmektedir. Diğer yandan toplum, bireylere ferdiyet ve şahsiyet gücünü açığa çıkarma olanağı vererek bireyleri etkileme gücüne sahip olmaktadır.

Ferdiyetin açığa çıkarılmasında birinci şart;

Cemiyetin ferdi, bir taraftan haksız bir gelir dağılımı sisteminin zorladığı menfi şartlardan kurtararak onu her türlü ilerleme imkânına kavuştururken, ferdi hak ve hürriyetleri cemiyetin bütününe ve dolayısıyla başka fertlerin imkânları ile hudutlama yeteneğini gösterebilmesidir. (Kurtkan, 1976:147)

Ferfiyetin açığa çıkarılmasında ikinci şart;

Çağdaş hayatın iş bölümü neticesinde âdeta makineleşen ve hep aynı işleri yapan, aynı televizyon programlarını, aynı filmleri seyreden, aynı mecmua ve gazeteleri okuyan ve böylece birbirlerine tıpa tıp benzer hale gelme tehlikesine maruz bulunan insanların ferdiyet karakterini geliştirici tedbirleri alma vazifesi de cemiyetin ana ödevlerinden biridir. (Kurtkan, 1976:147)

Şahsiyetin açığa çıkarılmasında etkili olan faktörler biyolojik varoluş, fiziki-tabii çevre, kültür, ferdin grup tecrübesi ve ferdin kendi tecrübesi olmak üzere dört hususta incelenmektedir. Biyolojik miras ortaya çıkacak şahsiyetin ham maddesini oluşturmaktadır. Tıpkı aynı hammaddelerden farklı farklı binalar yapılabilmekteyse, aynı ebeveynlerden de farklı şahsiyetlere sahip bireyler dünyaya gelmektedir. İkinci unsur olan fiziki-tabii çevre hammadde olarak bulunan şahsiyete bulunduğu çevrenin etki etmesi ile meydana gelmektedir. “Fiziki çevre kültürün ve şahsiyetin, içinde gelişecek oldukları potansiyel (yani, kuvve halindeki) hudutları tayin eder. Fakat bu hudutların fiili önemi kültürden kültüre değişmektedir.” kavramı fiziki-tabii çevrenin, şahsiyeti etkileme noktasını en asgari düzeye indirmiştir. Kültür, şahsiyet kavramını fiziki-tabii çevre ve biyolojik unsurdan ayrı olarak etkilememekte bu üç unsur şahsiyeti birbirine bağlı olarak etkilemektedir. Amiran Kurtkan, şahsiyetin ferdiyet haline gelmesini; bireyin kendine has olan hayat tecrübesi olarak ifade etmektedir. Aynı grup içinde doğan hatta aynı aileden olan dolayısıyla aynı sosyal çevrede büyüyen çocukların dahi birbirlerinden çok farklı oldukları gözlemlenmektedir. Aynı ailede doğup aynı sosyal çevrede büyümüş dahi olsa aynı hayat tecrübesine sahip olmadıkları belirtilmektedir (Kurtkan, 1976:143-147).

Şahsiyetin açığa çıkmasında ya da ferdiyetin oluşmasında toplum tipi önemli rol oynamaktadır. Amiran Kurtkan, toplum tiplerini; Cemaat, Cemiyet ve Ferdiyetçi toplum yapısı olmak üzere üç grupta değerlendirmektedir. Cemaat ve cemiyet tipleri birbirlerinin zıddı olarak değerlendirilir. Cemaat tipinde benlik duygusu yitirilerek biz duygusu ile bütün olmuştur. Fakat cemiyet tipinde ben duygusu ön planda olup fert yalnızlaşmaya maruz kalmıştır. Birey, içinde bulunduğu toplumda farkına varmadan müessese ve menfaat birliklerinin kendisine sunduğu amaç neticesinde bencilleşmekte ve sanki toplum içerisinde tek canlı varlık kendisi ve kendisine fayda sağlayacak unsurlar olduğu düşüncesi ile kendisine fayda

sağlamayan unsurları kötü olarak algılayacak oranda bencilleşmiştir. Öyle ki birlikte yaşadığı diğer insanlar dahi nesne konumunda görülmektedir. Oysa cemaat tipinde fertler ben duygusundan o kadar uzaktır ki, yalnızca mensup oldukları grubun ya da toplumun menfaatine hizmet etmektedir. Son ve ideal olan topluluk tipi ise ferdiyetçi topluluk tipi olarak değerlendirilmiştir. Bu topluluk tipi, ister cemaat olsun ister cemiyet olsun, ister ben duygusu, ister biz duygusu hâkim olsun fert kendisine ait sanattan haberdar bulunmaktadır. İsimsiz bulunan ve bir yöreye ait olan eserlerin ben duygusundan yoksun olan fertlerin oluşturduğu cemaat tipinde yaygın olduğundan bahsedilmiştir. Ferdiyet gücü ne ben duygusu ne de biz duygusudur. Bu ikisinin neticesi ferdiyet kavramını ifade etmektedir (Kurtkan, 1985:92-95).

Dolunay Şenol, Cooley'in Organik Görüşünü ele aldığı Sembolik Etkileşimcilik kitabında, Cooley'in toplumu ele alış biçimini, kendilerine has işlevleri bulunan tamamıyla farklı bölümlerden oluşan bir yaşam şekli olarak açıklar ve buna bağlı olarak toplumun "bir parçasının, diğer bütün parçaların etkisiyle şekil aldığı, tamamıyla birleşmiş, diğer insanlarla etkileşimle her birinin yetiştigi ve yaşadığı kompleks şekil ya da süreçler" (Şenol, 2017:57-58) olduğunu ifade eder. Cooley, Organik görüşü ile Bütüncü yaklaşımı yansıtır. Özellikle bütüncü görüşte toplum ve ferdi ayrılmaz bir bütün olduğu fikrini pekiştirir.

Şenol, Cooley'in organik görüşünde fert ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklarken tıpkı Amiran Kurtkan gibi ne toplumu fertten, ne de ferdi toplumdan ayrı düşünür. Her ikisinin de aynı oranda önemli olduğu fikrini Şenol, "bütünün birliğine ve ferdi kendine mahsus değerine" ifadelerini kullanarak açıklamıştır (Şenol, 2017: s.58). Sosyal bütün, toplum ile fert arasında her ikisinin parçaları tamamlamasıyla meydana gelir. Bazen tek tek fertlere bağlıyken, bazen de fertlerin tümüne yani toplum denilen büyük bir gruba bağlıdır. "Bazı durumlarda, tek tek fertlere bağlıdır. O yüzden, toplum bir organizmaya benzetilir. Toplum, her biri özel fonksiyonlara sahip, farklılaşmış üyelerden oluşan, yaşayan bir bütündür." (Şenol, 2017:65).

5. Amiran Kurtkan'a Göre Sosyal Bütünleşme

Sosyal bütünleşme ancak kültür unsurları arasında bir ilişki kurulmasıyla sağlanmaktadır. Bu ilişkiler ise dört tip ile ifade edilmektedir. Sosyal bütünleşme vasıtası olarak izah edilen mekân bütünleşmesi, vasıtalı bütünleşme, sebebe veya fonksiyona dayalı birlik ve mana etrafında bütünleşme şeklinde dört tip ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Fakat bütünleşme yaklaşımı bağlamında yalnızca fonksiyonel bütünleşme ve mana etrafında bütünleşme üzerinde durulmuştur (Kurtkan, 1982:146).

Sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi için toplumun sahip olması gereken şartlar bulunmaktadır. Erkal bunları; Demokratik bir devlet olma özelliğini taşımak, toplumda sosyal farklılaşmaya önem verilmesi ve iş bölümünün artması, eğitimde yetenekli olma durumu göz önünde bulundurularak fırsat eşitliği sağlanması, sosyal statünün sonradan kazanılması ve buna imkân verilmesi, Bölgeler arasında ve gelir grupları arasındaki sosyal adalet dengesinin kurulması, gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik ve işsizliği azaltıcı faaliyetlere yönelik politikaları artırarak milli kimlik duygusu ve vatanseverliğin artırılması, din adamlarının İslam'ın özünü koruyucu nitelikte olması ve mezhep ayrılıklarına yol açacak unsurların engellenmesi, etnik grupların, toplumu tahrip edici ırki propagandaların azaltılması, milli kimliğin korunarak, vatandaşlık şuurunun güçlenmesi, şehirleşme ve orta sınıflaşmanın artırılarak refah

artışının sağlanması ve son olarak eğitimin milli olma niteliği ile birleştiriciliğin sağlanması olarak ifade etmiştir (Erkal, 2016:272-273).

Fonksiyonel bütünleşmede kültür unsurları, bir sebebe dayalı olarak veyahut bir fonksiyonu icra etmek nedeniyle bir araya gelmektedir. Kurtkan, bu bütünleşme şeklini yine Sorokin'den otomobil örneği ile ifade eder. Bir otomobilin tüm parçaları ayrı ayrı, parçalanmış bir şekilde dursa bir fonksiyon icra edemezken, biri tarafından birleştirildiklerinde otomobil çalışmakta ve fonksiyonel hale gelmektedir. Birleştirilmemiş olan parçalardan bir miktar yağ veya bir cıvata alınmış olsa yalnızca bir cıvata ve bir miktar yağ eksilmiş olur, fakat birleştirilmiş parçalardan bir cıvata ve bir miktar yağ alınmış olsa, birleştirilmiş parçalar dahi işlevsel hale gelemez. Otomobilin işlev görmesi için tüm parçaların tam tamına yerine takılmış olması şarttır. Sebep veya fonksiyonel bütünleşmede aynen öyle sosyal bünyenin herhangi bir unsuru eksik olduğu vakit kültür unsurları arasında ilişki kurulamaz ve bütünleşme tam anlamıyla sağlanamaz (Kurtkan, 1982:148).

Mana etrafında bütünleşme ise kültür unsurlarının bir araya gelerek ilişki kurmaları arasında en yüksek seviyede olan bütünleşme şeklidir. Kurtkan, mana etrafında bütünleşme şeklini Sorokin'in bu defa şiir, heykel ve nota defteri örneği ile açıklar. "Uzun bir şiirin dağınık sayfeleri veya parçalanmış bir heykelin parçaları yahut bilinen bir senfoninin dağınık kısımlarının notaları bulunuyorsa bunları bir mana ifade edebilecekleri ve parçaların her birinin kendi spesifik yerine oturabileceği şekilde bir araya getirilmesi" olarak ifade etmektedir (Kurtkan, 1982:149). Öyleyse kültür unsurları arasında manalı bir bütünlük kurulabilmesi için unsurları arasında kurulan ilişkinin tutarlı ve birbirini tamamlar nitelikte, işbirliği içinde birlik olması gerekmektedir. Mana etrafında bütünleşme ve fonksiyonel bütünleşme kavramları anlam itibarıyla Sorokin'in nedensel ve mekanik sistemlerini karşılamaktadır. Bu yüzden burada kısaca bahsedilmiştir.

6. Prof. Dr. Dolunay Şenol'un Amiran Kurtkan Sosyolojisi Hakkındaki Görüşleri

Amiran Kurtkan, akademik hayatında birçok eser ve görüşleriyle etkili olmuştur. Çok sayıda öğrenci yetiştirerek Türk sosyolojisinin gelişimine katkı sağlamıştır. Öğrencilerinden birisi Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji bölüm başkanı Prof. Dr. Dolunay Şenol'dur. Profesör Şenol ile hocası (doktora danışmanı) Amiran Kurtkan'ın sosyolojisi ve bütüncü yaklaşımı üzerine yaptığımız söyleşide aşağıdaki değerlendirme ortaya çıkmıştır.

Yaptığımız söyleşide Şenol'a sorumuz: Amiran Hoca'nın sosyolojide farklı bir bakış açısı olduğunu düşünüyor musunuz? Onun metodolojisi ve bakış açısı ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

Bugüne kadar gördüğüm, sosyolojiye en farklı bakan kişilerden biridir. Benim bakış açımı değiştirmemde oldukça etkin rol oynamıştır. Amiran Hoca, tüm olay ve olgulara bütüncü bakış açısı ile yaklaşırdı. Ne dünyayı ne de yaşadıklarımızı, bu dünya ve öteki dünya ayrımı olarak değerlendirmezdi. Birini diğerinden ayırmazdı. Her şeye tevhit ve denge temelinde bakardı. İnancı ile sosyolojik bakış açısı da birbiri ile uyumluydu. Amiran Hoca; hep böyle zihinlerde kompartımanlar olmadığını, zihnin bölümlere ayrılmadığını düşünürdü. Bir taraf için geliştirilen bir düşünce şeklinin diğer taraf için de geçerli olduğunu söylerdi. Mesela, "Sosyolojik olarak bakarken inançlı bir insansan, inancını da

beraberinde değerlendirebilmelisin". derdi.

Hiçbir şeyi şekil olarak görmez, hiçbir olaya yüzeysel bakmazdı. Bu fikrini öğrencilerine: "Sokakta da sosyolojiyi görmelisin, ama bir taraftan inancını da yaşamalısın." ifadelerini kullanarak izah ederdi. Derslerde bu konu ile ilgili verdiği bir örnek var. Hiç unutmam ve bu örneğini ben de kendi derslerimde örnek olarak veririm. Örneğinde: "Sokağa alışverişe gittiğinde satıcıysan da, alıcıysan da; aldatmaya çalışıyorsan, ne inancın ne de sosyolojik bakışın buna uyar. Dolayısıyla inancında yaşama şeklinin de hepsinin birbirini tamamlayan kompartımanlar olduğunu, bütün olaylara tepeden bir bütün olarak bakılması gerektiğine inanırdı. Öğrencilerine her zaman: "Birini diğerinden ayırt etmeyin, yaşama şekliniz yapın, eğer içselleştiremiyorsanız o bilgi sizin bilginiz değildir. Eğer inanan bir insansanız sosyolojik bilgileri bir kenara bırakıp bakamazsın. İnancınız yaşantınızın içinde olmalı; sosyolojiniz de, bakış açınız da bunlardan farklı olmamalı. İnancınız sosyal hayatın içindedir." derdi. Sadece beş vakit namaz kılarak dinin özünün tam anlamıyla yaşanamayacağını insanlara anlatmaya çalışırdı. Çok çalışkan biriydi, sürekli İstanbul Üniversitesi'nin çevresinde bulunan konferanslara katılırdı. Amiran Hoca'nın döneminde, bilgisayar teknolojisi ile henüz yeni yeni tanışılıyordu. O dönemde çalışmalar el yazısı ve daktilo ile yazılıyordu, yine o dönemde 0.5 kalem uçları vardı, Amiran Hoca okuldan arta kalan zamanlarını değerlendirmek için eve gitmeden kalemlerinin uçlarını doldurturdu. Altı yedi tane kalem ucunun bir gecede bittiğini söylerdi. Mutlaka her gece yazdığını ve çalıştığını biliyorum. O dönemde el ile yazılmasına rağmen daktiloyu da çok iyi biliyordu. Hep öğrencilerine ve yakın çevresinde bulunanlara tavsiyelerde bulundururdu. "Her şey hayatınızın içinde olmalı, hayatınızı düzene koymalısınız. Daktiloyu da çok iyi bilmelisiniz fakat bir bilim insanı iseniz; yazdıklarınızı bir başkası daktilo ile yazsın, hem o para kazansın hem de siz zaman kazanın. Başka kitaplar yazabilin." ifadeleri ile öğrencilerini sürekli yazmaya, çalışmaya yönlendirirdi.

Ben Amiran Hoca'nın son tez öğrencisiyim, en son doktora tezini birlikte yaptık. Daha sonra emekli oldu. Emekliliğini sürekli çocuk kitapları yazarak geçireceğini söylerdi. Hocanın iktisat alanında da eğitimi vardı. Tutumlu bir insanın nasıl olması gerektiğini, çocukluktan öğretilmesini, çocuklara tutumluluk ve dürüstlük gibi güzel ahlakların öğretilmesi gerektiğini, insanların büyüdükçe öğrenmelerinin ve davranışlarını değiştirmelerinin zorlaştığını, bu yüzden çocuklarla ilgili hikâyeler ve çocuk kitapları yazmak istediğini ifade ederdi. Bildiğim kadarıyla dört beş tane de yazmış olduğu çocuk kitabı var. Yazdıklarının sayılarını artırmak istediğini biliyordum, bu yüzden erken öldüğünü düşünürüm hep. Gelecek nesile katacağı birçok husus olduğunu düşünüyorum. Hayatı bir bütün olarak gördüğü için iktisat ile ilgili bilgilerin yalnızca iktisat ile ilgili hususlarda kullanılmasının doğru olmadığını söylerdi. İktisadın; hayatın içindeki yerini de görmenin, insan ilişkilerini bu şekilde düzenlemenin, toplumla insanların ilişkilerini bu doğrultuda düzenlemenin gerekliliğine ve sırf bu yüzden insanların çok çalışması gerektiğine vurgu yapardı. Her alan için bu durumun geçerli olduğunu ifade ederdi. İnsanların hiç boş vaktinin olmadığını, sürekli çalışmak gerektiğini söylerdi. Hatta dersleri arasında, bir dersten diğerine geçerken, öğrenciler zaman kaybetmesin düşüncesiyle öğrencilerine mutlaka yemek ısmarlar, odasına yiyecekler ve içecekler getirtirdi. Fakat bunu yaparken asla nezaketinden ve hoşgörüsünden bir şey kaybetmezdi.

Türk sosyolojisinde Amiran Kurtkan'a gereken önemin verildiğini düşünüyor musunuz? Hocanın Türk Sosyolojisindeki yerini tartışır mısınız?

Amiran Hoca'nın ne eserlerinin ne de kendisinin hak ettiği değeri görmediğini ve yeteri kadar tanıtılmadığını düşünüyorum. Bunun temel sebebini de; eserlerinin yeni baskılarının olmayışına, eski baskılarının ise dil değişiminden dolayı anlaşılmasının güç olmasına bağlıyorum. Bu dil değişimindeki güçlüğe kendi derslerimde de şahit oluyorum. Öğrencilere özellikle Amiran Hoca'nın Metodoloji ve Genel Sosyoloji kitaplarını okutmak ve derslerde kaynak olarak kullanmak istiyorum. Fakat öğrencilerden anlamadıklarına dair şikâyetler alıyorum. Yüksek lisans ve doktora öğrencilerim dahi kitaplarını anlamakta güçlük çektiklerini söylüyorlar. Aslında bu durumun, bilimsel aktarımı da olumsuz etkileyen bir eksiklik olduğunu düşünüyorum. Amiran Hoca'nın; lise öğrencilerinin eğitimi için yazdığı Sosyoloji kitabını öğrencilerime kaynak olarak veriyorum, hatta onu dahi anlamakta zorluk çektiklerini ifade ediyorlar, bu çok üzücü bir durum. Özellikle Amiran Hoca'nın ölümünden sonra kitaplarını bulmakta daha fazla zorluk yaşıyor. Esasen ölümünün ardından eserlerinin basılmasını Türk Dünyası Araştırmaları Vakfına miras olarak bıraktığını, yani basılmasını bu vakfa bıraktığını söylediğini hatırlıyorum. Kendisi ile yaptığım ikili konuşmalarımızda; eserlerinin basımını akrabalarına ya da aile fertlerine bırakmak istemediğini, bir vakfa bırakmak istediğini; bunun sebebinin ise eserlerinin sürekli olarak basılmasını, yayılmasını, daha çok bireye ulaşmasını istediğini belirtirdi. Bahsi geçen vasiyeti yaptığını ve miras olarak bıraktığını düşünüyorum. Ama gerçeği tam olarak bildiğimi söyleyebilmem mümkün değil. Amiran Hoca'nın kitaplarının basılmasında dil ile ilgili sorunun engel olduğunu zaman zaman düşünürüm. Bu sorunun ancak eserlerinin yeniden basılarak giderilebileceğine inanıyorum.

Amiran Kurtkan'ın kitaplarının basımı ile ilgili sizden yardım isteseler yardımcı olmak ister misiniz?

Seve seve yardımcı olurum. Amiran Hoca'nın eserleri ve bakış açısı, sosyoloji ve toplum için oldukça önemli. Ben de onun bakış açısını sosyolojiye kazandırmak için ve hocamın eserlerinin çok daha fazla insana fayda sağlaması için elimden gelen tüm çabayı gösteririm. Türk sosyolojisinde Amiran Hoca'nın, İstanbul Ekolünde yer aldığını biliyorum, fakat bana sorarsanız Amiran Hoca'nın sunduğu 'Bütüncü Yaklaşımı' başlı başına bir ekol, hayata çok farklı bir bakış açısı sunuyor. Hayatı ve bilimi birleştiren bir bakış açısına sahip.

Amiran Kurtkan'ın Türkiye sosyolojisi bağlamında milliyetçi olup olmadığını merak ederek, siyasi bir görüşü olup olmadığı sorusuna Şenol;

Amiran Hoca'ya şucu ya da bucu demek çok yanlış olur. O herhangi bir şeyci değildi. Onu herhangi bir kalıba sokmak haksızlık olur. Onun yalnızca inanca farklı bir bakış açısı olduğunu, inançlı biri olduğunu; milliyetçi duygulara sahip, vatanperver bir şahsiyete sahip olduğunu söyleyebilirim. Amiran Hoca'nın kendisine ilişkin birden fazla dil bildiğini, yurt dışında eğitimler aldığını, Türkiye'de yabancı okullarda eğitim aldığını, çeviriler yaptığını, eğitiminin çok iyi olduğunu ve Türk sosyolojisine en büyük katkısının 'Bütüncü Yaklaşım' olduğunu söyleyebilirim.

Şenol; Amiran Kurtkan'ın sosyal yaşantısı, insan ilişkileri ve özel hayatı hakkında neler bildiğini şu söylemleri ile ifade etmiştir.

İnsanlarla, akademisyen mesai arkadaşlarıyla gayet seviyeli bir ilişkisi vardı. Sevecen biriydi. Öğrencileri ve mesai arkadaşlarını kırmamak için elinden gelen bütün çabayı gösterirdi. Doktora yeterlilik sınavına gireceğim zaman hamileydim. Bebeğe zarar gelecek diye benden daha fazla heyecanlanmış ve midesi ağrımaya başlamıştı. Oğlum Bilge Kağan doğduğunda gitmiştik, Bilge Kağan'ı arabasıyla odasına getirmemi ve benim hocalarla görüşmeleri yapmamı, o sırada kendisinin çocuğa bakabileceğini söylemişti. Geri döndüğümde kâğıttan ördek ve tavşan gibi hareketli oyuncaklar yapmış ve Bilge Kağan'la oynarken bulmuştum. "Otelde kalmayın, gelin bende kalın. Sırf sizler gelir kalırsınız diye çekyatlarımı değiştirdim" derdi. Ben daha yakın öğrenci öğretmen ilişkisi görmedim. Doktora eğitimim sırasında hep beraber olduk. Tabi doktora eğitimim bitince de aradım, halini hatırlı sordum ama doktora eğitimi aldığım süreç gibi olmadı. O dönemde emekliliğe 67 yaş sınırı getirildi, ağustos sonunda emekli olacaktı. Oğlum küçük olduğu için tezi yetiştiremezsem diye benden daha çok endişe ederdi. İnsan konusunda bu kadar hassastı.

Şenol, Amiran Kurtkan hakkında eklemek ve paylaşmak istediği başka bir konuyu temennide bulunarak ifade etmiştir.

Bütün hocaların Amiran Hoca kadar duyarlı, hassas ve hoşgörülü olmalarını ve bu yolla öğrencilere sosyolojiyi sevdirmelerini isterim. Bu arada eserlerinin bir an evvel yeni basımlarının yapılmasını temenni ediyorum. İnsan olmanın ne demek olduğunu ondan öğrendim. Kurduğu muhteşem ilişki ağını da başka kimsede görmedim. İnsanların Amiran Hoca'dan öğreneceği çok şey var. Dünyayı büyük bir bütün olarak görebilmeyi, bir tarafta yapılan eylemlerle diğer tarafta yapılan eylemlerin paralel olması gerektiğini, insanlara karşı hoşgörülü olunması gerektiğini daha güzel öğretebilen çok insan yoktur herhalde diye düşünüyorum. Ben ameliyatlı olduğum için cenazesine katılamadım. Fakat sosyolojiye ve çocuklara katacaklarını aklıma getirdikçe çok erken bir ölüm olduğunu düşünüyorum. Ölmeden önce beni de İstanbul'daki bir üniversitede çalışmam için çok teşvik etti. Böylece birlikte çalışabileceğimizi, bildiklerini birine aktarmak, yazıya dönüştürmek konusunda yardımcı olmamı istedi. Fakat hayat her zaman istediğimizi yaşamamıza izin vermeyebiliyor.

Son olarak Şenol'a, Amiran Kurtkan ile yaşadığı ve unutamadığı bir anısının olup olmadığı sorulduğunda;

Doktora eğitimimin ilk haftalarında Amiran Hoca'nın iki dersini almıştım. Daha sonra ekle-sil' de bir dersini daha aldım. Çünkü ben zaten Amiran Hoca için gitmişim İstanbul Üniversitesi'ne. İki dersten sonra Amiran Hoca benim çıkmamı beklemiş, ben de sonraki dersini de aldığım için çıkmamıştım. Dersin başlamasını bekliyordum, diğerleri de dersin başlamasını bekliyordu. Bir grup derse giriyor, bir grup dersten çıkıyordu. Hoca bana söyleyemiyormuş, ben de habersiz dersin başlamasını bekliyorum. Sonunda bana "Dolunay; biz diğer derse başlıyoruz, artık haftaya görüşsek" deyiverdi. Ben de; hocam, ben bu dersinizi de alıyorum deyince "Eyvah! Ben de bir süredir senin çıkmanı bekliyordum, söyleyemiyordum sana. Sen kırılmadan nasıl çıkarsın dersten diye düşünüyordum" demişti. Kim olursa olsun her insana çok değer veren biriydi.

SONUÇ

Prof. Dr. Dolunay Şenol ile yapılan mülakatta alınan cevaplar neticesinde; Amiran Kurtkan'ın bütüncü görüşü ve tevhit inancı bağlamında sosyolojiye kazandırdığı bir zenginlik olduğu görülmüştür. Bütünleşmenin ancak tevhit inancının özünden uzaklaşmadığı takdirde sağlanacağını ifade etmektedir. Tevhit inancının özünden uzaklaşmamayı; insanların, soyut enerji kavramı ile açıklanabilen Kuvve âlemi ve somut âlemler olarak nitelendirilen kâinatın birbirini tamamlayan âlemler olduğunu kavrayarak hareket etmeleri; insan davranışlarının tevhit inancı ile paralel şekillenmesi, bireyler arasında ve toplumda tevhit inancının ortak bir amaç olması ve fiilen bu inanca uygun davranışlar sergilenmesi olarak açıklamak yetersiz olur. Bu konu hakkında Amiran Kurtkan'ın eserlerine ayrıntılı olarak göz atmak gerekir. Toplum ve birey birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılıklı olarak karşılayan bir bütünün parçaları mahiyetindedir. Fertlerin sahip olduğu düşünce dünyaları ve sosyal çevreleri paralel olarak hareket etmelidir. Bunun sağlanması için fertlerin tevhit inancının özünü bilmeleri gerekir. Hakikatin anlaşılması halinde ferdiyet gücüne sahip olan bireylerin toplumu olumlu yönde etkileyebilme gücüne sahip olduklarını ortaya koyarken toplum, kültür aracılığıyla bireylere ortak bir şahsiyet tipi sunarak bireyleri kontrol altında tutar ve toplum ile bireyleri ortak amaçlara yönlendirerek sosyal bir düzen oluşmasını sağlar. Ortak amaçlar; toplumu bireylere karşı, bireyleri de topluma karşı sorumlu kılar. Bu bir bütünleşme halidir. Diğer bir deyişle tevhit inancına sahip bireyler ve tevhit inancı ile şekillenmiş bir kültür, toplum ile fertleri bütünleştirebilir. Aksi halde toplumda özellikle sosyal gruplar arasında çözülme yaşanır. Kültür unsurları arasında manalı bir bütünlük sağlanamadığı takdirde tam anlamıyla bütünleşme gerçekleşmez. Kültür unsurlarının iç ve dış vecheleri ile kurulan bağ, toplumda ve sosyal yapıda bütünleşmeyi sağlar. Şenol ile yapılan söyleşide Kurtkan'ın insani duruşu, hoşgörüsü, çocuklara ve insanlara yüklediği değer, insanların eylemlerinin her iki taraf bağlamında da paralel olması anlamında bu bütünleşme hususunu hayatına yansıttığı aşikârdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dökümanları, akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, bu çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma iki yazar tarafından yazılmış olup makalenin tüm kısımlarında yazarların ortak kararları ve yazıma katkıları vardır.

Çıkar Beyanı

Literatür taranmasının ve çalışmanın hazırlanmasının tüm aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması durumu yaşanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Atasoy, F. (2017). *Sorokin'in Toplum Felsefesi*, 2. Baskı, Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.
- Dikeçligil, B. (2005). *İlmi İle Amir Bir Bilim İnsanı, Amiran Kurtkan Bilgiseven Hocamızın Ardından*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Cilt 3, Sayı 11, 37-45.
- Erkal, M. (2010). *Etnik Tuzak Kimlik ve Açılımlar*, 1. Baskı, İstanbul: Derin Yayıncılık.
- Erkal, M. (2016). *Sosyoloji*, 18. Baskı, İstanbul: Der Kitapevi.
- İver, M. R. M- Page, C. H. (1971). *Cemiyet* (Çev. Amiran Kurtkan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kurtkan, A. (1976). *Genel Sosyoloji*, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Kurtkan, A. (1976). *Sosyoloji*, 1. Baskı, Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Kurtkan, A. (1982). *İktisat Sosyolojisi Açısından Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları*, 3. Baskı İstanbul: Divan Yayınları.
- Kurtkan, A. (1985). *Din Sosyolojisi*, 1. Baskı, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Kurtkan, A. (1989). *Atatürk, Laiklik ve İslam*, Ankara: Ankara Kemalist Atılım Birliği Yayınları.
- Kurtkan, A. (1989). *İslamiyet'in Kültürel Özellikleri ve İslami Kavramlar*, 1. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Kurtkan, A. (1989). *Sosyal İlimler Metodolojisi*, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Kurtkan, A. (1990). *Tarihi Metodu Kullanış Tarzları Bakımından Sorokin ve İbn-i Haldun Mukayesesi*, Ankara: İstanbul Üniversite Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Tarih Ve Sosyoloji Semineri.
- Kurtkan, A. (1990). *Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikeleri*, 1. Baskı, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Kurtkan, A. (2005). *Türk Milletinin Manevi Değerleri*, 1. Baskı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kurtkan, A. (2011) *Demokrasi, Fırsat Eşitliği ve Seçkinler*, Sosyoloji Konferansları: Cilt 0, Sayı 18, 95-109.
- Özkul, M. (2008). *Türkiye'de Sosyoloji 2*, (Der. Çağatay Özdemir). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Sorokin, P. A. (1994). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları 1*, 1. Baskı, (Çev. M. Münir Raşit Öymen). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sorokin, P. A. (1994). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları 2*, 1. Baskı, (Çev. M. Münir Raşit Öymen). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şenol, D. (2017). *Sembolik Etkileşimcilik*, 2. Baskı, Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.
- Şimşek, O. (2016). *Medeniyet ve Sistem İnşa Edici Vasıtasıyla Tevhidi Düşünce*, 1. Baskı, İstanbul: İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Merkezi.

Uygun, M. *Bütünleştiren Tek İdeoloji Milli Kültür Bütünlüğüdür*, <https://www.dunyabizim.com/portre/butunlestiren-tek-ideoloji-milli-kultur-butunlugudur-h29457.html> (04.02.2020).

Yalçın, Soner, (2008), *Melami Şeyhi Bir Bilim Kadını: Prof. Amiran Kurtkan Bilgiseven*, <https://odatv.com/melami-seyhi-bir-bilim-kadini-prof.-amiran-kurtkan-bilgiseven-0709081200.html> (03.02.2020).

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this article is to exhibit the holistic view that Amiran Kurtkan Bilgeven has integrated into Turkish Sociology in terms of Tawheed belief. This presentation has been carried out with the contribution of Dolunay Şenol who was a PhD student of Amiran Kurtkan for a period, who knew Amiran Kurtkan closely and is currently working as a professor in the Department of Sociology at Kırıkkale University.

Amiran Kurtkan was born in 1926 in Incirköy, Istanbul and graduated from Istanbul University, Faculty of Economics in 1947. In 1956, Kurtkan, the honorary assistant of Ziyaeddin, committed herself directly to social issues, particularly in the field of economics in the first period of her academical life, and provided significant contribution in this regard. Besides, in 1981; A year later, under the influence of his wife, Ahmet Sadık Bilgiseven turned to the field of Philosophy of Social Sciences with a mystical content. During this period, she brought the concept of Tawheed (unity) into Turkish sociology. In this context, the study shows the importance of the integration of faith and Tawheed in Turkey and has brought a new perspective to Turkish Sociology.

Stating that any belief that does not contain the essence of monotheism cannot be a religion, Kurtkan emphasizes that the ability to be a religion can only be achieved if it has completed four layers of belief. The belief on tawhid has a structure that constitutes the essence of Islam and states that social disintegration is inevitable if this essence is removed. While emphasizing this essence, the concepts of Difference, Cem, Tanih, Tesbih, Shari'ah and Truth, Individualism and Collectivism, which constitute the belief of Oneness, she delicately presents the way these concepts complete each other, that is, the formation of a unity.

In order to reflect the effect of tawheed, that is the integration of societies and individuals, he explains the types of Community, Society and Individualist society, and among them, the individualist society structure which is considered as the complementary form of the Community and Society social structure. He states that the individualist social structure is the most appropriate and convenient social structure in terms of both realizing themselves and contributing to the society. While demonstrating that the individualist social structure plays an important role in the formation of individuals' personalities and the development of their individualities, it states that individuals with developed individual power are more successful than other individuals in forming a personality. He expresses that individuals whose personal power has been developed and whose personality has been shaped both serve to improve themselves with self-consciousness and contribute to the society they live in with these advanced features. Individualist

societies also adopted the Holistic view and allowed individuals to realize their own differences, knowledge and skills. In societies that have adopted the holistic view, the material elements and spiritual elements, which are expressed as cultural elements, are integrated in a balanced and harmonious manner.

Sorokin explains the integrity of these material and spiritual cultural elements with the concepts of matter and meaning systems. According to Sorokin, matter and meaning systems exist only to the extent that they can complement each other. Neither the spiritual elements that cannot be externalized make a full sense, nor the material elements actually exist without the meaning of the material elements. It defines this with the example that the elements that are connected to each other by causal bonds are together for the benefit of the items carried in the pocket and can be dispersed when another benefit element occurs. On the other hand, the system of meanings shows the elements that seem tangible but meaningful, such as foundations and soup kitchens built to help the poor, hospitals built for patients, charity Stones which have lost all their meaning and importance as an example.

Amiran Kurtkan describes the integration of these systems or material and spiritual elements as integration around meaning. He states that the elements that are connected to each other with casual ties can easily fall apart and disappear depending on the end of interests as well as stating that it is impossible to disintegrate elements with abstract spiritual meaning. He expresses that societies where social integration cannot be achieved cannot survive for a long time and dissolution is inevitable. He shows that integration around the meaning can only be achieved by societies that have adopted the essence of monotheism, and the Ottoman Empire can be shown as an example of integrated societies despite having many differences.

HALK İNANISLARININ MİTOLOJİK KÖKENLERİ: KONYA (KADINHANI) ÖRNEĞİ

Düriye Özdemir¹

Öz

Halk inanışları, geçmişten günümüze çeşitli işlevlerle insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu inanışlar bir bakıma günlük yaşamın yasaları gibidir. İnsan hayatının her alanını kuşatan bu inanışlar, toplum için iyi ve kötüyü ayırt etmede, kötülüklerden kurtulmada ya da kaçınmada, koruma ve yönlendirme görevlerini üstlenirler. Bu inanışlar eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde de kabul gören bir işlev kazanmıştır. İnsanlar herhangi bir sıkıntıda ilk olarak bu inanış uygulamalarına başvurmuşlardır. Bu inanışların kullanımını sadece kırsal bölgelerde değil, şehir hayatının içerisinde de görmek mümkündür. Aynı zamanda bu inanışlar gelenek ve göreneklerin tamamlayıcısı haline gelmişlerdir. İnanışlara dayalı uygulamalar her kültürde farklılık gösterse de inanış ve bağlılık açısından aynı değere sahiptir.

Bu makalede Kadınhanı ilçesinden derlenen halk inanışları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Kadınhanı
Halk İnanışı
Mit
Mitoloji

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 10.12.2020
Kabul Tarihi : 26.03.2021
E-Yayın Tarihi : 30.05.2021

MYTHOLOGICAL ORIGINS OF FOLK BELIEFS: THE EXAMPLE OF KONYA (KADINHANI)

Abstract

Folk beliefs have had an important place in human life with various functions from past to present. These beliefs can be seen like the laws of daily life. These beliefs, which encompass all areas of human life, undertake the function of protecting and directing people in distinguishing between good and evil and getting rid of or avoiding bad deeds. These beliefs, as in the past, have gained a function that is prioritized by religion today, as they did in the past. People first applied to these belief practices in case of any trouble. It is possible to see the use of these beliefs not only in rural areas but also in urban life. At the same time, these beliefs have become complementary to traditions and customs. Although practices based on beliefs differ in every culture, they have the same value in terms of belief and commitment.

Folk beliefs compiled from this sweet Kadınhanı district will be examined.

Keywords

Kadınhanı
Public belief
Myth
Mythology

Article Info

Research Article

Received : 12.10.2020
Accepted : 03.26.2021
Online Published : 05.30.2021

Kaynakça Gösterimi: Özdemir, D. (2021). “Halk İnanışlarının Mitolojik Kökenleri: Konya (Kadınhanı) Örneği”, *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2 (1), 18-33.

Citation Information: Özdemir, D. (2021). “Mythological Origins of Folk Beliefs: The Example of Konya (Kadınhanı)”, *Journal of Society, Economics and Management*, 2 (1), 18-33.

GİRİŞ

Genel yapısına bakıldığında Türkiye'nin büyük şehirlerinden biri olan Konya, Klasik Doğu Roma İmparatorluğu'ndan itibaren Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devri ile devamlılığını sürdüren geniş bir kültürel geçmişe sahiptir. Anadolu'nun Türkleşmesi ile beraber Konya, Kadınhanı ve köyleri göçebe Oğuz (Yörük), Tatar ve Çerkez boyları yurt edinmiştir. İpek Yolu'nun geçişi üzerinde olması sebebiyle Roma İmparatorluğu devrinde Pira ismiyle kesişme noktasında olması fakat bucak kimliğine Selçuklu Devleti devrinde 1223 senesinde yurt tutmaları ile adı, Saideli olmuştur. İlçenin günümüzdeki isminin resmîyet kazanması da 1935 senesinde gerçekleşmiş, Raziye Sultan Han adından esinlenilerek Kadınhanı adı

verilmiştir. 1097 senesinden itibaren topluluklarının yurt tutmaları ile yerleşke durumuna gelen Kadınhanı, Oğuzların Bozulus topluluklarının yerleşme yeri haline gelmiştir. Kınık, Bayat, Avşar, Çavundur, Savur, Sarılı, Derili, Hacılı gibi Oğuz obaları çevredeki verimli tarım arazilerine yerleşmişlerdir (Ataizi-Sözer, 2016: 380-381).

İnanç kelimesi, bir fikre içten bağlanma anlamını karşılar. İnançın değer verilen yönü halkın aynı özellikler çerçevesinde toplanmasıdır. Halkın aynı özellikler çerçevesinde toplanmış olan inançlar, dini yönden ele alındığında, kutsal bir dinin temel kanunları dışında bulunan ve geçmiş kültür ve tecrübelerden özellikler taşıyan önemli unsurları anlatmaktadır. Bu önemli unsurları meydana getiren etkenler yüzyılların tecrübelerinin birikimidir (Balaban, 2006: 1).

Baskınlık özelliği yüksek olan inançlar, toplumun ortak kaygılarından beslenmektedir. Hem maddenin bir ruhunun varlığına, bundan dolayı da canlı kabul edilen bu unsurların bireylerin hayatında negatif veya pozitif tesirler bırakabilmesi inancı ile oluşan baskılara aykırı olarak halkın bazı yöntemlere bağlanması görüldüğü üzere doğaldır. Tabii ki bu baskılar ve baskılar karşısındaki yöntemler sadece Türk kültürünün özelliklerine ait olmamaktadır. İnsan varlığının var olduğu bütün toprak parçalarında –gelişmişlik düzeyi nasıl olursa olsun- aynı kullanımları gözlemek mümkün olacaktır. Misal, birden fazla Avrupa, Asya, Amerika ve Afrika toplumlarında *sayım işlemi* günah, yanlış ve yasaktır: Afrika kabilelerinin çoğu çocuklarının kötü ruhların çarpacak olmasından endişe duyduklarından dolayı çocuklarını saymaz, sayısını söylemezlerdi. Bir kısım Hint kültüründe yaşın ifade edilmesi yasaktır. Ancak bu kurala tabi olunmazsa kaza ve belâ hiç eksik olmaz. İskoçya'nın dağlık alanlarında yaşamlarını sürdüren insanlar genellikle cuma vakitlerinde aile bireyleri ile hayvanlarının sayısını ifade etmeyi doğru bulmazlardı. Danimarka'da civciv çıkarmak üzere yatırılan tavuğun altına koyulan yumurtalar sayılmasını doğru kabul etmezlerdi. Ancak sayılacak olursa dünyaya gelecek civcivler atmaca kuşuna av olacaktır (Aktaran: Balaban, 2006: 1).

Birçok kaynakta inanç kavramıyla ilgili tanımlara rastlanmaktadır. Bu tanımlara bakıldığında inanç kavramı hakkında birtakım bilgiler elde edilmiş olacaktır.

DivânüLügati't-Türk'te inanç sözcüğü geçer. Kaşgarlı, inanç sözcüğünü “Güvenilir, emin buradan alınarak inanç beğ, kendisine itimat edilir bey denir” şeklinde açıklamıştır (Kaşgarlı, 1986: 217).

Kâmûs-i Türkî'de Şemseddin Sami inanç sözcüğünü “Sıhhate şayan, itimat, mevsuk, emin mutemet” şeklinde açıklamıştır (Sami, 2002: 252).

Ferit Devellioğlu, *inanç* kavramı yerine *itikat* sözcüğünü kullanmış ve “dügümlenme, bir şeye bağlılık; inanma, gönülden tasdikleme” biçiminde açıklamıştır (Devellioğlu, 2004: 468).

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlükte inanç şöyle açıklanmıştır: 1. Bir fikre içten bağlanma; 2. Kişiye duyulan güven, inanma duygusu; 3. İnanılan bir şey, düşünce; 4. Tanrıya, bir dine inanma, itikat, iman (Türkçe sözlük, 2011: 1186).

Türklerin var olan inançları ile ilgili geçmiş fikirlere Çin kaynaklarında, Bengü anıtlarında ve çeşitli kitaplarda rastlanmaktadır. Türk inanç düzenlerini meydana getiren ilkeleri, bunların ve günümüzde

yaşayan şekillerinin verdiği imkânlar doğrultusunda değerlendirmek mümkün gözükmektedir. Bu konuya dair temel bilgiler milat öncesi Hun Türklerine ait olan bilgilerdir. Bu bilgiler doğrultusunda eski atalarımız Hun Türkleri tengriye, yirsub iyelerine, yağız yir iyelerine, gök tengri (mavi gök) iyelerine ve ata avraklarına kurbanlar adarlardı. Senenin beşinci ayında Hun Türklerinin kağanı, toplumu bir araya getirir, kurban töreni yaparlardı. Sonbaharda yinelenen törenin ardından kağan ile birlikte orman çevresinde gezindikleri söylenmektedir. Hun döneminden sonra Türk devletleri hakkında bilgi veren aynı kaynaklar onların da dinlerinden bahsederken, tengriye, gök tengriye, yağız yire, yirsuba, güneş ve aya, ata ruhlarına kurban adadıklarından bahseder (Kalafat, 2005: 42).

Halk inançlarının temeline bakıldığında Türklerin eski inançlarının ve dinlerinin etkisi açıkça görülmektedir. Örneğin, ay ve güneş tutulmasında çeşitli seslerin çıkarılması geçmiş dönemlerde iyi ve kötü güçlerin birbiriyle olan savaşlarında kötü güçlerin korkutulması amaçlanmıştır. Günümüzde de bu tutulmanın zararsız bir şekilde atlatılması ve kısa sürmesi amacıyla uygulamanın devam ettirildiği görülmektedir. İnsanoğlu daima modern dünyanın yeniliklerine adapte olabilmek için bu halk inançlarından faydalanmışlardır.

Söz konusu etkileşim yalnız halk inanışlarında olmamaktadır; aynı zamanda, bayram ve törenlerde de kendisini göstermektedir. Genellikle geçiş dönemlerinde bu durum daha da yoğunluk kazanmaktadır. Örneğin; yeni doğan bebeklerin kötü ruhlardan koruması için başuçlarına ekmek, su, süpürge gibi şeylerin konması ya da nazardan koruması için üzerlik otunun tütsülenerek bebeğin üzerinde ve odasının içinde gezdirilmesinin temelinde eski Türk inançlarında var olan kötü ruhların korkutulması uygulamasından başka bir şey değildir. Örnekte görüldüğü gibi Türkler asırlarca birden fazla din ve inancın etkisi altında kaldıklarından dolayı yeni bir dine veya kültüre geçiş yaparken eski din ve kültürlerinin etkisinden kurtulamamışlardır. Bu nedenle günümüzdeki halk inançlarında, eski Türk dinlerinin ve inançlarının tesirini görmek mümkündür. Âdet ve inanışlar halk kültürünün en önemli unsurlarıdır. Geçmiş dönem insanından günümüze inanışlar insanların yaşamlarını etkisi altına almış ve onlara yol göstermiştir. İnanışların temellerinin eski dönemlere kadar dayandığı bilinmektedir. Semavi dinlerden önce inanç düzenlerinden semavi dinlere geçiş yapan insanlar, geçmiş gelenek ve inanışlarından bir anda kopamamışlardır. Yeni dinlerinin benliğine zıt olsa da bir kısmını yeni dinlerinin rengine ve kalıbına girdirerek o dindenmiş gibi uygulama yoluna gitmişlerdir (Artun, 1998: 66).

İnsan topluluğu geçmişten günümüze kadar birçok şeye inanma ihtiyacı duymuş ancak bu inandıklarını araştırma gereği dahi duymamıştır. İnsanlar için önemli olan bu inandıklarının kendi benliklerini rahatlatması, iç huzuru sağlaması vb. gibi özelliklere sahip olmalarıdır. Günümüzde halk inançları, insanların kültür ve eğitim seviyeleri ne olursa olsun bir şekilde insanları etkisi altına almaktadır. Bunun nedeni ise insanların içinde yetiştiği kültürel ve sosyal çevrenin bu inançlara bağlı olmasıdır.

İnsanlar korkularını, kötü durumlarını, hüznlerini, hastalık ve sıkıntılarını halk inancı dediğimiz uygulamalara başvurarak ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu durum geçmişten günümüze kadar böyle devam etmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi günümüzde insanlar -eğitim konusunda ne kadar yüksek seviyede olsa da- geçmişe dayanan tecrübeler her zaman ön planda tutulmaya çalışılmıştır. İnsanlar daima kulaktan kulağa birbirlerine aktarma yolu ile bu halk inançlarının uygulama alanlarını genişletmişlerdir.

Halk inancı tam benliği ile din olmayan ve dinin tamamen de dışında kalmayan bu bakımdan da dinin insanlara göre anlama ve yaşamlarına geçiriliş biçimidir. Bu bakımdan halk inancı konusu aynı zamanda, insanların eski inançlarını da az çok yansıtmaktadır. Devamlı yenilenmekle beraber temelleri ilk inanç sistemlerine kadar dayanmaktadır. Bu özellikleri ile halk inançları elimizde var olan canlı malzemelerdir. Arkeolojik malzemeler örenlerde, etnografik malzemeler müzelerde bekleyebilir öyle ki halk kültürünün bir parçası olan halk inançlarımız kaydedilmedikleri sürece kaybolma riskiyle karşı karşıyadır (Akyol, 2006: 9).

Halk inançları insanların sorunlarına çare bulma ve yaşamı anlamlandırma ihtiyaçlarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Halk inançları zaman ilerledikçe kitabî/resmî dinin belirlediği kurallarla iç içe geçmiştir. Aynı zamanda bu inançlara kitabî/resmî dinin inançlarından da öncelikli olarak değer verildiği de aşikârdır. Ali Köse ve Ali Ayten'in türbeler üzerine yapmış oldukları çalışmalarda bu duruma destek olacak birden fazla misal yer almaktadır. İstanbul Merkez Efendi Türbesi'nin yanında bulunmakta olan ve aynı adla anılan caminin imamının başından geçmiş bir durum bu misallerden yalnızca birisidir. Öyle ki bir türbenin bahçesinde üzeri kapalı bir dilek kuyusu vardır. İmam bir gün bu dilek kuyusu üzerine çıkmış ve dilekte bulunan bir kadın görür. Bu kuyu bir zamanlar açık olan ancak daha sonra hurafe gerekçesi ile kapatılmış bir kuyudur. Fakat buraya gelen ziyaretçiler kapalı kuyunun üzerine çıkarak çeşitli törenler yapmaktadırlar. Olayda geçen türbe ziyaretçisi olan hanım da bir tören yapmak için kuyunun üzerindedir. Caminin imamı kadının bu hareketinin hurafe olduğunu söylemiş ve kendisini uyarmıştır. Bundan dolayı türbe ziyaretçisi ve imam arasında şu şekilde bir konuşma geçer:

Hanım: “Sen baksana! Kaç yıldır burada imamlık yaptın?”

İmam: “32 senedir.”

Hanım: “Sen 32 senedir burada bir şey elde edememişsin, fakat bak benim eşim yoktu, evlendim. Meskenim yoktu, bir meskenim oldu. Az şey mi bunlar, ha?”

Misalde geçtiği üzere, aynı yeri kutsal kabul eden imam ve türbeyi ziyaret eden hanımın kutsallığının boyutları hususunda farklılık olduğu aşikârdır (Aktaran: Kandemir, 2016: 98).

Türklerin kültürlerinde hayatımız ve yaşayışımız üzerinde geçmişten günümüze kadar var olan dini inançlar ve bu inançlar doğrultusunda ortaya çıkan kuramlar tesirli olmuş ve etkisi halen de devamlılığını sürdürmektedir. Geçmişteki dinlerin ve inançların tesiri günümüzde yaşayan dinlerin içerisinde tesirini yaşatmaya devam etmektedir. Türk toplulukları yıllarca değişik dinlerin, inançların etkisinde kalmışlardır. Bu değişik dönemlerde oluşmuş değişik inançlar atalarımızın yaşamında yer edinmişler ve bu inançlar halen farklı dinler içinde birçoğunun İslam dinine bağlı bulunduğunu, aynı zamanda Musevilik, Hristiyanlık gibi ortak özelliklere sahip dinlere ve Budizm, Lamaizm gibi ortak özelliklere sahip olmayan dinlere bağlı olan Türk milletinin küçük gruplar meydana getirdikleri görülmektedir. Türk inançlarını bugüne uzanan şekilleri ile yaşamasını sağlayan Türk topluluklarına Orta Asya ve Sibirya sahasında rastlanmaktadır (Aktaran: Akyol, 2006: 15-16).

1. Kadınhanı'ndaki Batıl İnançların Mitolojik İncelemesi

***Yeni doğan bebeklere ve gelinlik giyen geline nazar değmemesi için mavi boncuk takılır.**

Tarihin en eski topluluklarından biri olan Türklerde de nazar ve boncuk inancı yaygındır. Türkler boncuk adının yerine *moncuk*, *muncuk*, *munçuk* gibi terimler kullanılmıştır. Bu terimlerin hepsi boncuk manasına gelmektedir. Nitekim Atilla Han'ın babasının isminin 'Muncuk Han' olduğu bilinmektedir. Türk halk kültüründe yer alan lohusalara musallat olan Al Karası'nın mavi boncuktan korktuğuna inanılmaktadır. Türkler mavi boncuk yerine 'Gökçe Muncuk' derlerdi. Gökçe kavramı eski Türklerde göğe ait olan yeni Gök Tanrı inancı ile ilgilidir. Gök renginin mavi olmasından ve Gök Tanrı'nın koruyuculuğunun olmasından dolayı Türkler boncukları kötü enerjiden korunmak için *mavi* yani *gökçe* renginde yapmışlardır. Mavi boncuklar kullanılarak kötü enerjilerden ve yahut ruhlardan korunmaya çalışmışlardır (Aktaran: Kahraman, 2020: 60).

Bu inanışın temelini bakıldığında nazar değmesi inancının Gök Tanrı inancına bağlandığı görülmektedir. Bu inanç Kadınhanı'nda yaygın olarak uygulanmaya devam etmektedir. Özellikle renkli göze sahip kişilerin daha çok nazar edeceği inancı daha yaygındır.

***Gelin damadın evine girerken keçe üstüne bastırılıp girdirilir. Gelinin huyunun yumuşak olacağına, gelinin bereket getireceğine ve geldiği yere uyum sağlayacağına inanılır.**

Koyun ve genellikle beyaz koç eski Türk geleneklerinde Tanrı'ya bağışlanan kurbanlar arasında yer almaktaydı. Çin kaynaklarının verdiği bilgiler doğrultusunda, Tabgaçlar Gök Tanrı için yapılan törende ak buzağı, koç ve atı kurban olarak bağışlamışlardı. Bugünkü görünüm itibarıyla günümüz Şamanist topluluklarından Beltirler, Gök Tanrı adına düzenlemiş oldukları merasimlerde beyaz koyun ya da oğlak kurban edişleri benzerlik göstermektedir. Bu sebepten dolayı gökyüzüne yöneltilen tüm nitelikler koyun, koç ve keçiler adına da geçerliydi. Ancak koyun ve keçi (beyaz olmayan renkte) ara sıra yeraltında yaşayan tanrının hayvanı da sayılmasından ötürü yas törenlerinde yer adına da kurban edilmekteydi. Bu hayvanlar ataların ruhları adına veya Şamanizm'de şerir ruhlardan kaçınmak amacıyla da kurban edilmekteydi. Aynı zamanda koyun on iki hayvanlı Türk takviminin yıl simgesi olarak da geçmekteydi. Budist döneminde koyun ve keçinin kimi zaman ilahlarla ilgilisi olduğu anlaşılmaktaydı. Uygur tapınaklarından birinde yer almakta olan duvar yazısında, bir tanrı resminin vücut görünümünde bir kuzu figürünün yer alması bu açıdan bakıldığında ilgi çekmektedir. Koyun İslâmi dönem itibarıyla koyun; sükûnet, huzur ve barışın temsilidir. Bununla birlikte bolluk ve bereket olarak da kabul edilmiştir. Koç ise gücün, hâkimiyetin, kuvvetin ve yiğitliğin bir simgesi sayılmıştır. Koyun, İslami dönem içinde tasavvurlarında özellikle İsmail'in Allah'a kurban olarak adandığı rivayetine göre kurban ve ölüm simgesi olarak görülmekteydi. Demiri'nin aktarmış olduğu bir bilgiye bakıldığında Azrail, Âdem'e bir beyaz koç şeklinde gelmiştir. Demiri'nin aktarmış olduğu başka bir bilgiye bakıldığında cennete girecekler cennete, cehenneme girecekler cehenneme girdiği vakit ölüm bir koç suretinde ortaya çıkacaktır. Minyatürlerde görüldüğü üzere koçun İbrahim'in İsmail'i kurban edecek olmasıyla alakalı sahneler yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2011: 174-176).

Bu bilgiler ışığında koyun ve koyun postu ile ilgili inanışların temellerinin yukarıdaki eski Türk

inançlarına bağlı olarak ortaya çıktığını ve halk arasında yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu inanın Kadınhanı ilçesinde her düğünde uygulandığı ve aynı zamanda bazı dileklerin kabul olması ile de kurban adandığı ve bu kurbanın çoğunlukla koyun kesme olduğu görülmektedir. Koyun İslam dininde de kurban kesmenin farz kılındığı Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail ile ilgili olan hâdisede geçen kurbanlık koyunun da günümüzde bu hayvana olan değeri açıkça göstermektedir. Bu dini hâdise sonucu da yukarıda bahsettiğimiz inanca olan bağlılığı daha iyi anlamış olmaktadır.

***Eşikte uyumak uğursuzluk getirir. Kişiyi cinlerin çarpacağına inanılır.**

Eski Türklerin inançlarında eşik, oluşum ve işlevi itibarıyla insanı çeşitli sağlık sorunlarından, evi ise gelme ihtimali olan kaza ve belalardan koruyan bir sınır çizgisiydi. Bundan dolayı eşiğe değer verilmiş ve eşiğe ayak basılmazdı. Öyle ki, gökyüzünde varlığına inanılan Erlik, yerdeki kötü ruhlar içinde emniyeti, adaleti ve düzeni sağlamak için, kendi bahadır oğullarını yeryüzüne göndermekteydi. Bunlar *katuukuyak* (=yavuz bahadırlar) adıyla evlerin kapılarına, eşiklerine yerleşerek buraları şerir ruhların ani saldırılarından korurlardı. Bundan dolayı kendilerine kapının zırhı anlamında *ejiktigkuyagi* adının verildiği bilinmektedir. Aynı şekilde Erlik'in oğulları olan 'Karas, Keray, Kaan, Temir, Kaan PadişPiy ve Pay Mıtır' yeryüzünde yaşayan ruhlar topluluğundan olup kapı/eşik bekçiliği yapmaktaydılar. Çeşitli Türk topluluklarında eşik kirlenmemesi, en önemlisi bulaşık suyunun bu yerlere dökülmemesine rastlamaktayız ki, bununla kötü ruhların eşik çevresindeki çöplüklerde bir araya gelmelerini önlemek ve bu şekilde eşik iyesine yardımcı olmakla eşik iyesini mutlu etmek inancı açık bir şekilde görülmektedir (Araz, 1995: 64).

Yukarıdaki bilgide var olan inancın Kadınhanı'ndaki var olan inanç ile benzerlik gösterdiğini ve temelinde yatan gerçeğin ise ev iyesi adı verilen varlığı memnun ve mutlu etmek amacının olduğunu görmekteyiz. Tıpkı evde bulunan melekleri mutlu etmek için kılınan namazın ve okunan Kuran'ın önemsenmesi gibidir. Bu inanışlar İslam dinine benzerlikler sebebiyle dayandırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu inanışlar ile dini unsurların hiçbir ilgisi yoktur.

***Yaş bitkilerin yakılması eve bereketsizlik getirir.**

Bitkiler konusunda ayrı bir açıdan, bir yasaktan söz edilebilir: Bu da yaş bitkilerin kesilmesi ile ilgili olandır. Atasözü niteliğindeki "yaş kesen, baş keser" ifadesinde ormanda var olan genç ağaçlar, fidanlar ve meyve veren ağaçlar düşünülmektedir. Bazı orman ağaçlarının büyümesi için uzun zaman aldığı fikriyle, farklı bir çeşit yasak meydana gelmiştir: kara-ağaç (=kayın ağacı), zor büyüyen bir ağaç olduğundan dolayı, kesilmesi uğur sayılmaz; bu ağacın parçalarından çocuklar için nazarlık yapmaktadırlar. Büyümemiş ekinlere basmanın, onlardan beslenmeyi sağlayanlara zarar verme düşüncesiyle hareket edildiğinde çok günah olduğunu, Köroğlu üzerinden hikâye geleneğinde yer edinmiş bir inanışta görmekteyiz ki halk kahramanının başarılarının, yenilmezliğinin, doğüstü gücünün etkilerinden biri de atlılarına her türlü tehlike ve sıkıntıları göze alarak, tohum atılmış tarlalara girip onlara zarar vermelerini yasak etmiş olmasıdır. Yunus Emre'de de, yeşil ekinlerin biçilmesini: "insanoğlunun genç iken ölmesini veya öldürülmesini" anımsatırken de benzer bir düşünce anlatılmaktadır (Boratav, 1994: 53).

Yaş olan bitkilerin yakılması bereketsizlik getirir inancı ile Kadınhanı'nda yaygın olan tarımı

korumaya yönelik var olan bu inancı dini bir niteliğe de bürüyerek, yaş bitkilerin yakılmasının günah olduğu inancı ortaya çıkmıştır. Bu bilgiden yola çıkarak halk arasında bu inancın yoğunluk kazandığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda canlı varlıkları da düşündüğümüzde sadece yeşil bitkileri değil onların içinde yaşayan birçok canlıya da zarar vermektedir. Bunu engellemek için de dini bir yola başvurarak günah anlayışı ile insanların yeşillikleri yakması engellenmiş olmaktadır. Aynı zamanda bu düşünce ile bu inancın yaygınlık bulmasının önemini artırmış olmaktadır.

***Yıldız kayarken dilek tutmak.**

***Bir yıldızın kayması birinin öleceği anlamına gelmektedir.**

Kün gibi ay ve yıldızlar da koruyucu iyelerdi. Ay ve yıldızlar da kün'ün gökyüzünden ayrıldığı vakit, yeryüzüne Tanrı'nın insanlara ilettiği aydınlığı iletmekteydi. Bu sebeple çadırın üst kısmından delik açılır ve karanlıkların içinden iyiliği taşıyan aydınlık, Tündük ismi verilen yerden çadırın içine dolardı. Ay gibi, yıldızlar da insanoğlu adına benzer görevi üstlenen unsurlardı. Bu koruyucu iyeleri mutlu etmek onların isteklerini sağlamak amacıyla kendilerine, Hun döneminden itibaren kurban sunulduğu ve bunun, doğanın en canlı olduğu yılın beşinci ayında bir merasim ile yerine getirildiği Çin yıllıklarından öğrenmekteyiz (Kalafat, 2005: 72).

Yıldızlarla ilişkili en çok bilinen inanış, yeryüzünde bütün insanların kendine ait bir yıldızının bulunduğu düşüncesidir. Astroloji (yıldızlar aracılığı ile falcılık) bilgi ve yöntemlerinin insanlar arasında yayılmaları bu inanışın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gökten bir yıldızın kaymasının (şehâb) o yıldızın sahibi olan insanın öldüğü veya öleceği haberinin verilmesi durumu bu inanışa bağlanır (Örnek, 1971: 24-25).

Bu inanış doğrultusunda Kadınhanı ilçesindeki, gece gökten yıldız kayarken tutulan dileklerin gerçek olacağına ve bir kişinin öleceğine dair inanışların bu bilgilerden yola çıkarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ancak dini bir açıdan bakıldığında geçmişte insanlar İslam dini gelmeden önce birçok şeye tapmışlardır. Bunlardan birisi de gökteki yıldızlardır. Buna göre de yıldızların kutsallığından dolayı onlardan bir şeyler dilemek ya da onların ceza vereceklerine olan inanç bu halk inanışlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur diyebiliriz.

***Kara kedi görüldüğünde saçlar tutulmalı. Tutulmazsa bütün saçlar dökülür.**

***Kara kedi görmek uğursuzluk getirir.**

Seyyid Battal Gazi menkıbelerinde karşılaşılan bir inanışa bakıldığında *iman*, beyaz bir kuş, *küfür*, siyah bir kuş olarak düşünülmektedir ki; "imanını yok etmek, kâfirleşmek, beyaz kuşun ağızdan çıkarak siyah kuşun insanın vücuduna girmesiyle açıklanmaktadır." (Boratav, 1994: 35) .

"Milattan önce 3000'li yıllarda, Eski Mısırlılar devrinde kediler kutsal bir canlı olarak kabul görmekteydi. Hatta kara dişi kediler tanrıça olarak kabul görmekteydi. Kedileri hastalık ve ölümden sakınmak için kanun ve kurallar dahi yapmışlardır. Bağımsız, dediğini yapan *inatçı* ve *sinsi* karakteri ve Avrupa'da sayılarının da fazlaca çoğalması ile bütünleşince, kediler değeri düşmüştür. O dönemlerde evlerinde kedi besleyenler tek yaşayan zavallı ve yaşlı kadınlardı. Yine o dönemlerde büyücü ve cadı

inancının tüm Avrupa'da takıntıya dönüştüğü zamanlardı. Kara kedi besleyen zavallı kadınların kötü büyü yaptıklarına ve kara kedilerin gece yarısından sonra şeytan kılığına girdiklerine dair çeşitli hikâyeler üretilmiştir. Cadı konusu bir takıntı haline gelince birçok zavallı kadın kedileriyle beraber yakılmışlardır (<https://onedio.com>, 2020).

Buradaki iki bilgiye de bakıldığında kara kedinin uğursuzluğunun nereden geldiğine dair bilgi edinmiş olmaktayız. Türk kültüründeki bu inanışların diğer ülkelerdeki inanışlara bağlı olarak da etkileşim sonucu oluştuklarını da söylenebilmektedir. Yukarıdaki bilgilere bakıldığında hem bir menkıbeye göre hem de Mısır'da meydana gelen bir olaya bağlı olarak günümüzdeki inançların temelleri bu etkileşime bağlanabilmektedir. Aynı zamanda dini açıdan siyah renginin bir olumsuzluk ifade etmesi de kara kedinin uğursuzluk getireceği anlamı yoğunluk kazanmaktadır. Siyah ve kırmızı renkler genellikle olumsuzluk ifadesidir.

Bir başka kaynağa da bakıldığında kedinin renge bağlı olmadan da uğursuzluğu çağrıştırdığı görülmektedir.

Özbeklerin halk kahramanlık destanlarından olan Alpamış Destanı'nda kedi bir yerde ecel, ölüm veya kaderin alegorisi olarak kullanılmıştır. Burada Alpamış, Karacan'a gözdağı vermek için şöyle söylemektedir:

İnden çıkıp kediyile oynar,

Ecel yaklaşmışsa fareye...

Öte yandan Tufan efsanesinin Hakas Türklerine ait bir şekilde *kedinin ağzının pis sayılması* fare kılığına bürünen şeytanın kedi tarafından yakalanmasına dayandırılır (Çoruhlu, 2011: 173).

***Ölünün üzerine vücudunun şişmesini önlemek için demir bıçak yahut bakır kap konulur.**

Demir, eski Türklerde yer unsurları içinde yer almaktaydı ve demir kutsal kabul edilmekteydi. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri Türklerin yaşadığı yerde demir yataklarının varlığı ve bunların Altay'ın Demircileri gibi anılmakta olan Türklerin işlemesi, en önemlisi de silah yapımında kullanılmasıdır. Kötü ruhları uzaklaştırdığına olan inanç doğrultusunda demir, bu inançlar doğrultusunda yüzyıllar boyunca taze ölümlerin, bekletilmekte olan cesetlerinin üstüne konulmuş olabilir (Çoruhlu, 2011: 37).

Demirin insanları hastalık ve şerlerden esirgediğine inanılır. Hükümdar, kam aynı zamanda demirci karakteri ile karşımıza çıkmaktaydı. Demiri bu özelliğinden dolayı kutlu sayarlardı ve demirden yapılmış kılıçların üzerlerine ant içerlerdi (Kalafat, 2005: 77).

Görüldüğü üzere demire olan değer geçmişte demirin gücüne bağlı ortaya çıkan inançların günümüzdeki inançların yansımalarıdır. Günümüzde ölünün üzerine bıçak veya demir bir nesnenin konulması, ölen kişinin vücudunun şişmesini engellemek amacı güdülerek uygulansa da geçmiş inançlara bakılınca, ölen kişiyi kötü ruhlardan koruma amacına dair uygulandığı da söylenebilir. Bu sonucu ölen kişiyi şeytanın su vermek amacı ile kandırabileceği inancı ile de kötü ruhlardan koruma temelli inanca bağdaştırabiliriz. Böylece yörede var olan bu inancın aslında ölüyü kötü ruhlardan koruma gerçeğine

dayandırılarak günümüze kadar devamlılığı sağlanmıştır.

***Ev halkına nazar olmasın diye at nalı dış kapıya asılır.**

Şamana ait âlemler, evreni ve bütün canlı varlıkların canını, nihayetinde kâinatın yansımını görmesine yardımcı olan madeni ayna; güneşi ve ayı temsil eden rozet ya da yuvarlak biçiminde düzenlenmiş nesnelere. Şamanın elbisesinin üstüne iliştirilmekteydi. Güneşi simgeleyen içi boş daire şeklindeki bir nesne Şamanın yeraltına inebilmesi adına kullanmış olduğu deliğin yerine geçebilirdi. Şamanın omuzlarında onun güçlülere karşı dayanıklı oluşunu ve kuvvetini gösteren bir demirden yapılmış pranga bulunmaktaydı. Elbise üstüne iliştirilen demir unsurlar şerir ruhların kötülük ve düşmanca eylemlerine karşı bir kalkan görevini üstlenmekteydi. Madeni unsurların canlı olduğu düşüncesi sonucu bu unsurların paslanmayacağına inanılmaktaydı (Çoruhlu, 2011: 77).

Şamanın üzerine asılan demir nesnelere onu kötü ruhlardan koruduğu inancına bağlı olarak halk arasında bu inancın ortaya çıkmış olabileceği düşünülebilir. Böylece halk da kötü ruhlardan ev ve evdeki kişileri korumak amacı ile demir nesnelere kullanma yoluna gitmişlerdir. At nalının dış kapıya asılması sonucu nazardan korunma amacı ile şamanın üzerine rozet şeklinde asılması, bu inancın temelini şamanı kötü ruhlardan koruduğu inancına dayandırılabilir.

***Ölü gömüldükten sonra ardından ekmek ve helva dağıtılır.**

***Ölünün kıyafetleri fakir kimselere verilir.**

***Ölen kişinin kırkı çıkınca yemek yapılır ve yemeğe herkes çağrılır. Böylece ölünün ruhunun rahat olacağına inanılır.**

Türklerin en uzun destanı olan Manas Destanı'nda, Kökötay öleceğinde kıyafetleri fakir kimselere dağıtırdı. Bineği olmayanlara at, fakirlere kıyafet verilirdi. Etlili pilav ve ayrandan oluşan ölü yemeğine kâfir Müslüman demeden bütün halk çağrılırdı (Kalafat, 2005: 199).

Bu inancın, Kadınhanı'nda da yoğun olarak uygulandığını incelemeler sonucu öğrenmiş bulunmaktayız. Bu destanda var olan inanca bağlı geçmişte buna benzer inançların günümüze kadar geldiğini ve uygulandığını görmekteyiz. Bu inanç sadece Kadınhanı'nda değil Türk toplumunun her kesiminde görmek mümkündür. Aynı zamanda bu inancı dinimizde var olan 'Mevlid' adı verilen törene bağlanarak bunu dinin bir uygulaması haline getirilmiştir. Böylece bu inancın uygulanması bir kural gibi halk arasında devam ettirilmiş ve önemsenmiştir.

***Nevruzda ateşin üzerinden üç defa atlanarak bir dilek tutulur.**

Şamanistlere göre ateş bütün her şeyi temizlerdi, şerir ruhları kovardı. VI. yy' da Batı Gök Türk hükümdarına gelen Bizans elçilerini ateşler arasından geçirmişlerdi. Moğollarda da bu âdet görülmekteydi. Bu tören elçilerle geldiği düşünülen şerir ruhları uzaklaştırmak amacıyla yapılmaktaydı. Bu inanca Müslüman Türklerde de rastlamaktayız. Başkurtlar ve Kazaklar yağlı bir bezi tutuşturarak hasta olan kişinin etrafında *alas alas* diye dolaştırırlardı. Buna *alaslama* derler. Bu kelime Anadolu Türkçesinde alazlama şekliyle korunmuştur; ateşte temizleme anlamına gelmektedir. *Alas* sözcüğü Altay şaman dualarında çokça geçmektedir. Yakut oyun-kamları ateşin gücüyle şerir ruhları uzaklaştırmak adına

söyledikleri büyülerde *alias alias* diye bağırırlardı. Yakutça *aliasta* (=alazla) yanmakta olan bez ile âyin yaparak şerir ruhları uzaklaştırmak demektir. Yakutlar bu töreni yapan için oyun *aaluotananaalastur* (şaman kutlu ot ateş ile alazlardı) derler (İnan, 1986: 68).

İlçemizde de nevrüz kutlamaları nevrüzün yaklaşması ile hız kazanmaktadır. Bu kutlamalar çeşitli halk inançları doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. En çok uygulanan inançlar arasında bir dilek tutulup ateş üzerinden atlanması inancı olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki bilgiye bakıldığında ateşin kutsallığına bağlı olarak günümüzde daha çok nevrüz kutlamalarında ateşe olan değer yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ateşin kötü ruhları kovması ve her şeyi temizlemesi, halk arasında ateş üzerinden atlanması ile dileklerin kabul olacağı ve kişilerin ruhlarının rahatlayacağı inancı doğrultusunda bu inancın günümüze kadar etkisini sürdürdüğü söylenebilmektedir.

***Sağ kulağın çınlamasının kişiden iyi olarak bahsedildiğine, sol kulağın çınlamasının kişiden kötü olarak bahsedilmesi anlamına gelir inancı vardır.**

“Ne kadar uzakta olurlarsa olsunlar, bizim hakkımızda konuşanların söylediklerini duyarız. Eski inanışlara göre, sol kulağın çınlaması iyi, sağ kulağın çınlaması kötüydü. Sol sevgiye, sağ düşmanlığa işaretler. İster sağ çınlasın, geceleyin çınlaması iyidir. İstersek kulağımızın çınlamasına neden olan kişiyi cezalandırabiliriz de: Sağ kulağınız çınlarsa, kulağınızı hemen çimdikleyin, sizi anan düşmanınız o anda kendi dilini ısıracaktır” (Lorie, 1997: 78).

Buradaki inanca bakıldığında Kadınhanı’ndaki halkın inancı tam tersine sağ kulağın çınlaması iyiye sol kulağın çınlaması ise kötüye yorumlanmaktadır. Bu inancın belki de dini temeller üzerine oluştuğu düşünülebilir. Örneğin: amel defterinin kişinin amellerine göre iyiye sağ tarafa kötüye sol tarafa verilecek olması bu inancın da Müslümanlar arasında bu yönde şekillenmesine ortam oluşturmuş olabilir.

***13 sayısının uğursuzluğuna inanılmaktadır.**

***Aynın 13 'ü cumaya denk gelirse uğursuzluk anlamına gelir.**

Hız. İsa'nın çarmıha gerildiğinden önce yenen son yemekte 13 kişi bulunmaktaydı. İsa ve 12 Havarisi, sonları 13 sayısını anımsatan her şey lanetlenmiş, şerir, korkutucu olarak kabul edilmişti (www.milliyet.com.tr, 2020).

İlçemizde yaygın olarak kabul gören bu halk inanışın temelini bu hadiseye bağlamanın sonucu ortaya çıktığını söyleyebiliriz. 13 sayısına denk gelen her şey uğursuzluk olarak algılanmakta ve bu sayıya denk gelen gün, ay ve diğer birçok şeye dikkat edilmeye çalışılmaktadır.

***Doğum yapan anne ve bebeğinin 40 gün dışarı çıkmaması gerekir anne ve bebeğin bu süre içerisinde dışarı çıkması halinde hastalanacağına inanılır.**

***Bebeğin kırkı çıkmadan tırnak kesilmez şayet bu süre içerisinde bebeğin tırnağı kesilirse bebeğin hırsız olacağına inanılır.**

Halk kültüründe birçok alanda kullanımı olduğu bilinmekte olan bu inanç, dini yönden de geniş bir kullanım alanına sahiptir. İslami inanışlara bakıldığında; Yaradan, ilk insan Hz. Âdem'i yaratırken

çamurunu kırk gün boyunca yağurmuştur. Hz. Muhammed (sav.), kırk yıl yeryüzünde kalacaktır. Tekrar dünyaya gelineceğinde gökler, kırk gün boyunca dumanla kaplanacaktır. Bu yeniden doğuş kırk sene sürecektir (Bozkurt–Bozkurt, 2012: 724).

Kırk sayısı, çeşitli vesilelerle Kuran-ı Kerim'in dört yerinde görmekteyiz. Bakara süresi 51. Ayette yoldan sapmış Yahudi kavmine, kutsal mekânlara girmelerinin kırk yıl helal kılınmadığından bahsedilmektedir. Araf süresi 142. Ayette Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda sunulan kırk günlük zaman diliminden de bahsedilir ve Ahkaf süresi 15. ayette kişinin kırk yaşına geldiğinde olgunlaşacağından kendisine peygamberlik verilmesi, ona ilk bağlananların 40 kişi olmasından bahseder. Ayrıca malın kırkta birinin zekât verilmesi Müslümanlara farz kılınmıştır. Schimmel'e göre İslami gelenekte kırk sayısının bu kadar önemli olmasının diğer bir sebebi de Hz. Muhammed'in adında bulunan m harflerinin sayısal değerinin 40'a karşılık gelmesidir (Aktaran: Bozkurt–Bozkurt, 2012: 724-725).

İlçemizde 40 sayısına oldukça önem verilmektedir. Bu inanışların temelinde hem dinin etkisi açıkça görülürken hem de halk kültüründe yer alan efsanelerin ve destanların da etkisi görülmektedir. Aşağıdaki örnekte de destanların ve hikâyelerin etkisinin de varlığını açıkça görmekteyiz.

Türk destanlarında Manas, Cengiz-name, Köroğlu ve Saltuk Buğra Han'ın destanlarında çoğunlukla karşımıza çıkan kırk yiğit ve kırk kız motifi yukarıda belirttiğimiz formülistik sayı kullanma geleneğinin bir tezahürüdür. Destanlarda *kırk yiğit ve kırk kız* motiflerinden ayrı olarak kırk sayısı unsurunun değişik kullanım alanları da dikkatimizi çekmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Boğaç'ın yarası kırk günde iyileşmekte eğlence günleri kırk gün kırk gece yapılmakta, kırk yerde otağ kurulmaktadır. Emren'e kırk kişinin kuvveti verilmektedir. Deli Dumrul, köprü'nün üzerinden geçenlerden kırk akçe almaktadır (Aktaran: Bozkurt–Bozkurt, 2012: 725).

* Köpeklerin ezan okunurken uluması ölüm habercisi olarak kabul edilmesi inancı.

Türklerde köpek çoğu zaman kurdun karşısında koyunun bulunduğu konuma benzer bir görev yüklenmektedir. Aynı zamanda törenler esnasında kuvvetli şamanlar kurt, kartal gibi hayvanların görünümüne bürünürken, güçsüz şamanlar köpek görünümüne bürünmekteydi ve çoğu zaman yeraltına inileceğinde kullanılmaktaydı. Bu olumlu olmayan manasına göre birtakım Türk toplumlarında cenaze merasiminde kurban sunulan bu hayvan, Türk kozmolojisinde ölümü temsil eden işaretlerdendir. İslâmi dönemden itibaren ava olan ilginin artması ve av sporunun soylu kişilerce değerli görülmesi sonucu köpeğe olan önemi daha da arttırmıştır. Fakat av hayvanı olarak birtakım türdeki köpeklerin değerli olmasıyla birlikte köpeğe karşı olumsuz düşünceler de devamlılık göstermiştir. Av köpeği dostluk ve içten bağlılığın temsilidir, köpek aynı zamanda sabrın ve tevekkülün de nişanesi durumuna gelmiştir (Çoruhlu, 2011: 178-179).

Bu inanç, geçmişteki Türkler arasında köpeğin ulumasını olumsuz olarak yorumlanmasıyla birlikte günümüzde de köpeğin uluması olumsuzluk bildiren bir durum olarak kabul edilmektedir. Eski Türklerin inançlarının etkisinin günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz. Buna bağlı olarak köpeğin uluması Kadınhanı'nda da ölümün habercisi olarak yaygınlık gösteren bir inançtır.

***Gelin oğlan evine getirildiğinde kapıdan girerken damat ve gelinin üzerine buğday ve para saçılır. Böylece gelinin bereketli olacağına inanılır.**

Türkler, ata ruhlarını, çeşitli görevleri üstlenen iyeleri, Tengri'yi mutlu kılmak, onun razı olmasını sağlamak, desteğini kazanmak, arzularını gerçekleştirmek için kurban sunarlar ve hediyeler verirlerdi. Bu inançların temellerine ve yeni şekillerine Doğu Anadolu kültüründe genellikle rastlanmaktadır. Saçı olarak bilinen hediyeler, eski dönemlerde çeşitli doğaüstü özellikler barındıran iye ve ruhlara verilen ve bunlar için, bunların rızasını kazanmak ve yardımlarını elde etmek amacıyla dağıtılan cansız nesnelere verilen isimdir. Saçılar, bir çeşit kurban özelliği taşımaktadırlar. Türklerin yaptığı düğünlerin bütün safhalarında *saçı* vardır. Düğün veya evlenmenin diğer ismi *hayırlı* iştir. Evliliğe vesile olan kişiler hayır işlemek için oldukça çaba gösterirler. Aile bireyleri ikna edilmeye çalışılır ve her iki taraf da mutlu edilmeye çalışılır. Dumrul'da gelin babasının evinden çıkmadan önce kız tarafı kapıyı tutar ve oğlan tarafından birtakım hediyeler isterler. Bu hediyeler at, tabanca gibi çeşitli şeyler olabilmektedir. Hediye alınmadan gelin kapıdan dışarıya çıkarılmamaktadır. Sorgun'da bu verilenlere *töre* denilmektedir. İğdir'da ve Azeri Türklerinde *kapı pulu veya kapı basması* adıyla yapılan uygulamalar bulunmaktadır (Kalafat, 2005: 185-186).

Harput yöresinde buğdayların başaklarından hazırlanmış olan buğday tutamının, odanın münasip olan duvarından aşağı doğru sarkıtılması inancı ile Kadınhanı'ndaki gelin ve damadın üzerine saçılan buğdayın bereket manasına gelmesi inancı sonucunda, her yörede var olan inancın uygulandığının farklı olduğu ancak her ikisinin de aynı kapıya çıktığını göstermektedir. Aynı zamanda Altay Türklerinde ata ruhlarını, diğer bir söyleyişle (aruukörmösleri) temsilen 'tös'lerin üzerlerine, buğday ve arpa başaklarından bir tutam asarlardı ki, bu ismi geçen töş'ler adına bir tür kansız kurban veya saçı kabul edilmekteydi (Araz, 1995: 155)

Bu halk inancının uygulaması Kadınhanı ilçesinde düğünlerde çok yaygın olarak uygulanan bir inançtır. Geçmişte saçı olarak nitelendirilen, gelinin üzerinden atılan buğday ve para, bereket olarak adlandırılmıştır. Buğday, geçim ve beslenme kaynağı olarak düşünüldüğünde de bu inancın gerçekliği ile doğru bir bağlantı olduğu görülmektedir. Bu düşünce ile ve yukarıda da verilen bilgiye bakıldığında insanlar, kalıplaşmış bir kural gibi bu uygulamayı geçmişten günümüze kadar devamlılığını sürdürmüştür.

SONUÇ

Mitolojik olarak incelediğimiz halk inançların günümüzde de yaşamaya devam ettiğini görmekteyiz. Bu halk inançlarının kökenine inildiğinde geçmiş din ve inançların izine rastlamaktayız. Geçmişten günümüze var olan yansımaların halk inanışlarının devamlılığını sağladığını söyleyebiliriz. İnsanlar zor durumlarda daima geçmiş tecrübelerin izinden yürüyerek doğru çözümler bulma çabası içine girmişlerdir. Bu nedenle günümüzde bu inançlara olan bağlılığın devam etmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Kadınhanı ilçesinde yaygın olarak kabul gören halk inanışlarını incelediğimizde bir kısmının dini unsurlara dayandırıldığı bir kısmının da geçmişte var olan Türk inançlarına, destanlara ve mitolojilere dayandırıldığı görülmektedir. İnsanların bu inançlara bir kuralmış gibi uyduklarını, hayatlarının her alanında yer vermelerinden anlamaktayız. İnançların daha çok geçiş dönemleri dediğimiz; doğum,

evlenme ve ölümle ilgili oldukları da dikkat edilecek bir husustur.

Aynı zamanda incelediğimiz bu halk inançlarına bakıldığında mitolojik olarak hep birbirinin devamı niteliğindedir. Bu inançların birçoğunun İslamiyet öncesi inanç sistemine bağlı olarak günümüze kadar geldiklerini bir kısmının da İslam dinine dayandırılarak benzetim yoluyla yaygınlık kazandığını görmekteyiz.

Günümüzde daha modern bir yaşamın varlığından söz edilebilmektedir. Ancak bu modern yaşamın içerisinde bu inançların yerini korumakta olması insanların geçmiş kültür ve inançlarına olan bağımlılığını ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak da bu inançların uygulanmasının çağdaşlaşmayla bir ilgisinin olmadığı da görülmektedir. Bunun nedeni ise eğitilmiş kişilerin dahi bu inançlara olan bağlılığı ve hayatlarına uygulamaları bu gerçeği açıkça göstermektedir.

Mitler toplumun hayat görüşünü, yaşam tarzını, önem verdiği değerleri içinde barındıran, yüzyılların izlerini taşıyan halk ürünleridir. Ancak insanlar bazı korkularından ve geleceğe olan beklentilerinden dolayı bir şeye inanma gereği duymuşlardır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi, yaşam şartlarının daha iyi duruma gelmesi ve kültürel değişimlerin görülmesi dahi bu inanışların kullanım alanı bulmasını engelleyememiştir. Halk inanışları, bu değişime ayak uydurarak canlılığını devam ettirmişlerdir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- 13 Sayısı Neden Uğursuz Sanılıyor. (2011, 24 Mart). <http://www.milliyet.com.tr>. (15.11.2020).
- Akyol, N. S. (2006). *Adana (Merkez) Halk Kültüründe Halk İnançları Bayramlar ve Törenler*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Araz, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Artun, E. (1998). *Tekirdağ'da Batıl İnanışlar*. İstanbul: Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları 1.
- Artun, E. (2002). *Dini Tasavvufi Halk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Ataizi D. ve Sözer E. B. (2016). *Konya İli Kadınhanı İlçesi Kolukısa Köyü Ağzı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi.
- Balaban, T. (2006). *Sandıklı Halk İnançları ve Uygulamaları*. Afyonkarahisar Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Batıl İnançlar ve Tarihsel Gelişimleri. (t.y.). <https://onedio.com/> (15.11.2020).
- Bayat, Prof. Dr. F. (2006). *Oğuz Destan Dünyası*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bozkurt K. ve Bozkurt H. (2012). “Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi “. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 717-728.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- İnan, A.(1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kahraman, M. (2020). *Türk Mitolojisinde Temel İnançlar (Kozmogoni, Astroloji, Renkler)*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Kalafat, Y. (2005). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Kandemir, F. (2016). “Halk İnançlarının Psiko-Sosyal Nedenleri ve Türkiye’deki Halk İnançlarının Tarihi Temelleri”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, IX-I, 97-114.
- Kaşgarlı, M. (1986). *Divanü Lügat’it-Türk.C. 4*, (haz. Besim Atalay), Ankara: TDK Yayınları.
- Lorie, P. (1997). *Batıl İnançlar*. Kocaeli: Milliyet Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Sami, Ş. (2002). *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Folk beliefs are among the most diverse and vibrant elements of anation. At the same time, these folk beliefs offer important ideas that allow us to get to know a nation closely. Beliefs and practices that emerge from the unique cultures of societies appear as values that people continue to practice in their daily lives. At the same time, it is a fact that folk beliefs have a structure which is resistant to change depending on the development of the period. Although it is possible to say that some beliefs disappear over time and are replaced by new beliefs, this change is an event that requires a long process.

It is possible to see many folk beliefs related to religious elements in every culture. It can also be seen

that sometimes a folk belief is tried to be attached to religion in order to adopt folk belief more. So, folk beliefs blend with religious elements in time so that they can almost become a complement to religion.

As can be seen, folk beliefs have an important place in people's lives. People see these beliefs as the rules of daily life and direct their lives based on these beliefs. Today, no matter how high the education level of people is, there has been no change in people's dependence on folk beliefs. People saw these beliefs as a savior in distinguishing between good and evil and getting rid of some unwanted situations and reflected them in their lives in this way.

These beliefs are not only encountered in the past, as it can be seen, they are practiced intensely today. Although practices based on these beliefs differ from society to society. The value attached to these beliefs has the same level of value in every society. This shows us that folk beliefs have become an indispensable part of life in all societies. The existing beliefs of the Turks are encountered in many sources. Based on these sources, we can determine its reflections to the present day. There are remnants of the past on which every belief is based. In this study, it was tried to touch on the basics of the beliefs that exist today. While examining their mythological origins, some past beliefs were also checked and the fact on which they were based were tried to be shown. As can be seen in the study, some beliefs based on shamanism that existed in previous periods emerged depending on the conditions of the society at that time and it is also seen that some beliefs were based on religion with the acceptance of Islam.

As can be seen, folk beliefs have an important role in people's lives. In this study, after giving some information about folk beliefs, it has been tried to give information about the adherence to these beliefs. At the same time, some definitions about the concept of belief in various sources have been included.

It has been determined that various studies have been conducted on where the basis of these folk beliefs are based. In connection with this, in this study, it was tried to reach the mythological roots of folk beliefs and show in which events and what life experiences people put forward these beliefs. As a result of these studies, it will be seen how the reflections of folk beliefs continue to be passed on to future generations. At the same time, thanks to this study, one can learn about the mythological origins of these beliefs. Thus, it has been proved that these beliefs have nothing to do with reality as a result of some experience and experiments of people. In the past, when science and technology did not develop, these beliefs were like the saviors of people. Thus, they were viewed as saviors, and accordingly, the devotion to these folk beliefs was intensely transferred from generation to generation.

It is known that there are regional studies on this subject, but it is also known that there is no collective study in general.

In this study, the folk beliefs that the people of Konya's Kadinhanı district possess and which they practice intensely are given. After the introduction of these beliefs, the mythological origins of them were emphasized. As a result of the examination of the subject, it can be said that some beliefs emerged based on religious beliefs and some non-religious life experiences. Thus, we will be able to determine after what kind of events these folk beliefs, which direct daily life, have emerged. At the same time, it will be proved as a result of this research that these beliefs whose mythological origins are investigated have nothing to do with reality. However, the foundations of some beliefs are based on such precise information that it makes it possible to think that they have a realistic feature.

ANAYASA MAHKEMESİ TARAFINDAN SİYASİ PARTİLERİN MALİ DENETİMİ SONUCUNDA İÇTİHADİ OLARAK OLUŞTURULAN YENİ BİR KARAR TÜRÜ: KABUL EDİLMESİNİN MÜMKÜN OLMAMASI

Fatih Güler¹

Öz

Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Siyasi partiler açısından mali saydamlık ve hesap verilebilirlik, hem anayasal hem de toplumsal konuları gereği hayati önem taşımaktadır. Anayasa Mahkemesinin anayasal görevlerinden bir tanesi de siyasi partilerin mali denetimidir. Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimi sonucunda ilgili siyasi parti hakkında anayasal ve yasal hükümler doğrultusunda ya gelir-giderlerin doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna karar vermekte ya da mevzuat hükümlerine aykırı gelir ve giderler hakkında hazineye gelir kaydedilmesine karar vermektedir. 2013 yılından itibaren Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimi esnasında şeklen kanuna uygun gözükse fakat günlük hayatın doğal akışında aykırılığı açık ortada olan bazı siyasi parti hesaplarının ‘ kabul edilmesinin mümkün olmadığı ’ yönünde kararlar vermeye başlayarak “ içtihadî ” nitelikte üçüncü bir karar türü oluşturmuştur. Çalışmada Anayasa Mahkemesinin hangi durumlarda bu yönde karar verdiği ortaya konmuş, bu kararların etkinliği değerlendirilmiş ve çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Siyasi Parti
Hesap Verilebilirlik
Mali Denetim
Anayasa Mahkemesi
Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 10.12.2020
Kabul Tarihi : 09.02.2021
E-Yayın Tarihi : 30.05.2021

A NEW KIND OF DECISION MADE BY THE CONSTITUTIONAL COURT AS A RESULT OF FINANCIAL AUDIT OF POLITICAL PARTIES: IMPOSSIBILITY OF ADMISSION

Abstract

Political parties are indispensable elements of democracy. For political parties, fiscal transparency and accountability are vital both due to their constitutional and social positions. One of constitutional duties of the Constitutional Court is the financial audit of political parties. As a result of financial audit of political parties, the Constitutional Court either decides on the correctness and compliance of the income and expenses with the constitutional and legal provisions, or decides to record revenue to the treasury for income and expenses contrary to the provisions of the legislation. Since 2013, the Constitutional Court has started to make decisions stating that it is not possible to accept some political party accounts, which appear to be in conformity with the law during the financial audit of political parties, but whose contradiction is obvious in the natural flow of daily life, and it has created a third type of judgment with a "case law" nature. In the study, the situations in which the Constitutional Court made a decision in this direction, the effectiveness of these decisions were evaluated and solution proposals were made.

Keywords

Political Party
Accountability
Financial Audit
Constitutional Court
Impossibility of Admission

Article Info

Research Article
Received : 12.10.2020
Accepted : 02.09.2021
Online Published : 05.30.2021

Kaynakça Gösterimi: Güler, F. (2021). "Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Mali Denetimi Sonucunda İçtihatı Olarak Oluşturulan Yeni Bir Karar Türü: Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması". *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2 (1), 34-51.

Citation Information: Güler, F. (2021). "A New Kind of Decision Made by the Constitutional Court as A Result of Financial Audit of Political Parties: Impossibility of Admission". *Journal of Society, Economics and Management*, 2 (1), 34-51.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında siyasi partiler demokratik rejimlerin turnusol kâğıtlarıdır. Çok partili siyasi yaşamda, siyasi partilerin bağımsız yapılarını muhafaza etmek ve siyasi partilerin karşılaşabilecekleri mali güçlüklerin doğurabileceği sakıncaları bertaraf edebilmek oldukça tartışmalı ve çözülmesi zor bir sorundur (Özcan ve Yanık, 2011: 119). Siyasi partilerin bu güçlüklerle karşılaşmadan faaliyetlerine

amaçlarını gerçekleştirmeye elverişli bir şekilde devam edebilmelerinin sağlanabilmesi için birtakım anayasal ve yasal güvencelerin sağlanması gereklidir. Bu güvenceler siyasi partilere birtakım imtiyazlar sağladığı gibi (devlet yardımı, vergi muafiyeti, ücretsiz propaganda imkânı vb.) belli dönemlerde kamu otoritesinin denetimine tabii olmayı ve belirli konularda kamu otoriteleri aracılığıyla kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir.

Türk siyasi partiler hukukunda bu yükümlülüklerden bir tanesi, siyasi partilerin yıllık kesinhesaplarındaki gelir ve giderlerinin doğruluğunun ve Siyasi Partiler Kanununa uygunluğunun Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesidir. Siyasi partilerin mali denetiminin Anayasa Mahkemesi tarafından gerçekleştirilmesiyle, ilgili siyasi partilerin destekçileri başta olmak üzere kamuoyu siyasi partilerin gelir ve giderleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Seçim dönemleri başta olmak üzere siyasi partiler tarafından yapılan harcamaların seçim sonuçları üzerinde önemli bir etkisi olduğu (Çelik, 2013: 17) gerçeği karşısında siyasi partilerin gelir ve giderlerinin açıklanması önem arz etmektedir.

Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi partilerin gelir ve giderlerinin doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna veya kanuna uygun olmayan gelirler ile giderler dolayısıyla da bunların Hazineye gelir kaydedilmesine karar verir. Anayasa Mahkemesinin mali denetimi esnasında siyasi partilerin gelir ve giderlerinin doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna veya kanuna uygun olmayan gelirler ile giderler dolayısıyla da bunların Hazineye gelir kaydedilmesinin yanında siyasi partinin hiç gelir veya giderinin olmaması veyahut siyasi partinin faaliyetlerine devam etmesine imkân vermeyecek düzeyde az gelir veya giderin olması gibi günlük hayatın doğal akışında aykırılığı apaçık ortada olan bazı siyasi parti kesinhesaplarının 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönünde kararlar vermesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Çalışmada mali denetimle ilgili yükümlülükleri yerine getir(e)meyen siyasi partiler ile ilgili Anayasa Mahkemesinin son zamanlarda başvuruya başladığı içtihadi bir karar türü olan 'siyasi parti kesinhesabın kabul edilmesinin mümkün olmaması' ele alınmıştır. Bu çerçevede 'siyasi parti kesinhesabın kabul edilmesinin mümkün olmaması' kararları analiz edilmiş ve Anayasa Mahkemesinin hangi gerekçelerle bu yönde karar verdiği ortaya konarak bir sınıflandırma oluşturulmuştur. Aynı zamanda 'siyasi parti kesinhesabın kabul edilmesinin mümkün olmaması' kararlarının verilmesinin ardından ilgili siyasi partilerin bu hukuka aykırı tutumlarına devam edip etmedikleri değerlendirilerek bu yeni karar türünün etkinliği ele alınarak bir takım çözüm önerileri getirilmiştir.

1. Anayasa Mahkemesince Siyasi Partilerin Mali Denetimi Sonucunda Verilen Karar Türleri

Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Siyasi partiler açısından mali saydamlık ve hesap verilebilirlik, hem anayasal hem de toplumsal konuları gereği hayati önem taşımaktadır. Demokrasilerdeki şeffaflık ilkesi, yalnızca pozitif hukuk kurallarına riayet edilmesini değil onunla beraber kamuoyuna açıklamayı, kamuoyunun bilgilendirilmesini de ifade eder (Mehter, 1991: 442). Bunun yanında son zamanlarda siyasi partilerin, adayların ve seçim kampanyalarının finansmanı konusunun ideal bir demokratik ortamın sağlanmasına yönelik etki düzeyinin arttığı söylenebilir (Sarı, 2020: 24). Belli anayasal ve yasal koşulları sağlayan siyasi partilere, anayasanın öngördüğü çoğulcu

demokratik siyasi yapının devamını amaçlayan devlet yardımı (Evrans Topuzkanamış, 2012: 1999) ve siyasi partilerin gelir kaynakları arasında en az devlet yardımı kadar önemli bir yer tutan gerçek ve tüzel kişiler tarafından siyasi partilere yapılan bağışlar (Gözler, 2012: 162) siyasi partilerin mali denetimini gerekli kılan diğer faktörlerdir.

Anayasa, demokrasi ile siyasi partiler arasında sebep-sonuç ilişkisine benzer bir bağ oluşturmuş, siyasi partiler varsa demokrasi vardır, düşüncesini benimsemiş ve bu kabulün sonucu olarak da (Akyel, 2018: 118) asli kurucu iktidar, siyasi partilerin mali denetimine ilişkin hususları anayasal düzenlemeye konu etmiştir. 1982 Anayasasının 69. maddesinin “Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir” hükmü doğrultusunda siyasi partilerin mali denetimi 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 61 -75. maddeleri arasında düzenlemiştir.

Siyasi Partiler Kanununun 75. maddesinin dördüncü fıkrasına göre Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin denetimi sonucunda, siyasi partinin gelir ve giderlerinin doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna veya kanuna uygun olmayan gelirler ile giderler dolayısıyla da bunların Hazineye gelir kaydedilmesine karar verir.

Esasen kanun koyucu bu hükümlerle siyasi partilerin mali denetim sonucunda iki karar türü öngörmüştür. Birincisi kanuna uygulununun kabulü, ikincisi ise hazineye gelir kaydetme. Nitekim uygulama da bu şekilde gelişmiş, Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimi sonucunda ya siyasi partinin tüm gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunu tespit etmiş, ya siyasi partinin tüm gelir ve giderlerinin kanuna uygun olmadığını tespit ederek gelirler ile giderlerin tümünün Hazineye gelir kaydedilmesine karar vermiş ya da siyasi partinin bazı gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunu tespit etmiş, bazı gelir ve giderin kanuna uygun olmadığını tespit ederek bu gelir ile giderlerin Hazineye gelir kaydedilmesine karar vermiştir.

2013 yılından itibaren Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimi esnasında şeklen kanuna uygun gözükse fakat siyasi partinin hiç gelir veya giderinin olmaması veyahut siyasi partinin faaliyetlerine devam etmesine imkân vermeyecek düzeyde az gelir veya giderin olması gibi günlük hayatın doğal akışında aykırılığı apaçık ortada olan bazı siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde kararlar vermeye başlayarak ‘içtihadi’ nitelikte üçüncü bir karar türü oluşturmuştur.

2. Bir Karar Türü Olarak Siyasi Parti Kesinhesaplarının Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması

Anayasa Mahkemesi önceleri siyasi partilerin gelir giderleri olmadığı durumda dosyayı işlemeyi kaldırmıştır. Örneğin Anayasa Mahkemesi Adalet Partisinin 1997 yılı (Adalet Partisinin 1997 Yılı Mali Denetimi, 1998) , 1998 yılı (Adalet Partisinin 1998 Yılı Mali Denetimi, 1999), 1999 yılı (Adalet Partisinin 1999 yılı Mali Denetimi, 2001) kesinhesap cetvellerinin incelenmesi sonucunda; Genel Merkez dışında teşkilatının bulunmaması nedeniyle hiçbir gelir ve gideri olmadığı anlaşıldığından dosyanın işlemeyi kaldırılmasına karar vermiştir. Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi Büyük Türkiye Partisi'nin 1997 yılı (Büyük Türkiye Partisinin 1997 yılı Mali Denetimi, 1998) ve Fazilet Partisinin 1997 yılı (Fazilet Partisinin 1997 yılı Mali Denetimi, 1998) kesinhesap cetvellerinin incelenmesi sonucunda siyasi

partilere ait gelir ve giderinin olmadığı anlaşıldığından dosyanın işlemde kaldırılmasına karar vermiştir.

Hatta bir dönem Anayasa Mahkemesi gelir ve gideri olmadığından bahisle işlemde kaldırdığı siyasi parti mali denetim kararlarını Resmi Gazete’de ya da resmi internet sitesinde yayınlamamıştır. Nitekim Anayasa Mahkemesine bu konuyla ilgili yapılan bir bilgi edinme başvurusuna şu şekilde cevap vermiştir:

(...) bazı siyasi parti hesaplarının incelenmesi aşamasında (...), gelir ve giderinin olmadığını beyan ettiği(nden) (...) dolayı, incelenmekte olan siyasi parti mali denetim dosyalarının işlemde kaldırılması kararları verilmektedir (...) (ve) kararlar sadece Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ve ilgili siyasi parti yetkililerine tebliğ edilmektedir (...) (Güler, 2012: 103).

Anayasa Mahkemesi 2015 yılından itibaren bu kararlara Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankasında yer vermeye başlamıştır. Anayasanın Anayasa Mahkemesi kararlarının Resmi Gazetede yayımlanması zorunluluğuna ilişkin hükmüne aykırı olarak değerlendirilebilecek bu uygulamanın, en azından Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankasında yer verilerek telafi edilmesi önemlidir.

Anayasa Mahkemesi 2013 yılından itibaren daha önceki uygulamasından ayrılarak bazı siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde kararlar vermeye başlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilen siyasi partilerin, özellikle Anayasa Mahkemesince Siyasi Partiler Kanununa aykırı bulunarak Hazineye gelir kaydedilmesi yönündeki kararları kamuoyunda ciddi ilgi uyandırmaktadır. Fakat siyasi partilerin mali denetimi sonucunda verilen ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönündeki kararlar kamuoyunun dikkatini oldukça sınırlı ölçüde çekmektedir (Milliyet Gazetesi, 2017).

Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimi sonucunda ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde 58 siyasi parti hakkında 117 adet karar vermiştir. Bu 58 siyasi partinin, bir kısmının, kamuoyunda ‘küçük partiler’ olarak adlandırılan belli ideolojik tabanlı (sosyalist, komünist vb.), sınıfsal kökenli (işçi, emekçi, köylü vb.), toplumsal cinsiyeti esas alan (kadın) (Yılmaz ve Ezici, 2017: 1982) veya dezavantajlı gruplara odaklanan (engelli) siyasi partiler olduğu söylenebilir.

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verdiği kararlar açık kanuni dayanaktan yoksun olması sebebiyle eleştirilebilir. Gerçekten de yukarıda ifade edildiği gibi siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ karar türü 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda sayılan karar türleri arasında yer almamaktadır. Anayasa Mahkemesinin denetim alanı dışına çıkmasına sebebiyet veren bu fiili durumun gerekçesi olan yasal boşluğun ortadan kaldırılması gerekliliği yadsınamaz.

Burada yasama organına önemli bir rol düşmektedir. Yasama organının siyasi partiler hukuku ile farkındalığının yüksek düzeyde olması ve gelişen koşullar ışığında yeni fiili ve hukuki durumlar karşısında çekinmeden inisiyatif alması, siyasi partilerin mali denetimi sürecinin yalınlaşarak şeffaflaşmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Örneğin, Anayasa Mahkemesi, 1992 yılından itibaren açık anayasal ve yasal dayanak olmamasına rağmen, koşulları oluşan siyasi partiler hakkında, Değişik İşler başlığı altında, ilgili siyasi parti hakkında dağılmış sayılmasına ve hukuki varlığın sona erdiğinin tespitine yönelik kararlar vermeye başlamıştır

(Güler, 2021: 69). Siyasi partilerin dağılma durumunun tespiti istemlerinin karara bağlanmasına ilişkin yasal dayanak 2011 yılında yapılan kanuni düzenlemeyle sağlanmıştır. Benzer şekilde siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde karar verilmesinin yasal dayanağı oluşturulmalıdır.

3. Siyasi Parti Kesinhesaplarının Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması Kararlarının Analizi

2020 yılı Kasım ayı itibariyle kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde karar verilen elli sekiz siyasi partiden otuzunun hukuki varlığı sona ermiş olup, diğer yirmi sekiz siyasi parti faaliyetlerine devam etmektedir (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 2020) (Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 2020). Bu veriden hareketle kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verilen kararların, siyasi partilerin hukuki varlığını sona erdirme (kapanma/dağılmış sayılma) eğilimlerini hızlandırdığı söylenebilir. Gerçekten de yukarıda ifade edilen otuz siyasi partiden yirmi altısı büyük kongrelerinde kapanma kararı almış, dördünün ise hukuki varlığının sona erdiği Anayasa Mahkemesi (Değişik İşler) tarafından tespit edilmiştir. İlk bakışta kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde karar verilen siyasi partilerin kapanması eğilimine girmesi ‘siyasal alanı’ daralttığı izlenimi oluştursa da, sınırlı ve asgari yasal zorunlulukları yerine getirme konusunda isteksiz olduğu anlaşılan siyasi partiler açısından böyle bir endişenin yersiz olduğu düşünülebilir.

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verdiği 117 adet kararın büyük bir çoğunluğunu oy birliği ile verdiği söylenebilir. Gerçekten de bu kararların 106 adeti (%90,5) oybirliği ile alınmışken, 11 adeti (%9,5) oyçokluğu ile alınmıştır. Bu veriden hareketle Anayasa Mahkemesinin bu yönde kararları büyük bir uzlaşmayla aldığı söylenebilir.

Oy çokluğu ile kararların tamamına sadece bir üye muhalif kalarak karşı oy bildirmiştir. Bu karşı oyların bir bölümü siyasi partilerin mali denetiminin beş yıl ve daha uzun sürede sonuçlandırılmasının makul ve haklı bir nedeni olamayacağından, adil yargılanma hakkının ihlali oluşturduğu kanaatinden kaynaklanmaktadır (Güçlü Türkiye Partisinin 2008 Yılı Mali Denetimi, 2015). Diğer karşı oyların bir bölümü ise siyasi partilerin mali denetiminin bir tespit görevi niteliğinde olduğu ve yerindelik denetimini kapsamadığı, bu denetimin siyasi partilerin gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğu ile sınırlı olduğu, siyasi partilerin gelir ve gider miktarları ile siyasi faaliyet yapamayacağı, yapmaya yetmeyeceğine ilişkin bir gerekçenin kanuna uygun olmadığı kanaatinden kaynaklanmaktadır (Türkiye Müdafaa-i Hukuk Partisinin 2014 yılı Mali Denetimi, 2018).

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda kesinhesapların ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verilen kararların, Siyasi Partiler Kanununa 2011 yılında 6111 sayılı yasayla ilave edilen ‘yerindelik denetimi yasağını’ ihlal edip etmediği tartışılmalıdır. Yerindelik denetimi, Anayasa Mahkemesinin, kendisini siyasî partilerin yerine koyarak, siyasi partilerin takdir yetkisini sınırlandıracak ve ortadan kaldıracak nitelikte karar almaları olarak ifade edilebilir (Çelik, 2010: 1351). Bu tanımlama doğrultusunda Anayasa Mahkemesinin kesinhesapların ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verilen kararların ‘yerindelik denetimi yasağını’ ihlal ettiği söylemek güçtür. Zira bir

siyasi partinin gelir/giderinin olmadığına bildirmesi, gelir/gider belgelerini ibraz etmemesi gibi günlük hayatın doğal akışına uygun olmayan fiillerin hukuk düzeni tarafından korunması beklenmemelidir.

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde karar vermesi halinde, siyasi partinin bu iradesini “hesap verilebilir şekilde kayıt ve belge düzeninin oluşturulmaması, hesabın dışında gelir ve gider oluşturulması” olarak kabul etmektedir. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesince Siyasi Partiler Kanununun 75. maddesince mali denetime tabi tutulacak siyasi parti hakkında yürütülecek inceleme ve araştırmayı engellemeye yönelik eylemler olarak değerlendirip Siyasi Partiler Kanununun 111. maddesinin c fıkrasının “75 inci madde gereğince yapılan inceleme ve araştırmaları engelleyen sorumluları ile aynı madde gereğince istenen bilgileri vermeyen sorumluları hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis ve altmış milyon liradan az olmamak üzere ağır para cezası, ... verilir.” hükmü çerçevesinde gereğinin yapılması için Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmasına karar vermektedir.

Siyasi parti Anayasa Mahkemesine gelir ve/veya gider bildirmemişse, gelir ve/veya gidere ilişkin belgeler Anayasa Mahkemesine hiç ibraz edilmemişse ve Anayasa Mahkemesi bu gerekçelerin herhangi birine dayanarak siyasi partilerin mali denetiminin ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde karar vermesi halinde bir takım ilave yaptırımlar uygulanması için ilave kararlar alabilmektedir. Bu çerçevede, bu fiiller Siyasi Partiler Kanunu’nun 74. maddesinin ikinci fıkrasının “ ... siyasi partinin aynı hesap döneminde edindiği ... her türlü hakların değerleri ... belirten listeleri ... karara bağlanarak birleştirilmiş bulunan kesin hesap ... onaylı birer örneğinin ... verilmesi ” hükmüne muhalefet olarak değerlendirilerek Siyasi Partiler Kanununun 111. maddesinin fıkrasının “74 üncü madde hükümlerine aykırı hareket eden sorumluları hakkında, üç aydan altı aya kadar hafif hapis ve onbeş milyon liradan otuz milyon liraya kadar hafif para cezası ... verilir” çerçevesinde gereğinin yapılması için Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmasına karar verilmektedir.

4. Siyasi Parti Kesinhesaplarının Kabul Edilmesinin Mümkün Olmamasının Gerekçeleri

Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimi sonucunda ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verdiği kararların gerekçesi dört ana başlık altında toplanabilir.

- Gelir ve/veya Giderin Olmadığının Bildirilmesi
- Gelir ve/veya Giderin Siyasi Faaliyeti Sürdürmeye Yetmeyecek Düzeyde Az Olması
- Gelir ve/veya Gidere İlişkin Belgelerin İbraz Edilememesi
- Gelir ve/veya Giderlere İlişkin Tutarsızlıklar

4.1. Gelir ve/veya Giderin Olmadığının Bildirilmesi

Anayasa Mahkemesinin bu gerekçeyle verdiği toplam 70 (yetmiş) adet karar bulunmaktadır. Bu gerekçeli kararların siyasi partilerin mali denetimi sonucunda verilen ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönündeki kararlar içindeki oranı % 60’tır.

Görüldüğü üzere kararların çoğunluğu bu gerekçe esas alınarak verilmektedir. Gerçekten de günlük hayatın doğal akışında, sadece genel merkez düzeyinde faaliyet gösteren siyasi partilerin bile bir takvim yılı boyunca herhangi bir giderinin olmadığı düşünülemez. Bu durum açıkça günlük hayatın doğal akışı

ile çalışmaktadır.

4.2. Gelir ve/veya Giderin Siyasi Faaliyeti Sürdürmeye Yetmeyecek Düzeyde Az Olması

Anayasa Mahkemesinin bu gerekçeyle verdiği toplam 18 (on sekiz) adet karar bulunmaktadır. Bu gerekçeli kararların siyasi partilerin mali denetimi sonucunda verilen ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönündeki kararlar içindeki oranı %15’tir.

Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin faaliyette olduğunu göz önünde bulundurarak teşkilatlara ait en azından yönetim giderlerinin (kira, su, elektrik, telefon, kırtasiye vb.) bulunması gerektiğine işaret etmiştir (Ayyıldız Partisinin 2015 yılı Mali Denetimi, 2019). Bunun yanında Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin faaliyette buldukları gayrimenkullerin kendi mülkiyetinde veya kira akdine bağlı yararlanma niteliğinde olması gerektiğine işaret ederek, eğer siyasi partiler parti görevlilerinin mülkiyetinde bulunan veya parti görevlilerinin kira akdine bağlı faydalandıkları gayrimenkullerde faaliyet gösteriyorlarsa, buna ilişkin parti görevlisi ile parti tüzel kişiliği arasında bir kira akdi düzenlenmesi ve buna ilişkin tutarın partiye bağış olarak kaydedilmesi gerektiğini istikrarlı olarak içtihat etmiştir (Milliyetçi Türkiye Partisinin 2017 yılı Mali Denetimi, 2019). Bu içtihadın doğal sonucu da bu işlemlerin bağışların tabi olduğu sınırlamaya tabi olmasıdır. Fakat bu tür işlemler ‘bağış’ niteliğinde yapılmaması sebebiyle siyasi partiler çok az gelir elde etmeleri veya çok az giderlerinin olması durumunda Anayasa Mahkemesi siyasi parti kesinhesabının kabul edilmesinin mümkün olmadığı yönünde karar vermektedir.

Burada siyasi partilerin en az ne kadar gelir veya gideri olması gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Siyasi Partiler Kanununda bu konuyla ilgili bir hüküm olmadığı gibi Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi kararlarında da buna ilişkin somut bir kriter ortaya koyduğu da söylenemez.

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi partilerin çok az gelir elde etmeleri veya çok az giderlerinin olması durumunda verdiği ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ kararlar incelendiğinde 1000 TL ve altında gelir ve giderin siyasi faaliyeti sürdürmeye yetecek düzeyin altında gelir ve gider olarak kabul ettiği görülmektedir (İşçi Demokrasisi Partisinin 2015 yılı Mali Denetimi, 2018).

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimine ilişkin verdiği ‘2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununa uygunluk’ kararları incelendiğinde Anayasa Mahkemesince ‘kabul edilebilir’ ‘asgari’ gelir veya gider miktarı hakkında fikir elde edilebilir. Anayasa Mahkemesi (Türk Birliği Partisinin 2013 yılı Mali Denetimi, 2016) 1200 TL gelir ve 1200 TL gideri kabul edilebilir bularak ‘2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununa uygunluk’ kararı vermiştir. Bu karardan hareketle Anayasa Mahkemesinin bir siyasi parti genel merkezinin bir yıllık gelir ve giderinin, kesinhesabın ait olduğu yıla ait en az iki aylık net asgari ücret tutarı olmasını benimsediği söylenebilir.

Anayasa Mahkemesinin yukarıda zikredilen iki yıl arayla verdiği iki karar bütüncül olarak değerlendirdiğinde, 1000 TL gelir ve giderin siyasi partinin bir yıllık masrafı olarak yetersiz görülmesinin ve 1200 TL gelir ve giderin siyasi partinin bir yıllık masrafı olarak yeterli görülmesinin tartışmaya açık olduğu söylenebilir.

Anayasa Mahkemesince yapılacak mali denetimin daha sağlıklı ve somut temelli bir şekilde sonuçlandırılması amacıyla, en azından, ilgili siyasi partinin asgari kira giderinin tespit edilmesi amacıyla Ankara Adli Yargı Komisyonunda görevli bilirkişilerden, yerel yönetimlerden veya Türkiye Değerleme Uzmanları Birliğine bağlı gayrimenkul değerlendirme uzmanlarından yararlanması düşünülebilir.

4.3. Gelir ve/veya Gidere İlişkin Belgelerin İbraz Edilememesi

Anayasa Mahkemesinin bu gerekçeyle verdiği toplam 28 (yirmi sekiz) karar bulunmaktadır. Bu gerekçeli kararların siyasi partilerin mali denetimi sonucunda verilen 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönündeki kararlar içindeki oranı %24'tür.

Anayasa Mahkemesince yapılan denetimin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi doğruluk ikincisi kanuna uygunluktur. Doğruluk incelemesi, siyasi partilerin kesinhesaplarına esas teşkil eden defter ve belgelerin gerçekliğinin tespit edilmesine yönelik yapılan bütüncül bir araştırmayı ifade etmektedir. Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun incelenebilmesi için ilk önce ilgili siyasi partilerin kesinhesaplarının doğruluğunun incelenmesi gerekir.

Doğruluk incelemesini sağlamak amacıyla genel merkez hesap cetveli, parti yetkili kurullarınca kabul edilen hesabına ilişkin karar, edindiği taşınmaz ve değeri 100 TL'yi aşan taşınır malların, menkul kıymetlerin ve her türlü hakların değerleri ile edinim tarihlerini ve şekillerini de belirten listeler, yıl sonu kasa sayım tutanağı ve banka mutabakat yazıları incelenmektedir. Talep edilmesine rağmen bu bilgi ve belgelerin Anayasa Mahkemesine sunulmaması siyasi parti kesinhesabının doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna karar verilmesini engellemektedir.

Siyasi Partiler Kanununun 70. maddesinin ikinci fıkrasına göre belli bir tutarı geçen harcamaların fatura veya makbuz gibi belgelerle tevsik edilmesinin zorunlu olup 76. maddesinin dördüncü fıkrasında ise belgelendirilmesi gerektiği hâlde belgelendirilmeyen parti giderleri miktarınca parti malvarlığının Anayasa Mahkemesi kararıyla Hazineye irat kaydedileceği belirtilmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesinin bu uygulaması kanunun bu hükmüne uygun olarak devam etmektedir (Adalet Demokrasi ve Özgürlük Partisinin 2010 yılı Mali Denetimi, 2015).

Fakat Anayasa Mahkemesine bir siyasi partinin gelir ve giderlerine dair hiç bir belge ibraz edilmemesi durumunda 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönünde karar verilmektedir. Özetle gelir ve giderlere ilişkin belgelerin bir kısmı ibraz edilmezse 'hazineye irat' tamamı ibraz edilmezse 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönünde karar verilmektedir.

4.4. Gelir ve/veya Giderlere İlişkin Tutarsızlıklar

Anayasa Mahkemesinin bu gerekçeyle verdiği toplam 1 (bir) adet karar bulunmaktadır. Bu gerekçeli kararların siyasi partilerin mali denetimi sonucunda verilen 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönündeki kararlar içindeki oranı % 1'dir.

Anayasa Mahkemesi (Genç Anadolu Partisinin 2018 Yılı Mali Denetimi, 2019) bu gerekçeyle verdiği tek kararda siyasi partinin ibraz ettiği gelir ve gider kalemleri tutarlı olmamasını kayıt dışı gelir ve gider oluşturulduğunun karinesi olarak değerlendirmiş ve kesinhesabın 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı'

yönünde hüküm kurmuştur.

Esasen gelir/gidere ilişkin tutarsızlıklar ‘hazineye irat’ yönünde karar alınmasını gerektirir. Fakat Anayasa Mahkemesi gelir/gidere ilişkin tutarsızlığın olduğu bir mali denetim kararında (Genç Anadolu Partisinin 2018 Yılı Mali Denetimi, 2019) ‘hazineye irat’ yerine kesinhesabın ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde hüküm kurmasına rağmen bunun ayrıntılı gerekçelendirmesini yapmamıştır.

5. Anayasa Mahkemesinin Siyasi Parti Kesinhesaplarının Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması Kararlarının Etkinliği

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verdiği kararlarının etkinliğinin değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Çünkü Anayasa Mahkemesinin bu durumu tespit edip Resmi Gazete aracılığıyla paylaşması önemli olduğu kadar, ilgili siyasi partilerin bu kararların ardından hukuka aykırı duruma devam edip etmedikleri de bilinmelidir.

Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verdiği kararlarının etkinliğinin ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde karar verilen tüm siyasi partiler üzerinden değil, bu partiler arasından faaliyetlerine devam eden siyasi partiler üzerinden yapılmasının daha doğru olduğu değerlendirilmiştir.

Siyasi faaliyetlerine devam eden 28 siyasi partiden 14’ü (Anavatan Partisi, Bağımsız Cumhuriyet Partisi, Cihan Partisi, Demokratik Sol Parti, Engelsiz Türkiye Partisi, Genç Anadolu Partisi, Genç Parti, İlk Parti, Kadın Partisi, Milli Mücadele Partisi, Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Türk Birliği Partisi, Türkiye İşçi Köylü Partisi, Türkiye İşçi Partisi) Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde vermiş olduğu kararın ardından Anayasa Mahkemesinin içtihadı doğrultusunda gelir ve giderlerini Anayasa Mahkemesine sundukları ve Anayasa Mahkemesinin de ilgili siyasi partilerin sonraki yıllara ilişkin kesinhesaplarının doğru ve kanuna uygun olduğu yönünde karar verdiği görülmüştür.

Anayasa Mahkemesi 4 siyasi parti (Büyük Türkiye Partisi, Güven Adalet ve Aydınlik Partisi, İşçi Demokrasisi Partisi, Yenilikçi ve Değişim Partisi) hakkında mali denetimleri sonucunda sadece bir adet ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde karar verildiğinden, bu kararların etkinliği ile ilgili bir değerlendirme yapılamamıştır.

Bunun yanında Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimine ilişkin kararları biriktirerek beraber karara bağlanması ilgili siyasi partilerin tutum değişikliğinde bulunmasını engellediği söylenebilir. Büyük Anavatan Partisinin 2010 ve 2011 yıllarına ilişkin mali denetim kararlarının 2013 yılında gelir ve giderin olmaması sebebiyle ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde birlikte karara bağlanması, Alternatif Partinin 2007, 2008 ve 2009 yıllarına ilişkin mali denetim kararlarının 2015 yılında gelir ve giderin olmaması sebebiyle ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde birlikte karara bağlanması, Çoğulcu Demokrasi Partisinin 2014 ve 2015 yıllarına ilişkin mali denetim kararlarının 2017 yılında ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde birlikte karara bağlanması, bu konuya örnek olarak verilebilir. Siyasi partilerin mali denetimi kararlarının biriktirilerek açıklanmasının, şeffaflık ve kamunun

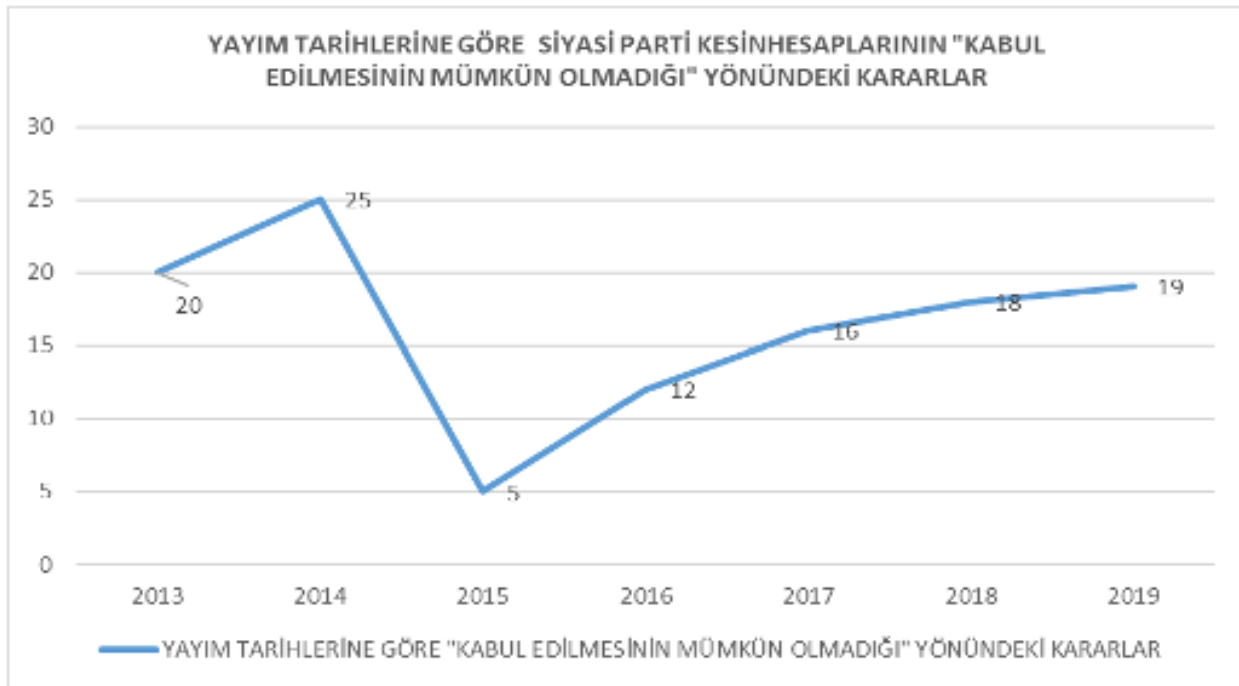
aydınlatılması ilkeleriyle bağdaştırılmasının güç olduğu ifade edilmelidir (Güler, 2012: 83) (Uslu ve Yavuz Dalgıç, 2020: 308).

7 siyasi parti (As Parti, Ayyıldız Partisi, Doğru Yol Partisi, Evrensel Yol Partisi, Hak ve Huzur Partisi, Türkiye Ekonomi ve Kalkınma Partisi, Yeni Dünya Partisi) ise Anayasa Mahkemesinin daha önceki yıllara ilişkin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönündeki kararına rağmen ilerleyen yıllarda aynı şekilde kesinhesaplarını Anayasa Mahkemesine sunmuş, yani Anayasa Mahkemesinin içtihadı doğrultusunda hareket etmemiştir.

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda verdiği 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönündeki kararların siyasi partiler üzerinde kısmen yönlendirici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Gerçekten de siyasi partilerin bir kısmının Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönündeki kararlarının ardından takip eden yıllara ilişkin kesinhesaplarını kanuna uygun hale getirdiği görülmektedir. Bunun yanında azımsanmayacak sayıda siyasi partinin (faaliyetlerine son veren siyasi partiler de göz önüne alındığında) Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kesinhesaplarının 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönündeki kararını takip eden yıllarda da tutumlarını değiştirmedikleri ve direndikleri görülmektedir.

Ülkemizde faal siyasi parti sayıları yıllara göre değişkenlik göstermekle birlikte 70-100 arasında olduğu bilinmektedir (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 2020). Faal siyasi parti sayısında kayda değer bir değişim olmamakla birlikte siyasi parti kesinhesaplarının 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönündeki kararlarda da kayda değer bir azalış olmadığı aşağıdaki şekillerde görülmektedir. Bu verilerden hareketle Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' yönündeki kararlarının ciddi anlamda bir etkinliği olduğunu ifade etmek güçtür.

Şekil 1. Yayımlarına Göre Siyasi Parti Kesinhesaplarının 'Kabul Edilmesinin Mümkün Olmadığı' Yönündeki Kararlar

Şekil 2. Ait Olduğu Yıllara Göre Siyasi Parti Kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ Yönündeki Kararlar

Kaynak: Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönündeki kararlarının etkinliğinin artırılması ve siyasi partilerin mali denetimlerinin Anayasanın ve Siyasi Partiler Kanununun sözüne ve ruhuna uygun bir şekilde gerçekleşmesini temin etmek amacıyla, Anayasa Mahkemesinin siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönündeki kararlarının müeyyidelendirilmesi oldukça önemlidir. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesince üst üste verilecek iki adet siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönündeki kararının o siyasi parti hakkında dağılmış sayılarak hukuki varlığın sona ermesine gerekçe teşkil etmesi yönünde bir hukuki düzenleme yapılması düşünülebilir.

SONUÇ

Türk siyasi hayatında ‘siyasi parti’ ve onun ‘genel başkanı’ veya ‘yöneticisi’ unvanlarını kullanma hakkına sahip olan gerçek ve tüzel kişilerin, bu unvan/kurumların ciddiyetleri ile mütenasip asgari sorumlulukları yerine getirmeleri konusunda yargısal tedbirlerin alınması ve hukuki bir takım düzenlemelerin yapılması gerekli ve önemlidir. Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde verdiği kararlar, ilgili bazı siyasi partilerin yöneticilerinin ‘siyasi alanı daralttığı’ (Milliyet Gazetesi Küçük Partilerin Büyük Sıkıntısı, 2017) yönündeki eleştirileri ile karşılanırsa da, bu tür asgari sorumlulukların yerine getirilmesi konusunda vatandaşların haklı bir beklenti içinde olduğu ifade edilebilir.

Siyasi partilerin mali denetimlerinin Anayasanın ve Siyasi Partiler Kanununun sözüne ve ruhuna uygun bir şekilde gerçekleşmesini temin etmek amacıyla, Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mali denetimi sonucunda siyasi parti kesinhesaplarının ‘kabul edilmesinin mümkün olmadığı’ yönünde karar verilmesi oldukça yerindedir fakat bu karar türünün Siyasi Partiler Kanununda siyasi partilerin mali

denetimi sonucunda verilecek kararlar arasında sarahaten zikredilmemiş olması da ciddi bir eksikliklerdir. Siyasi Partiler Kanununun 75. maddesine eklenecek bir hükümle siyasi parti kesinhesaplarının ‘ kabul edilmesinin mümkün olmadığı ’ yönünde verilecek kararların siyasi partilerin mali denetimi sonucunda verilecek kararlar arasına eklenmesinin zorunlu olduğu değerlendirilmektedir. Yasama organının siyasi partiler hukuku ile farkındalığının yüksek düzeyde olması ve gelişen koşullar ışığında yeni fiili ve hukuki durumlar karşısında çekinmeden inisiyatif alması, siyasi partilerin mali denetimi sürecinin yalınlaşarak şeffaflaşmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Anayasa Mahkemesinin siyasi partilerin mali denetimi ile ilgili verdiği kararların etkinliğini arttırmak amacıyla, üst üste verilecek iki adet siyasi parti kesinhesaplarının ‘ kabul edilmesinin mümkün olmadığı ’ yönündeki kararının o siyasi parti hakkında dağılmış sayılarak hukuki varlığın sona ermesine gerekçe teşkil etmesi yönünde bir hukuki düzenleme yapılması düşünülebilir.

Anayasa Mahkemesince yapılacak mali denetimin daha sağlıklı ve somut temelli bir şekilde sonuçlandırılması amacıyla, en azından, ilgi siyasi partinin asgari kira giderinin tespit edilmesi amacıyla gayrimenkul değerlendirme uzmanlarından yararlanması düşünülebilir.

Tablo 1. Anayasa Mahkemesinin Mali Denetimleri Sonucunda Kesinhesaplarının 'kabul edilmesinin mümkün olmadığı' Yönünde Karar Verdiği Siyasi Partiler

1	1923 Cumhuriyet Partisi	30	Gönül Birliği Yeşiller Partisi
2	Adaletçi Kurtuluş Partisi	31	Güçlenen Türkiye Partisi
3	Alternatif Parti	32	Güçlü Türkiye Partisi
4	Ana Parti	33	Güven Adalet ve Aydınlik Partisi
5	Anadolu Partisi	34	Güven Partisi
6	Anavatan Partisi	35	Hak ve Huzur Partisi
7	Anayol Partisi	36	İlk Parti
8	As Parti	37	İşçi Demokrasisi Partisi
9	Ayyıldız Partisi	38	Kadın Partisi
10	Bağımsız Cumhuriyet Partisi	39	Lider Türkiye Partisi
11	Bizim Parti	40	Millet ve Adalet Partisi
12	Büyük Anadolu Diriliş Hareketi Partisi	41	Milli Mücadele Partisi
13	Büyük Anadolu Partisi	42	Milliyetçi İrade ve Yükseliş Partisi
14	Büyük Anavatan Partisi	43	Milliyetçi Türkiye Partisi
15	Büyük Türkiye Partisi	44	Milliyetçi ve Muhafazakar Parti
16	Cihan Partisi	45	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
17	Çağdaş Türkiye Partisi	46	Sosyalist Demokrasi Partisi
18	Çoğulcu Demokrasi Partisi	47	Türk Birliği Partisi
19	Dayanışma Partisi	48	Türkiye Birlik Partisi
20	Demokratik Sol Parti	49	Türkiye Ekonomi ve Kalkınma Partisi
21	Devrimci Halk Partisi	50	Türkiye Halk Partisi
22	Doğru Yol Partisi	51	Türkiye Hümanist Partisi
23	Doğuş ve Aydınlik Partisi	52	Türkiye İşçi Köylü Partisi
24	Dolunay Partisi	53	Türkiye İşçi Partisi
25	Engelsiz Türkiye Partisi	54	Türkiye İşsizler ve Emekçiler Partisi
26	Ergenekon Partisi	55	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
27	Evrensel Yol Partisi	56	Türkiye Müdafaa-i Hukuk Partisi
28	Genç Anadolu Partisi	57	Yeni Dünya Partisi
29	Genç Parti	58	Yenilikçi ve Değişim Partisi

Kaynak: Resmi Gazete 'den yazar tarafından derlenmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu, bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Adalet Demokrasi ve Özgürlük Partisinin 2010 yılı Mali Denetimi, Esas:2011/1 Karar:2015/4 (Anayasa Mahkemesi 5.3.2015), (1.10.2020).
- Adalet Partisinin 1997 Yılı Mali Denetimi, Esas No:1998/34, Karar No: 1998/43, (Anayasa Mahkemesi 20.7.1998), (11.10.2020).
- Adalet Partisinin 1998 Yılı Mali Denetimi, Esas No: 1999/29, Karar No: 1999/42 (Anayasa Mahkemesi 16.11.1999), (15.10.2020).
- Adalet Partisinin 1999 yılı Mali Denetimi, Esas No: 2000/34, Karar No: 2001/4 (Anayasa Mahkemesi 17.5.2001) , (10.10.2020).
- Akyel, R. (2018). “Türkiye’de Siyasi Partilerin Hukuksal Konumları ve Denetimleri”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (12), 115-154.
- Ayyıldız Partisinin 2015 yılı Mali Denetimi, Esas: 2016/55, Karar: 2019/29 (Anayasa Mahkemesi 16.10.2019), (10.10.2020).
- Büyük Türkiye Partisinin 1997 yılı Mali Denetimi, Esas No:1998/31, Karar No: 1998/42 (Anayasa Mahkemesi 20.7.1998), (10.10.2020).
- Çelik, Ö. (2010). “Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Gelir ve Giderlerinin Mali Denetimi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (Özel Sayı), 1303-1362.
- Çelik, Ö. (2013). “Türk Hukukunda Cumhurbaşkanı Adaylarının Seçim Hesaplarının Denetimi”. *Yasama Dergisi*, (25), 17-37.
- Evran Topuzkanamış, Ş. (2012). “Siyasi Partilere Devlet Yardımı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 167-203.
- Fazilet Partisinin 1997 yılı Mali Denetimi, Esas No: 1998/8, Karar No: 1998/47 (Anayasa Mahkemesi 9.9.1998), (19.10.2020).
- Genç Anadolu Partisinin 2018 Yılı Mali Denetimi, Esas: 2019/23 Karar:2019/42 (Anayasa Mahkemesi 4.12.2019), (10.10.2020).

- Gözler, K. (2012). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin.
- Güçlü Türkiye Partisinin 2008 Yılı Mali Denetimi, Esas: 2009/10, Karar: 2015/21 (Anayasa Mahkemesi 1.7.2015), (10.10.2020).
- Güler, F. (2012). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Mali Denetiminin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa.Uludağ Üniversitesi.
- Güler, F. (2021). *Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler*. Bursa: Ekin.
- İşçi Demokrasisi Partisinin 2015 yılı Mali Denetimi, Esas: 2017/36, Karar: 2018/29 (Anayasa Mahkemesi 4.1.2018), (13.10.2020).
- Mehter, H. (1991). “Anayasa Mahkemesi'nin Mali Denetim İşlevi”. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 8, 441-468.
- Milliyet Gazetesi, (2017). *Küçük Partilerin Büyük Sıkıntısı*. www.milliyet.com.tr, (1.10.2020).
- Milliyetçi Türkiye Partisinin 2017 yılı Mali Denetimi, Esas : 2018/74, Karar: 2019/10 (Anayasa Mahkemesi 13.2.2019) , (14.10.2020).
- Özcan, H. ve M. Yamık (2011). *Siyasi Partiler Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarı, C. (2020). “Siyasi Partiler ve Seçim Kampanyalarının Finansmanının Kadın Adayların Seçilmeleri Üzerindeki Etkisi”. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (19),23-32.
- Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı. (2020). *Cumhuriyet Döneminde Kurulan Ve Kapanan Siyasi Partiler*.
- Türk Birliği Partisinin 2013 yılı Mali Denetimi, Esas: 2014/2, Karar: 2016/14 (Anayasa Mahkemesi 26.5.2016), (12.10.2020).
- Türkiye Müdafaa-i Hukuk Partisinin 2014 yılı Mali Denetimi, Esas: 2015/20, Karar : 2018/10 (Anayasa Mahkemesi 4.1.2018), (11.10.2020).
- Uslu, F. ve M.Yavuz Dalgıç (2020). “Siyasi Partilerin Mali Denetimi: Anayasa Mahkemesi'nin 2019 Yılı Kararları Ekseninde Kısa Bir Analiz”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 281-312.
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2020). *Faaliyette Olan Siyasi Partiler*. www.yargitaycb.gov.tr, (11.10.2020).
- Yılmaz, L. ve E. Ezici (2017). “Sosyal Medya Küçük Siyasi Partiler Açısından Yeni İmkanlar Sunuyor mu?” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (Kayfor 15. Özel Sayı), 1979-1989.

EXTENDED ABSTRACT

Political parties are indispensable elements of democracy. For political parties, fiscal transparency and accountability are vital both due to their constitutional and social positions. One of constitutional duties of the Constitutional Court is the financial audit of political parties.

In the first part of the study, the types of decisions taken by the Constitutional Court as a result of the financial audit of political parties are discussed. As a result of financial audit of political parties, the Constitutional Court either decides on the correctness and compliance of the income and expenses with the constitutional and legal provisions, or decides to record revenue to the treasury for income and expenses contrary to the provisions of the legislation.

In the second part of the study, it was revealed that the Constitutional Court decided to "remove from the transaction" about political parties that were in a similar situation before 2013, and these decisions were not published in the Official Gazette or on the official website of the Constitutional Court. In addition, political parties for which it was decided that "it is not possible to accept final accounts" were counted and some similar aspects were expressed. In 2013, the Constitutional Court started to make decision stating that "it is not possible to accept final accounts", which appears to be in conformity with the law during the financial audit of political parties, but whose contradiction is obvious in the natural flow of daily life, and it has created a third type of judgment with a "case law" nature. In the study, the situations in which the Constitutional Court made a decision in this direction, the effectiveness of these decisions were evaluated and a series of solution proposals were made.

In the third part of the study, the analysis of the decisions of the Constitutional Court stating that "it is not possible to accept the final account" is made and the legal consequences of these decisions are presented. It can be said that the decisions of the Constitutional Court which emerged as a result of the financial audit of political parties and stating that "it is not possible to be admitted" accelerated this process of parties that tend to end their legal existence. It can be said that the Constitutional Court unanimously gave the majority of the decisions supporting that it was "it is not possible to accept final accounts" as a result of the financial audit of political parties. Based on this data, it can be said that the Constitutional Court took decisions in this direction with great consensus.

In the fourth part of the study, the reasons for the decisions of the Constitutional Court stating that "it is not possible to accept the final accounts" are discussed. There is no income and / or expenses, income and / or expenses being insufficient to continue political activity, failure to submit documents regarding income and / or expenses, inconsistencies regarding income and / or expenses. The two decisions of the Constitutional Court given with two years' interval should be considered as a single decision. It can be considered as a contradiction that the income and expenditure of 1000 TL is considered insufficient as a yearly expense of the political party and that 1200 TL income and expenditure is considered sufficient as the annual cost of the political party. As per article 74 of the Code on Political Parties dated 22/4/1983 and numbered 2820, political parties shall submit to the Constitutional Court until the end of June the document signed by their chairpersons. Legal sanctions should be imposed on political parties that do not

comply with these basic legal regulations.

In the fifth part of the study, the effectiveness of Constitutional Court's related decisions are evaluated.

The study concluded that some legal arrangements should be made for the solution of these problems and presented some proposals. It is necessary and important to take judicial measures and to make some legal arrangements in order for political parties to fulfill their responsibilities regarding financial transparency. The decision states "it is not possible to accept final accounts" should be added to the decisions to be taken as a result of the financial audit of political parties. The legislature must have a high level of awareness of the law of political parties. In order to increase the effectiveness of the Constitutional Court's related decisions a connection should be established between the decisions that are related to the statement "it is not possible to accept final accounts" and the termination of the legal existence of political parties. In order to conclude the financial audit to be carried out by the Constitutional Court in a healthier and legal manner, real estate appraisal experts should be used to determine the minimum rental expense.

STRATEJİK PAZARLAMA MUHASEBESİ AÇISINDAN "PAZARLAMA 4.0" KAVRAMININ ÖNEMİ

Tolga Yeşil¹

Öz

Endüstri devriminin etkisiyle birlikte diğer bütün bilimsel disiplinlerde de bir devrim yaşanmıştır. Günümüzde Endüstri 4.0 kavramı kapsamında; pazarlama, üretim, finans ve muhasebe, vd. işletme fonksiyonlarında bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm sonucunda Endüstri 4.0 kavramına paralel olarak Pazarlama 4.0 kavramı doğmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın ortaya çıkmasında pazarlama alanındaki gelişmeler etkili olmuştur. Çok fazla verinin bulunduğu günümüz Pazarlama 4.0 dünyasında, muhasebe verileri, pazarlama bilgi sistemi çerçevesinde anlamlı hale getirilerek pazarlama yöneticilerinin özellikle karar almasında aktif olarak rol oynamaktadır. Bu durum stratejik pazarlama muhasebesi ve Pazarlama 4.0 ilişkisinin önemini artırmaktadır. Bu doğrultuda stratejik pazarlama muhasebesi açısından Pazarlama 4.0 kavramının önemi ve ilişkisini açıklamak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle ilk bölümünde Endüstri 4.0 kavramı çerçevesinde pazarlama 4.0 kavramı açıklanmıştır. Ayrıca çalışmada, stratejik pazarlama muhasebesi açısından pazarlama 4.0 kavramının önemi de vurgulanmıştır. Çalışmanın sonucunda, yeni yapılacak çalışmalarla araştırmanın genişletilmesinin mümkün olduğu öneri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Pazarlama 4.0
Stratejik Pazarlama Muhasebesi
Endüstri 4.0

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 17.02.2021
Kabul Tarihi : 08.03.2021
E-Yayın Tarihi : 30.05.2021

IMPORTANCE OF "MARKETING 4.0" CONCEPT IN TERMS OF STRATEGIC MARKETING ACCOUNTING

Abstract

Along with the influence of the industrial revolution, there has been a revolution in all other scientific disciplines. Today, within the concept of industry 4.0, has been a transformation in business functions such as marketing, production, finance and accounting, etc. There has been a transformation in business functions. As a result of this transformation, the concept of Marketing 4.0 was born parallel to the concept of Industry 4.0. Therefore, developments in marketing have been effective in the emergence of this study. In the Marketing 4.0 world where there is a lot of data, accounting data is made meaningful within the framework of marketing information system and plays an active role in the decision making of marketing managers. This increases the importance of the relationship between strategic marketing accounting and Marketing 4.0. In this respect, the main purpose of this study is to explain the importance and relationship of Marketing 4.0 concept in terms of strategic marketing accounting. In the first part of the study, the concept of marketing 4.0 is explained within the framework of the Industry 4.0 concept. The importance of marketing 4.0 concept in strategic marketing accounting is also emphasized in the study. It was presented as a suggestion that it may be possible to expand the study with new studies.

Keywords

Marketing 4.0
Strategic Marketing Accounting
Industry 4.0

Article Info

Research Article

Received : 02.17.2021
Accepted : 03.08.2021
Online Published : 05.30.2021

Kaynakça Gösterimi: Yeşil, T. (2021). "Stratejik Pazarlama Muhasebesi Açısından "Pazarlama 4.0" Kavramının Önemi". *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2 (1), 52-65.

Citation Information: Yeşil, T. (2021). "Importance of "Marketing 4.0" Concept in Terms of Strategic Marketing Accounting". *Journal of Society, Economics and Management*, 2 (1), 52-65.

GİRİŞ

Pazarlama sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle geleneksel pazarlama kavramına değinilmiştir. Marangoz ve Erboy (2013) geleneksel pazarlamayı, yenilik odaklılıktan ziyade müşteri odaklı pazarlama anlayışına sahip bir kavram olarak ifade etmişlerdir. Müşteri odaklı olduğu için geleneksel pazarlama, ürün geliştirme temasına sahip bir yaklaşım olarak ifade edilebilir. Geleneksel pazarlamayla başlayan kronolojik tarihi süreç, Pazarlama 4.0 ile devam etmektedir.

Pazarlama 4.0 ile ilgili gelişmelerden önce endüstri devrimlerinin özet olarak açıklanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Endüstri devrimlerinin sürecini gösteren evrelerin özeti, Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Endüstri Devrimlerinin Süreçleri

Endüstri Devrimleri	Zaman	Açıklama
1. Endüstri Devrimi	18. Yüzyılın Sonu	1784 yılında ilk endüstriyel dokuma tezgâhı kuruldu. Su ve buhar enerjili mekanik üretim tesisleri devreye girdi.
2. Endüstri Devrimi	20. Yüzyılın Başlangıcı	1870 yılında ilk üretim hattı, Cincinnati Mezbahaları kuruldu. İşbölümüne dayalı, elektrik enerjili kitlesel üretim devreye girdi.
3. Endüstri Devrimi	1970’li Yılların Başı	1964 yılında ilk programlanabilir mantıksal denetleyici (PLC), Modicon 084 kuruldu. İmalat otomasyonunu ileri safhalara taşımayı başaran elektronik ve bilgi teknolojileri devreye girdi.
4. Endüstri Devrimi	Bugün	Siber-fiziksel sistemlere dayalı üretim devreye girdi

Kaynak: (Esmer ve Alan, 2019: 467).

1. Endüstri devrimi diğer bir ifadeyle 1. Sanayi Devrimi, 1750-1890 yılları aralığında James Watt’ın buhar makinesi buluşuyla başlayan buhar çağı dönemini kapsamaktadır (Bulut ve Akçacı, 2017: 52). Buharın makinelerde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte tekstil sektörü başta olmak üzere diğer sektörlerde de gelişmeler yaşanmıştır. 2. Endüstri devrimi Tablo 1’de de görüldüğü üzere 20. Yüzyılın başlangıcında elektrik enerjisinin üretim aşamasında kullanılmasına bağlanmaktadır. 3. Endüstri devrimine vurgu yapan gelişme ise elektronik ve bilgi işlem teknolojileridir. Torun ve Cengiz (2019) çalışmasında, 4. Endüstri devrimi, Almanya’daki 2011 Hannover Fuarında gündeme geldiği ifade edilmiştir. Özellikle insanların kontrol görevinde yer aldıkları ve geliştirdikleri yazılımlar neticesinde, akıllı fabrikalarda kullanılan otomasyon sistemine dayanan makinelerle üretim çağına adım atılmıştır. Bir sonraki endüstri devriminde ise üretimde artık insanların kontrol rollerinin sona ererek makine – insan etkileşiminin daha fazla azalması öngörülmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte insanların sahip olduğu konfor ortamının niteliği artmıştır. Bu teknolojik gelişmelere paralel olarak toplumsal dönüşümlerin yaşanmasıyla birlikte; küresel anlamda salgınlar, doğal afetler, çeşitli hastalıkların artması vb. farklı olumsuz gelişmelerin daha sık gündeme gelmesi de düşündürücüdür. Teknolojik gelişmelerin küresel açıdan olumlu ve olumsuz etkilerinin irdelenmesi önemlidir.

Endüstri 4.0 ile birlikte dünya genelinde kullanılan çeşitli teknolojik kavramlar önem kazanmıştır. Endüstri 4.0 sürecinde gelişmiş yeni teknoloji kavramları şu şekilde sıralanabilir:

- 3 Boyutlu (3D) Yazıcılar
- Nesnelerin İnterneti (IoT)
- Akıllı Fabrikalar
- Artırılmış Gerçeklik
- Yapay Zeka ve Yapay Sinir Ağları
- Siber Güvenlik
- Büyük Veri
- Otonom Robotlar
- Simülasyon
- Sistem Entegrasyonu
- Bulut Bilişim
- Sürücüsüz Elektrikli Taşıtlar

Pazarlama 4.0 açısından ise Endüstri 4.0 teknolojilerine ilave olarak; nöro pazarlama, göz takip cihazı (eye tracking), bilişsel pazarlama stratejisi gibi teknoloji ve kavramlar ilave edilebilir.

Çalışmanın odak noktasını Pazarlama 4.0 kavramı oluşturduğu için literatür taraması da bu kavram doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Literatür taramasında Endüstri 4.0 sürecinde ortaya çıkan teknolojik kavramların Pazarlama 4.0 kapsamında da kullanıldığı bazı çalışmalar bulunmaktadır.

Aktürk (2020) Pazarlama 4.0 çerçevesinde doğrusal fonksiyon ve moora yöntemlerinin de kullanıldığı genetik algoritma tabanlı bir yöntem ile karar destek sistemi modeli geliştirmiştir. Bu model öncesinde özellikle işletmelerin ve tüketicilerin dijital sipariş platformları ortamında siparişlerin gecikmesinin bir sorun olarak ortaya çıktığına dikkat çekilmiştir. Yapay sinir ağları, makine öğrenmesi gibi yöntemlerle pazarlama karar destek sistemiyle ilgili yeni çalışmaların yapılabileceği çalışmada önerilmiştir.

Durukal (2019) yapmış olduğu çalışmada, Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0 a dönüşen pazarlama alanındaki gelişim sürecini incelemiştir. Çalışmada ayrıca pazarlama yaklaşımları arasındaki farklılıkları açıklamıştır. Sonuç olarak müşteri memnuniyeti ve sadakatinin artırılması için müşterinin ruhu, endişesi vd. değerlerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. İşletmelerin teknolojik dönüşümlere hızlı entegre olmaları gerektiği de çalışmanın önerileri olarak yazar tarafından belirtilmiştir. Pazarlama alanındaki gelişimi açıklayan aynı konu kapsamındaki bir diğer çalışma da Başyazıcıoğlu ve Karamustafa (2018) tarafından yapılmıştır. Dijital dönüşüm sürecindeki teknolojik gelişmelerin pazarlama alanındaki etkileri, pazarlama karması açısından incelenmesi ve pazarlama gelişimindeki dönemsel yaklaşımlar çalışmada açıklanmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında Durukal tarafından ifade edilen sonuç ve önerilere paralel olarak açıklamalar yer almaktadır.

Büyükkalaycı ve Karaca (2019) Pazarlama 4.0 ve nesnelerin interneti kavramları arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemişlerdir. Pazarlama 4.0 çerçevesinde tüketicilerin ürünle etkileşiminin artırılması için nesnelerin interneti teknolojisi ile mümkün olabileceği çalışmanın sonuçlarında belirtilmiştir. Ayrıca

Pazarlama 4.0'a hızlı adapte olabilen işletmelerin rekabet avantajı sağlamaları ve müşteri kazanımı açısından faydalı olabileceği belirtilmiştir. Diğer benzer bir çalışma ise Bayrak Meydanoğlu ve Klein tarafından *Nesnelerin İnterneti ve Pazarlama* başlığı ile 2016 yılında literatüre kazandırılmıştır. İlgili çalışmada nesnelerin internetinin pazarlama açısından önemi vurgulanmıştır. Nesnelerin interneti teknolojisinin veri depolama, analiz etme ve pazarlama yöneticilerinin karar verme aşamasına yardımcı olacağı çalışmanın sonucunda açıklanmıştır.

Girgin (2019) pazarlama ile analitik kavramlarının ilişkisini araştıran bir çalışma üretmiştir. Çalışmada analitik sürecin evreleri açıklanmış olup dijital dönüşüm sürecinde pazarlamanın artan önemi vurgulanmıştır. Çalışmada işletmelerin dijital çağa ayak uydurmalarının gerekliliği belirtilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise pazarlamanın dönüşüm sürecinde geçmişteki teorik bilgilerin yeterli olup olmadığını sorgulayan ifadeler bulunmaktadır.

Ertuğrul ve Deniz (2018) yapmış oldukları çalışmada Pazarlama 4.0 ve Endüstri 4.0'ı kavramsal olarak değerlendirmişlerdir. Çalışmada Pazarlama 4.0 ve Endüstri 4.0 gelişim evreleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Çalışma sonucunda yeni teknolojilerin kullanımıyla birlikte ucuz, kaliteli ve tasarruf sağlayabilen üretim sürecinin var olabileceğini ve aynı zamanda potansiyel müşterilere ulaşma, tanıma ve uygun ürün/hizmet geliştirilebileceği belirtilmiştir.

Soyak ve Soyak (2018) Sanayi 4.0'a kadar olan dönüşüm süreci ve bu dönüşüm sürecinin pazarlamaya olan yansımalarını sunmuş oldukları bildiride açıklamışlardır. Çalışmada Sanayi 4.0 ve Pazarlama 4.0 kavramları açıklanmış olup ayrıca 4 örnek olay ile çalışmayı destekleyerek zenginleştirmişlerdir. Çalışmanın sonuç ve önerilerinde ise devletin işletmeleri sadece altyapısal olarak değil dijital dönüşüm sürecinde teknolojik olarak da desteklemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Świeczak 2017 yılında yapmış olduğu çalışmada, diğer çalışmalardan farklı olarak değişen pazarlama faaliyetlerini ve teknolojik gelişmeleri organizasyon bazında değerlendirmiştir. Çalışmada öncelikle Y kuşağının sosyal medya kullanımını pazarlama açısından değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda ise dijital inovasyon çerçevesinde organizasyonlar için Pazarlama 4.0 dikkate alınarak esnek geliştirilebilir pazarlama faaliyeti yaklaşımı önerisi sunulmuştur.

Literatür taraması sonucunda Pazarlama 4.0 ile ilgili ulusal bazda çalışmaların sınırlı olması dikkat çekicidir. Aktürk de (2020) Pazarlama 4.0 alanındaki literatürün sığ olmasını, yapmış olduğu çalışmada vurgulamıştır. Büyükkalaycı ve Karaca ile birlikte Bayrak Meydanoğlu ve Klein tarafından yapılan çalışmalarda, Pazarlama 4.0 kavramı sadece nesnelerin interneti teknolojisi boyutunda incelenmiştir. İşletmelerin dijital dönüşüme hızlı bir şekilde adapte olmaları, işletmelere rekabet avantajı kazandırmasının pazarlama açısından önemli olduğu, literatür taramasındaki çalışmaların ortak sonuçları arasında yer almaktadır. Literatür taraması sonucu doğrultusunda, stratejik pazarlama muhasebesinin Pazarlama 4.0 kavramıyla ilişkilendirilmesi, çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır ve bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

1. Pazarlama 4.0

Amerikan Pazarlama Derneğine göre pazarlama kavramı; müşteriler, ortaklar ve toplumun tamamı için değeri olan ürün/hizmet yaratma, iletişim, teslimat ve teklifleri içeren bir faaliyettir. Pazarlama Karması ise modern bir pazarlacının kullanabileceği temel araçlardır (Keegan and Green, 2015: 4) Literatürdeki bir başka çalışmada ise McCahrty tarafından geliştirilen pazarlama karmasını, pazarlama elemanları için birer işletme silahı olarak tanımlanmıştır. Pazarlama karması şu şekildedir (Sümer ve Eser, 2006: 168);

Ürün: Ürünler müşteri istek ve ihtiyaçlarını karşılıyor mu? (Fonksiyonellik, ambalaj, estetik görünüm)

Fiyat: Müşteriler satın almak istedikleri ürün için fiyat olarak ne düşünmektedir? (Fiyat, İndirim, Kredi, vadeli işlemler)

Dağıtım: Ürünler optimum zaman, doğru miktar ve doğru yerde mi müşteriye sunulmaktadır? (Lojistik, operasyonel faaliyetler)

Tutundurma: Hedef kitle olan tüketiciler ürünle ilgili ne kadar bilgi sahibidir? (Reklam, Satış Geliştirme, Halkla İlişkiler)

Pazarlama karması ve bu sorulara yönelik doğru cevaplar verebilen pazarlama elemanları başarılı olabilmeleri için önemlidir. Pazarlama süreci her ne kadar evrim geçirse de temel pazarlama karması öğeleri her dönem için geçerli olabilmektedir. Ayrıca pazarlama karması sektörlere göre adapte olabilmek için farklı isimler halinde telaffuz edilebilmektedir. Ürünlerin internet üzerinden küresel pazarlara ulaşabilmesiyle, sanal pazarlama kavramı pazarlama sürecinin dönüşümünde önemli hale gelmiştir. Yurdakul ve Kiracı (2008) pazarlama karmasını sanal hale dönüşmesiyle pazarlama bilgi sistemi oluşturularak pazarlama karmasındaki soruların cevaplarında aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır;

Fiyat için; duyarlılık, çevreye uyum, bölümlenme

Tutundurma için; web sitesi tasarımı, web sitesinde ürünlerin tanıtılması, arama motorlarında kayıt olma, online reklamlar, interaktif satış kanalları

Ödeme kanalları için; Sanal kredi kartı, dijital para, elektronik çek, vb.

Dağıtım için; fiziksel dağıtımı içermeyen dağıtım kanalları (ses, video, e- belge, vb.)

Pazarlama alanındaki gelişmeler Pazarlama 1.0 ile literatürde başladığı ifade edilmiştir. Pazarlama 1.0, müşteri talep faktörünü dikkate almadan ürün satma odaklı bir yaklaşım olarak tanımlanabilir (Ertuğrul ve Deniz, 2018: 160; Soyak ve Soyak, 2018: 28). Ürün odaklı yaklaşımdan tüketici odaklı yaklaşıma geçilmesi ise Pazarlama 2.0 döneminde gerçekleşmiştir. Tüketici odaklılıktan insan odaklı bir yaklaşımının benimsenmesi ise Pazarlama 3.0 dönemi olarak belirtilmektedir. Pazarlama 4.0, geleneksel pazarlama ve dijital pazarlamada müşteri katılımı ve savunuculuğu rollerinin benimsendiği dönem olarak ifade edilebilir (Girgin, 2019: 22). Pazarlama 1.0'dan pazarlama 4.0'a kadar olan pazarlama evreleri Tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 2. Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0' a Kadar Olan Pazarlama Evreleri

	Pazarlama 1.0 Ürün Odaklı	Pazarlama 2.0 Müşteri Odaklı	Pazarlama 3.0 Değer Üretme Odaklı	Pazarlama 4.0 Sanal Pazarlama Odaklı
Amaç	Ürün Satmak	Müşteriyi tatmin etmek ve memnuniyeti sürdürmek	Dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek	Bugünden geleceği yaratma
Etkin Hale Gelmesine Sebep Olan Güç	Sanayi devrimi	Bilişim teknolojileri	Yeni dalga teknolojisi	Sibernetik devrim ve Web 4.0
Anahtar Pazarlama Kavramları	Ürün Geliştirme	Farklılaştırma	Değerler	Müşteri eksenli üretim, Tam zamanında üretim
Değer Önergeleri	Fonksiyonel	Fonksiyonel ve duygusal	Fonksiyonel, duygusal ve ruhsal	Fonksiyonel, duygusal, ruhsal ve yaratıcılık
Müşterilerle etkileşim	Birden çok'a işlemler	Birebir ilişki	Çok'tan çok'a işbirliği	Çok'tan çok'a işbirliği ve birlikte yaratma
Şirketler tarafından öngörülen Pazar	Fiziksel ihtiyaçları olan kitlesel müşteriler	Bilgisi ve duyguları olan zeki müşteriler	Bilgisi, duyguları ve ruhu olan tüm insanlar	Ürünlerin üretimi sürecinde işbirliği yapılan bilinçli müşteriler

Kaynak: (Tarabas, 2013: 130).

Tablo 2'de görüldüğü üzere pazarlama evresinin yolculuğunda, pazarlama 1.0'dan pazarlama 4.0'a ulaşmıştır. Pazarlama 1.0'da literatürde verilen dikkat çekici örnek, Henry Ford "Her müşteri siyah olduğu sürece istediği herhangi bir renge boyanmış otomobili satın alabilir" ifadesidir (Durukal, 2018: 218). Pazarlama 1.0'daki Ürün odaklı yaklaşımdan müşterilerle interaktif iletişimin arttığı sanal pazarlama odaklı yaklaşım olan Pazarlama 4.0'a geçilmiştir. Pazarlama 2.0 sürecinde Web 2.0'dan bahsedilirken Pazarlama 4.0 da Web 4.0 ve sibernetik devrim gerçekleşmiştir. Kotler (2019), *Pazarlama 4.0: Gelenekselden Dijitale Geçiş* isimli kitabında Pazarlama 3.0'da müşterilerin akılları, kalpleri ve ruhlarının dikkate alındığını belirtmiştir. Pazarlama 4.0'de ise ürün/hizmetin tasarım ve üretim sürecinde müşterilerle işbirliği yapılarak müşterinin duygusal, ruhsal ve yaratıcılık yönü esas alınmaktadır. Kotler Pazarlama 4.0'ı, işletmelerle müşterileri arasında online ve offline etkileşimleri birleştiren, verimliliği artırmak için müşteri katılımını esas alan dijital bir dönüşümün ürünü olarak tanımlamıştır.

2. Stratejik Pazarlama Muhasebesi ve Pazarlama 4.0 İlişkisi

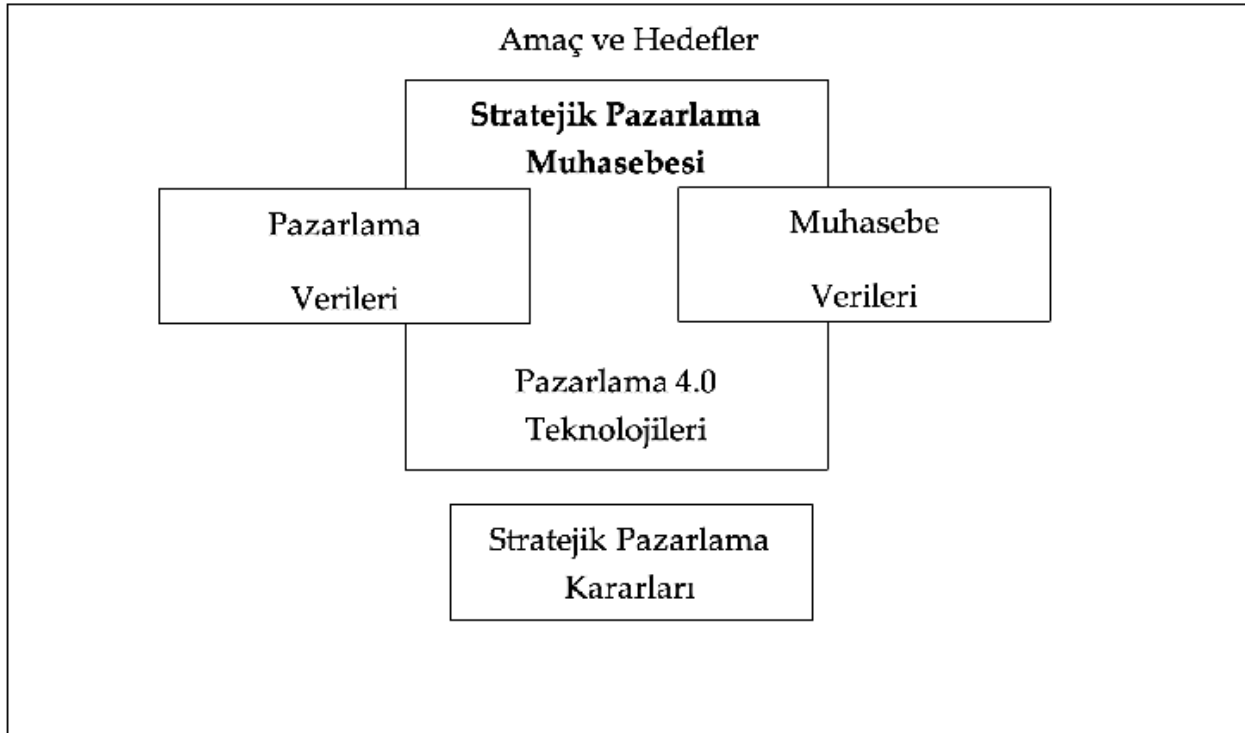
Endüstri 4.0 teknolojik kavramları arasında da açıklandığı üzere günümüze 'Veri Madenciliği' olarak ifade edilen terim damga vurmuştur. Veri Madenciliğinde sınırsız şekilde yer alan verilerin dijitalleştirilerek anlamlı sonuçların elde edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda da işletmelerin kullanabileceği

muhasebe, üretim, müşteri ve satın alma, pazarlama, vb. fonksiyonlarla ilgili olarak ellerinde çok fazla sayıda veri bulunmaktadır. Özellikle muhasebe aracılığıyla sağlanan verilerin pazarlama bilgi sistemi çerçevesinde işlenerek stratejik kararların alınması, stratejik pazarlama muhasebesi ve Pazarlama 4.0 kavramlarının kesişim noktasını oluşturmaktadır.

Organizasyonların başarıya ulaşabilmesi için stratejik yönetim sürecinde, işletme fonksiyonları arasında yer alan; yönetim, üretim, muhasebe/finansman, araştırma/geliştirme faaliyetleri ve bilgi işlem teknolojilerinin entegrasyonu önemlidir (Yüzbaşıoğlu, 2004: 389). Stratejik pazarlama muhasebesi ise, stratejik yönetim ilkeleri çerçevesinde muhasebe ve pazarlama disiplinlerinin ortak bir paydada buluşarak stratejik karar alma sürecinin bir bileşimi olarak tanımlanabilir (Ceran, 2009: 15-16). Bu tanıma göre stratejik pazarlama muhasebesi ve Pazarlama 4.0 ilişkisi Şema 1’de somut olarak gösterilmiştir.

Stratejik pazarlama muhasebesi çerçevesinde, pazarlama ve muhasebe verilerinin toplanıp anlamlı hale getirilebilmesi için pazarlama 4.0 teknolojilerinin kullanılabilmesinin mümkün olduğu Şema 1’den görülebilmektedir. Kısaca stratejik pazarlama kararlarının etkili olabilmesi stratejik pazarlama muhasebesi ve pazarlama 4.0 teknolojilerinin işletmelerde etkin olarak kullanılabilmesine bağlıdır. Ayrıca stratejik pazarlama muhasebesinin diğer en önemli farkı, geleneksel muhasebe sadece mali nitelikteki işlemlerle ilgilenirken stratejik pazarlama muhasebesi işletmenin pazarlama sürecindeki mali nitelikte olmayan (misyon, vizyon, politika, hedef, strateji, fırsat maliyeti, vb.) işlemleriyle de ilgilenir. Stratejik pazarlama muhasebesinde, bu yönüyle proaktif bir yaklaşım sergilenmektedir.

Şema 1. Stratejik Pazarlama Muhasebesi ve Pazarlama 4.0 İlişkisi

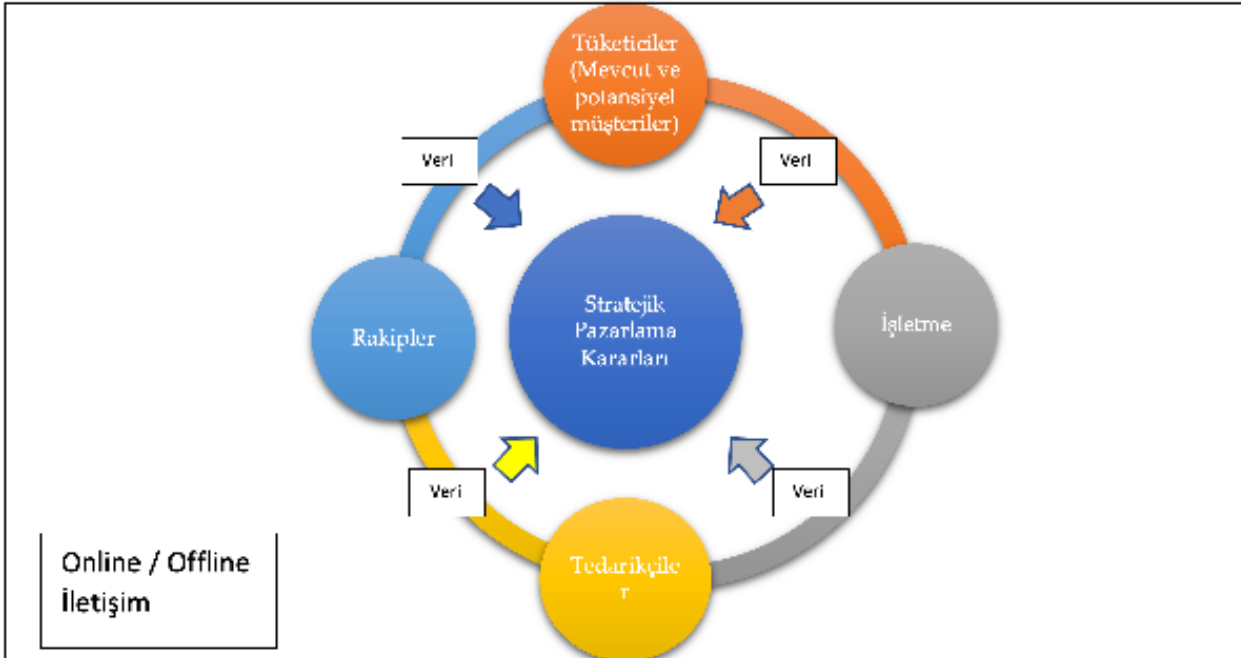

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İşletmede doğru, zamanında ve güvenilir kararların alınabilmesi için pazarlama ve muhasebe verilerinin birlikte kullanılması literatürde diğer araştırmacılar tarafından da önerilmiştir (Kırlı vd.; Ceran ve Bezirci, 2011: 103). Şema 1’de; işletmenin stratejik yönetim çerçevesinde ulaşmak istediği amaç ve hedefleri doğrultusunda stratejik pazarlama kararları alabilmesi için Pazarlama 4.0 teknolojileriyle birlikte karar destek sistemleri kullanılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Pazarlama 4.0 yaklaşımında, işletmeler ile tüketiciler arasındaki online (elektronik) veya offline (yüzyüze) iletişim etkinliğinin artırılması söz konusudur (Durukal, 2019: 1625). Nesnelerin interneti teknolojisinde ise nesnelerin iletişimi sistemsel ağ üzerinden sağlanmaktadır. Yapay zeka tabanlı sistemlerde; bireylerin demografik özellikleri, duygusal yönleri, tüketim alışkanlıkları vb. özellikleriyle ilgili kişisel verileri sistem üzerinden (veri madenciliği) depolanarak pazarlama açısından kullanılabilmesi mümkündür. Ayrıca nöropazarlama yaklaşımında da yine tüketicilerin satın alma davranışları göz izleme cihazı, elektrokardiyogram (EKG), elektro beyin grafisi (EEG), Manyetik rezonans görüntüleme (fMRI), vb. teknolojik cihazlar yardımıyla analiz edilebilmektedir. Bir diğer teknolojik kavram olan bulut bilişim teknolojisinde esas olan bulut aracılığıyla güvenli depolanan verilere istenilen yerden ulaşılmasıdır. Kısaca pazarlama 4.0; tüketiciler, rakipler, tedarikçiler, ve etkili diğer faktörlerin bulunduğu ortamda iletişim kurulması sonucunda toplanan verilerin anlamlı hale getirilip pazarlama açısından faydalı hale dönüştürülmesi esastır. Pazarlama yöneticileri alacağı stratejik pazarlama kararları açısından online/offline iletişim ortamındaki veri döngüsü Grafik 1’de gösterilmiştir.

Şema 1. Stratejik Pazarlama Muhasebesi ve Pazarlama 4.0 İlişkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Pazarlamada iletişim kanalları, online (elektronik) ya da offline (yüzyüze) ortamlarda gerçekleşebilir. Bu ortamlarda bulunan çeşitli kişi veya kuruluşlar arasında veri aktarımı sürekli olarak sürdürülmektedir. Covid-19 salgın dönemi, iletişim kanallarını etkileyerek online ortamın (sosyal medya, sohbet grupları, blog, influencer etkisi, online reklamlar, vb.) daha fazla tercih edilmesine neden olmuştur. Akar

(2009) çalışmasında online iletişim kanalını kullanan bireylerin sosyal fobilerini gözardı edip daha az çekingenlik göstererek, daha net görüşlerini ifade edebilmekte olduğunu belirtmiştir.

Pazarlama yöneticilerinin alacağı stratejik pazarlama kararları açısından online/offline iletişim ortamındaki veri döngüsü sonucunda Pazarlama 4.0 teknolojisi kullanılarak analiz edilmesi sonucunda anlamlı bilgileri kullanarak aşağıdaki konularda çeşitli kararlar alabilirler:

- Maliyet- hacim-kar analizi (optimum maliyet ve fiyatlama kararları)
- Veri madenciliği sonucunda tüketici profillerinin detaylandırılması sonucu pazarlama çalışmaları
- Yapay zeka, yapay sinir ağları analizi sonucu satış pazarlama açısından tahminleme ve simülasyon çalışmaları
- Finansal analizler

SONUÇ

Teknoloji ve iletişimin hızlı bir şekilde ilerlediği günümüz bilişim çağında, işletmelerin kalıplarını kırarak değişime odaklanmaları önemlidir. Değişim sürecinde endüstri devrimi olarak isimlendirilen önemli dönüşümler yaşanmıştır. Endüstri 1.0'la başlayan dönüşüm yolculuğunda gelişmiş ülkeler Endüstri 4.0'a ulaşılmıştır. Endüstri 4.0'a paralel olarak Muhasebe 4.0, Denetim 4.0, Üretim 4.0 gibi çeşitli kavramlar bilim insanları tarafından oluşturulmuştur. Bu kavramlardan bir tanesi de Pazarlama 4.0'dır. Pazarlama sürecinde de endüstri devrimleri sonucunda önemli dönüşümler yaşanmıştır. Ekonomik ve teknolojik koşullar çerçevesinde pazarlama yaklaşımı, ürün odaklı materyallerden (Pazarlama 1.0), insan odaklı tüketici eğilimine (Pazarlama 4.0) geçmiştir.

İşletme bünyesinde yöneticilerin alacağı kararlar işletmenin geleceği ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Doğru ve güvenilir kararların alınabilmesi için işletme içindeki departmanların etkileşimi ve entegre hareket edebilmelerinin etkisi kaçınılmazdır. İşletme içi etkileşim artırılması ve yönetim kararları için bilgi sistemlerinden faydalanılmaktadır. Bu bilgi sistemlerinden pazarlama ve muhasebe verilerinin bir arada yer alarak kullanılması stratejik pazarlama muhasebesinin konusunu oluşturmaktadır. Stratejik pazarlama kararları açısından online/offline iletişim ortamındaki veri döngüsü senkronize olarak bilgi sistemi aracılığıyla pazarlama yöneticisinin kullanımına sunulması mümkündür (Grafik 1). Pazarlama yöneticisi, Pazarlama 4.0 yaklaşımı çerçevesinde ulaştığı verileri ise stratejik kararlar açısından kullanabilir (Şema 1). Sonuç olarak özellikle dijitalleşmenin hızlandığı salgın dönemindeki işletmelerin Pazarlama 4.0'a ayak uydurabilmeleri önemlidir. Bunun için ise üniversite-sanayii işbirliğinin teknoparklar aracılığıyla geliştirilmesi gereklidir. İşbirlikleri sonucunda, 4.0 dünyasında yeni yapılacak teorik çalışmalardan ziyade ampirik çalışmaların bilimsel olarak artacağı düşünülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu, bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akar, E. (2009). "Pazarlama Bağlamında Geleneksel ve İnternette Ağızdan Ağıza İletişim: Kuramsal Bir Çerçeve". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 113-134.
- Aktürk, C. (2020). "Pazarlama 4.0 İçin Genetik Algoritma Tabanlı Bir Karar Destek Modeli Önerisi". *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 346-356.
- Başyazıcıoğlu, H. N. ve K. Karamustafa (2018). "Marketing 4.0: Impacts of Technological Developments on Marketing Activities". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 621-640.
- Bayrak M., Ela S. ve M. Klein (2016). *Nesnelerin İnterneti ve Pazarlama, Smart Technology & Smart Management*. İzmir: Gülermat Matbaacılık.
- Bulut, E. ve T. Akçacı (2017). "Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapmasında Türkiye Analizi". *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 7, 50-72.
- Büyükkalaycı, G. ve H. M. Karaca (2019). "Pazarlama 4.0: Nesnelerin İnterneti". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54 (1), 463-477.
- Ceran, Y. (2009). *Maliyet Bilgilerine Dayalı Stratejik Pazarlama Kararları İçin Stratejik Pazarlama Muhasebesi*. İkinci Baskı. Konya: Tablet Yayınları.
- Ceran, Y. ve M. Bezirci (2011). "Pazarlama Bilgi Sistemi–Muhasebe Bilgi Sistemi İlişisine Stratejik Bir Yaklaşım: Stratejik Pazarlama Muhasebesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 103-115.
- Durukal, E. (2019). "Pazarlama 1.0'dan Pazarlama 4.0'a Doğru Değişim". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 8 (3), 1613-1633.
- Ertuğrul, İ. ve G. Deniz (2018). "4.0 Dünyası: Pazarlama 4.0 ve Endüstri 4.0". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 158-170.
- Esmer, Y. ve M. A. Alan (2019). "Endüstri 4.0 Perspektifinde İnovasyon". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (14), 465-478.
- Girgin, M. (2019). "Pazarlama ve Veri Analitiği; Pazarlamanın Artan Önemi". *Journal of International Banking Economy and Management Studies*, 2 (2), 1-29.
- Kırlı, M., Gümüş, H. ve Y. Altıntop (2020). *Stratejik Yönetim Muhasebesinin Tamamlayıcısı Olarak Stratejik Pazarlama Muhasebesi*: <http://harungumus.com/images/CV/4balkanlardasbk.pdf>. (30.01.2020).
- Kotler, P., Kartajaya, H. and I. Setiawan (2019). *Pazarlama 4.0 Gelenekselden Dijitale Geçiş*. İstanbul: Optimist Yayın Grubu San ve Tic. Ltd. Şti, Yayın No:454. "books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=HWWxDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT9&dq=pazarlama+4.0&ots=_0IMw c K F b P & s i g = v z M 0 0 S S h u Q z m A U W S z J P 8 n B V A w R U & r e d i r _ e s c = y # v = o n e p a g e & q = p a z a r l a m a % 2 0 4 . 0 & f = f a l s e " (30.01.2020).

- Marangoz, M. ve N. Erboy (2013). “Pazarlamada Paradigma Değişimi: Girişimci Pazarlama”. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 67-91.
- Soyak, S. ve A. Soyak (2018). “Sanayi 4.0 Döneminde Pazarlamada Dijital Arayışlar ve Bazı Küresel Şirketlerden Örnekler”. *5. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi*, 2-3 Kasım 2018, Tam Metin Bildiri Kitabı, C.III, 26-38.
- Świczak, W. (2017). “The Impact of Modern Technology on Changing Marketing Actions in Organisations. Marketing 4.0”. *MINIB*, 26 (4), 161-186.
- Tarabasz, A. (2013). “The Reevaluation of Communication in Customer Approach–Towards Marketing 4.0”. *International Journal of Contemporary Management*, 12 (4), 124-134.
- Torun, N. K. ve E. Cengiz (2019). “Endüstri 4.0 Bakış Açısının Öğrenciler Gözünden Teknoloji Kabul Modeli (TKM) İle Ölçümü”. *UIİD-IJEAS*, 22, 235-250.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2004). “İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Planlama Açısından Stratejik Maliyet Yönetimi ve Enstrümanları”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 387-410.

EXTENDED ABSTRACT

Along with the impact of the industrial revolution, there has been a revolution in all other scientific disciplines. Today, within the scope of industry 4.0 concept, there has been a transformation in business functions such as marketing, production, finance and accounting, etc. There has been a transformation in business functions. As a result of this transformation, the concept of Marketing 4.0 was born in parallel with the Industry 4.0 concept. Therefore, developments in the field of marketing have been effective in the emergence of this study.

In today's Marketing 4.0 world, where there is a lot of data, accounting data is made meaningful within the framework of the marketing information system, and marketing managers especially play an active role in decision making. This situation increases the importance of strategic marketing accounting and Marketing 4.0 relationship. In this direction, the main purpose of this study is to explain the importance and relationship of Marketing 4.0 concept in terms of strategic marketing accounting.

The 1st Industrial Revolution covers the steam age period that started with the invention of James Watt's steam engine between 1750 and 1890 (Bulut ve Akçacı, 2017: 52). With the use of steam in machines, developments have been experienced in other sectors, especially in the textile sector. The 2nd industrial revolution is attributed to the use of electrical energy in the production phase at the beginning of the 20th century, as can be seen in Table 1. The development emphasizing the 3rd industrial revolution is related to electronics and computing technologies. As stated in various studies, the 4th Industrial Revolution came to the fore at the 2011 Hannover Fair in Germany, as included in the Torun and Cengiz (2019) study. Especially as a result of the control of people and the software they developed, the machines based on the automation system used in smart factories have entered the production age. In the next industrial revolution, it is predicted that the control roles of people in production will end and machine-human interaction will decrease more. Different developments are likely to occur more frequently with the increase of the comfort environment of people and social transformations such as global epidemics, natural disasters, increase of various diseases and so on.

As explained among the Industry 4.0 technological concepts, the term "data mining" has left its mark today. It is aimed to achieve meaningful results by digitizing the unlimited data in Data Mining. They have a huge amount of data on functions. In particular, the processing of data provided through accounting within the framework of the marketing information system and making strategic decisions constitutes the intersection point of the concepts of strategic marketing accounting and Marketing 4.0.

In the strategic management process in order for organizations to achieve success, among the business functions; The integration of management, production, accounting / finance, research / development activities and information technologies are important (Yüzbaşıoğlu, 2004: 389). Strategic marketing accounting, on the other hand, can be defined as a combination of the strategic decision-making process by meeting the accounting and marketing disciplines on a common ground within the framework of strategic management principles (Ceran, 2009: 15-16).

In terms of strategic marketing decisions to be taken by marketing managers, as a result of the data cycle in the online / offline communication environment, they can make various decisions by using meaningful information as a result of analyzing using Marketing 4.0 technology:

- Cost-volume-profit analysis (optimum cost and pricing decisions)
- Marketing studies as a result of detailing consumer profiles as a result of data mining
- Forecasting and simulation studies in terms of sales and marketing as a result of artificial intelligence, artificial neural networks analysis
- Financial analysis

In terms of strategic marketing decisions, it is possible to make the data cycle in the online / offline communication environment synchronized and available to the marketing manager through the information system (Chart 1). The marketing manager can use the data obtained within the framework of the Marketing 4.0 approach in terms of strategic decisions (Diagram 1). As a result, it is important for businesses to keep up with Marketing 4.0. For this, university-industry cooperation should be developed through technoparks. As a result of the cooperation, it is predicted that empirical studies will increase rather than new theoretical studies in the world of 4.0.

KAMU POLİTİKASI TRANSFERİ ve ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Yasin Taşpınar¹

Öz

Kamu aktör ve örgütlerinin herhangi bir soruna dönük niyet, karar, eylem ve değerlendirmelerini içeren kamu politikaları bir süreç neticesinde gerçekleşmektedir. Bu süreç üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden biri bağlam iken, bir diğeri ise kamu politikası aktörlerinin eylem ve kararları etkileme kapasiteleridir. Küreselleşme ve yönetişimin yeryüzündeki ulus devlet politikalarına entegrasyonu da bu aktörlerden uluslararası örgütler üzerinden sağlanmaktadır. Bilgi asimetrisi, ekonomik kabiliyetler ve özendirici üstünlükler bu yapıları ulusal muhatapları karşısında etkili kılmaktadır. Uluslararası örgütlerin politika transferlerine etkisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kısaca bir politikanın köken aldığı zaman ve bağlamın dışında bir zaman ve bağlamda uygulanmasını ifade eden politika transferi, donör kuruluşların sıklıkla başvurduğu bir politika çerçevesi yayılım biçimidir. Bu bağlamdaki başarılı örnekler kadar başarısızlıklar ve sınırlı başarılar da gözlemlenmektedir. Bu başarısızlık ve sınırlı başarıların en temel nedeni -şayet kasıtlı gerçekleşmiyor ise- transfer kaynağının bir her derde deva ilaç hüviyetinde sunulurken, farklılıkların hesaba katılmamasıdır. Transferde gönüllülük ve uyarılma hususlarıyla birlikte, alıcı ile kaynak arasındaki farklılıkların gözetilmesinin başarı hikayelerinin sayı ve niteliğini artıracığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kamu Politikası
Politika Transferi
Uluslararası Örgütler
Küreselleşme
Yönetişim

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 11.04.2021
Kabul Tarihi : 07.05.2021
E-Yayın Tarihi : 30.05.2021

PUBLIC POLICY TRANSFER and INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Abstract

Public policies, which involve the intentions, decisions, actions and evaluations of public actors and organizations regarding any problem, emerge as a result of a process. While one of the most important factors influencing that process is the context, another one is the capacity of public policy actors to influence the actions and decisions. Integration of globalization and governance into nation-state policies on earth is provided by international organizations among those actors. Information asymmetry, economic capabilities and encouraging advantages make these structures effective against their national counterparts. The effect of international organizations on policy transfers emerges at this point, as well. In short, policy transfer, which refers to the implementation of a policy in a time and context outside of its original and time context, is a spreading form of policy framework that donor organizations frequently call upon. In this context, failures and limited successes are observed as well as successful examples. The main reason for those failures and limited successes - if it is not happening on purpose - is that the transfer source is presented as a panacea, while the differences are not taken into account. It is thought that taking the differences between the recipient and the source into account together with the volunteering and adaptation issues in transfer, will increase the quantity and quality of success stories.

Keywords

Public Policy
Policy Transfer
International Organizations
Globalization
Governance

Article Info

Research Article
Received : 04.11.2021
Accepted : 05.07.2021
Online Published : 05.30.2021

Kaynakça Gösterimi: Taşpınar, Y. (2021). “Kamu Politikası Transferi ve Uluslararası Örgütler”. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2 (1), 66-87.

Citation Information: Taşpınar, Y.(2021). “Public Policy Transfer and International Organizations”. *Journal of Society, Economics and Management*, 2 (1), 66-87.

GİRİŞ

Politika karşılaştırmalarında ve dolayısıyla da politika transferlerinde önemli aktörlerden biri de uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütlerin politika karşılaştırmalarına ve transferlerindeki etkisi ulusal yapıları (siyasal karar vericileri, kamuoyunu, sivil toplum örgütlerini, bürokratik unsurları vb.) devreden çıkarmamaktadır. Aksine içsel yapılarla işbirliği ya da karşılıklı etkileşim üzerinden bir etki gerçekleştirilmektedir. Hatta yerel uygulayıcılar, politika transferini kimi zaman sorgusuz sualsiz yerine getirirken kimi durumlarda da söz konusu politikanın etkisini en aza indirebilecek şekilde yorumlamalara girişebilmektedirler.

Bu konuda Siffin (2001: 6) ilgi çekici bir örnek sunmaktadır. Siffin, Batı Afrika tarım genel sekreterinin kendisine anlattığı şu olayı aktarmaktadır: “Dünya Bankası bize canlı hayvanlarla ilgili birini gönderirse projemiz canlı hayvan üzerine, pamuk alanında uzman birini gönderirse de pamuk ile ilgili olacaktır.” Siffin Dünya Bankası’nın her ikisini birden göndermesi üzerine ülkedeki tarımsal gelişme probleminin canlı hayvan ve pamuk olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla politika transferi söz konusu olduğunda en az bu transferi teşvik eden uluslararası aktörler kadar uygulayıcı yerel aktörlerin yaklaşımları da önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmamızın temel sorusu uluslararası örgütlerin politika transferleri ve bu transferlerin uygulaması üzerinde bir kolaylaştırıcılığı bulunup bulunmadığıdır. Bu çalışmada konuya ilişkin literatür üzerinden çeşitli tespitler yapılarak uluslararası örgütlerin kamu yönetimi karşılaştırmalarına ve dolayısıyla da politika transferlerine etkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın kavramsal çerçeveye ilişkin bölümünde kamu politikası, uluslararası örgüt ve politika transferi kavramları anlatılarak, politika transferinin dereceleri ve politika transferine etki eden faktörler ele alınacaktır. Çalışmada ayrıca çalışmanın temel konusu olan uluslararası örgütlerin politika transferine etkisine mümkün olduğunda geniş biçimde yer verilecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

Kamu politikaları ile bu bağlamdaki çabaların önemli bir ayağını oluşturan politika transferlerinde uluslararası örgütler önemli rol oynamaktadırlar. Özellikle kalkınmaya ilişkin konularda uluslararası örgütler ve dış müdahalelerin payı büyüktür. Afrika ve Latin Amerika gibi bölgelerde dış müdahaleler çok sıradan hale gelmiştir. Diğer yandan gelişmiş ülkeler de kalkınma ve yönetim konularında dış destek alabilmektedirler. Ancak bu durum gelişmiş ülkelerde nispeten geri kalmış bir bölge ya da şehir için söz konusu iken, az gelişmiş ülkelerde ise vergilendirme, eğitim bürokratik ya da hukuki alanlar gibi daha temel sorunlara dönük olabilmektedir. Ayrıca, uluslararası dış destek az gelişmiş ülkeleri daha geniş biçimde etki altına alırken, gelişmiş ülkelerde bu durumlar daha çok devlet ya da federasyon içerisinde çözülmektedir (Garcia-Zamor, 2001: 90). Bu bakımdan politika transferleri üzerinde uluslararası örgüt ve kuruluşların rolünde belirleyicinin daha çok transfer alıcısı ülkelerin az gelişmiş ya da gelişmekte olması ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Politika transferlerini gündeme getiren önemli durumlardan bir diğeri de şüphesiz “ülkelerin ekonomik, siyasal, sosyal ve/veya kültürel yaşam biçimlerinin entegrasyonundaki artış” biçiminde

tanımlanabilen küreselleşmedir. Küreselleşme savunucuları, bu sayede piyasa kapitalizminin yükselişine bağlı olarak çalışma imkanları, para, yatırım ve ürünlerin onları talep edenlere ulaşmasının kolaylaştığını ileri sürmektedirler. Eleştiriler şu konularda yoğunlaşmaktadır (Jreisat, 2005: 235):

- Çeşitli nedenlerle küresel olanaklara dönük erişim eşitsizlikleri,
- Çok uluslu yapıların çalışma yaşamı, çevre ve insan haklarında ihlallere neden olması,
- Küresel kapitalizmin, gelişmiş ülkelerin on yıllar önce oluşturduğu korunma mekanizmalarına sahip olmayan fakir ülkelerin hayatlarına ve toplumlarına zarar vermesi,
- Özellikle paranın serbest hareketinin, küçük ülkelerin ekonomilerini kırılgan hale getirebilecek spekülasyon girişimlerine neden olabilmesi,
- Endüstrileşmiş toplumların küreselleşmenin nimetlerinden yararlanırken diğerlerinin serbest erişim ve hareketine engel olabilmesi.

Belirlenen çerçevede öne çıkan başlıklar kamu politikaları, uluslararası örgütler, politika transferi, küreselleşme ve yönetişimdir. Dolayısıyla çalışmanın kapsamı bahsedilen konu başlıkları çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak kamu politikası, uluslararası örgüt ve politika transferi kavramları kavramsal çerçeve bölümünde ele alınacaktır. İzleyen bölümde ise uluslararası örgütlerin politika transferleri üzerindeki etkisi küreselleşme ve yönetişim bağlamında incelenecektir.

1.1. Kamu Politikası

Herhangi bir örgütlenmiş topluluk gibi devletler de üzerinde faaliyet gösterdikleri alanda, yine o alan üzerinde yaşayanların hayatlarını etkileyecek konularda kararlar almak durumunda kalmaktadırlar. Başka bir nitelikteki örgüt tarafından alınan kararlar ile devlet tarafından alınan kararlar arasındaki en temel fark, bu kararların dayanağının meşru güç kullanma tekelinden kaynaklanan kamusal güç olmasıdır. Bu bakımdan devletler nezdinde alınan bu bağlamdaki kararları diğerlerinden ayıracak bir isimlendirme ile bu türden kararlar kamu politikası olarak adlandırılmaktadır (Usta, 2013: 79). Tüm bunların ötesinde, kamu politikası kavramının üzerinde uzlaşmış bir tanımını yapmak -sosyal bilimler alanındaki pek çok diğer kavram gibi- pek de kolay değildir (Babaoğlu, 2017: 512). Yine de bir tanım yapmak gerekirse karar odaklı bir anlayış temel alınarak bu amaca belirli bir derecede ulaşmak mümkündür. Örneğin Heywood (2012: 54-55) politikayı bir soruna yönelik “resmi müeyyide ile donatılmış ve usule bağlanmış” izlek ya da “yönetim tarafından güdülen eylem planı” olarak tarif etmekte; kamu politikasının ise hükümet kuruluşlarının niyet, eylem ve sonuç bağlamında değerlendirilebilecek “resmi ya da açıklanmış kararları” olduğunu ifade etmektedir.

Dolayısıyla bir kamu politikasının devreye alınması çoğu durumda toplumsal ya da yönetsel bir sorunun ortaya çıkması neticesinde gerçekleşmektedir. Bir başka ifadeyle kamu politikaları kamu gücünün bir ifadesi olarak, bir veya daha çok kamusal otoritenin sorun çözme odaklı eylemleri, eylemsizlikleri, strateji, yol ya da faaliyetlerini kapsamaktadır (Usta, 2013: 79-80). Toparlamak gerekirse; bir süreç neticesinde ortaya çıkan (Mamur Işıklı, 2017: 29) kamu politikaları, inisiyatifte bulunma (sorunun gündemleştirilmesi), formüleleştirme (bir politika önerisi geliştirilmesi), uygulama (eyleme geçilmesi) ve değerlendirme (gözden geçirme ve geri bildirim) aşamaları neticesinde meydana getirilmektedir (Heywood, 2012: 55-56; Mamur Işıklı, 2017). Bununla birlikte bu süreç bir etkileşimler bütünü olarak yürümektedir. Toplumsal ve

siyasal bir sistem içerisinde çeşitli aktörlerin katılımı ve etkileşimi ile ortaya çıkan kamu politikalarının beş unsuru aşağıda verilmiştir (Usta, 2013: 81-82):

- *Aktörler:* Başta kaynak kullanımı ve strateji belirleme olmak üzere çeşitli konularda yetkili birey ya da gruplar şeklindeki otoritelerdir.
- *Tasvirler:* Eylem, koşul ve tepkilere yön veren normatif ve bilişsel çerçeveyi ifade etmektedir.
- *Kurumlar:* Eylemleri yöneten prosedür, teamül, kural ve normlardır.
- *Süreçler:* Kamu politikası aktörlerinin karşılıklı etkileri, bunların düzenlenmesi ve faaliyete dönüşmesini ifade etmektedir.
- *Sonuçlar:* Kamusal eylemlerin çıktısı ve etkileri bu kapsamdadır.

Kamu politikası kapsamında değerlendirilebilecek faaliyetler insanoğlunun yerleşik hayata geçerek kentleri oluşturmaya başladığı ilk dönemlere kadar götürülebilirken, bir bilimsel alan olarak bu çerçevedeki (politika ve kamu politikası) faaliyetlerin başlangıcı nispeten yenidir. Söz konusu zaman aralığı ABD’de 1929 Ekonomik Buhranı’na, Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı’na ve ülkemizde 2000’li yıllara tarihlenebilmektedir (Gül, 2015: 6). Dahası, bir faaliyet alanı ya da bilim olmaktan öte, kamu politikalarının bir meslek ve sanat olduğu da (Köseoğlu, 2013) ileri sürülmektedir.

Kamu politikaları noktasında bir diğer değişkenlik ise bu kapsamdaki faaliyet ve müdahalelerin biçim ve yoğunluğuna ilişkindir. Zaman içerisinde öne çıkan sorunlar ile politika aktörlerinin rol ve etkilerindeki değişimler bu çerçevedeki yaklaşımların da güncellenmesine yol açmaktadır (Biçer ve Yılmaz, 2009: 48). Sırf bu nedenden dolayı bile çalışılmaya değer bir araştırma nesnesi olan kamu politikaları alanında yapılacak çalışmalar, siyasal, ekonomik ve toplumsal pek çok konuyu aydınlayabilecektir. Örneğin kamu politikalarının bağımsız değişken olarak alınması halinde sistem ve toplum üzerindeki; bağımlı değişken olarak alınması halinde ise politika aktörleri ve sistemsel özelliklerin kamu politikasına etkisi gözlemlenebilecektir (Demir, 2011: 110). Bu bağlamda konunun belirgin özellikleri üzerinden bir değerlendirme bu yönü daha net ortaya çıkarmaya yardımcı olabilecektir. Kamu politikalarının öne çıkan özelliklerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Smith ve Larimer, 2009: 4’den akt. Babaoğlu, 2017: 513):

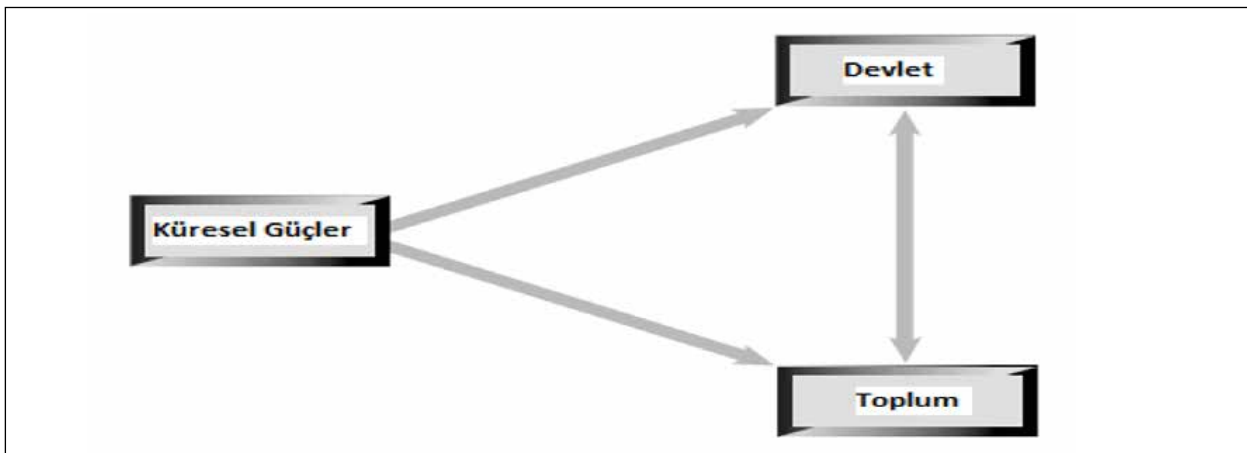
- Tesadüfi değil, hedefli yaklaşımlardır.
- Ülkeler arasında süreçler bakımından farklılıklar oluşabilse de kamu politikaları her ülke ve siyasal rejimde gerçekleşmektedir.
- Kamu politikası tekil bir karar ya da yasanın ötesinde, ilişkin olduğu konu ve kapsama göre değişkenlik arz edebilen bir süreçtir.
- Müdahil olduğu konuya karşı pozitif, negatif ve hatta nötr bir yaklaşım olabilmektedir.
- Politika çevreleri ya da paydaşların etkileşimleri neticesinde oluşturulmaktadır.
- Gelişmiş demokrasilerde daha çok halktan olmak üzere çeşitli aktörlerden gelen talep ve etkileri doğrultusunda oluşurlar.
- Sürece dahil olup olmamalarından bağımsız olarak tüm aktörler için ‘zorlayıcı, bağlayıcı ve kısıtlayıcıdır’.

1.2. Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütler dünya toplumu üzerinde etkili aktörlerdir. Bu örgütler devletle ilişkili, devlet dışı, bilim veya farklı alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlar ya da bizzat devletlerin kendilerinden oluşabilirler. Bu örgütler bir araya gelerek dünya kültürü prensiplerinin yaygınlaşmasına ve politika değişikliklerine hizmet etmektedirler. Örneğin uluslararası örgütler belirli bir politikanın benimsenmesini sağlarken bir işbölümü içinde hareket ederek konunun siyasal bir hedef haline gelmesini sağlayabilmektedirler. Bu süreçte bilimsel kuruluşlar değişimin bilimsel argümanlarını üretip ulus devletlerin konuya ilgisini sağlarken, devlet dışı sivil toplum örgütleri ise aktivist grupları oluşturmak ya da lobicilik gibi yerel uygulamalarla ilgilenmektedirler. Bu denli organize biçimde çalışan uluslararası örgütler, prensipte devletlerin araçları olmakla birlikte, aynı zamanda onlar üzerinde bir etkiye de sahiptirler. Bu bakımdan realistler uluslararası örgütlerin en güçlü aktörlerin talepleri doğrultusunda hareket ettiklerini ileri sürerken, uluslararasılık savunucuları ise bu örgütleri sorunları etkin biçimde çözümlerin bir aracı olarak görmektedirler (Jakobi, 2009: 20-21).

Bu bağlamda uluslararası örgütlerin ve kuruluşların politika transferinin farklı aşamalarında farklı roller üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Uluslararası örgütler politika transferi konusunda birçok devletten daha tecrübeli olup, politika transferine öncülük etme konusunda oldukça başarılıdır. Bu açıdan uluslararası örgüt ve kuruluşlar konusunda dikkatli davranılmalı güçlü aktörlerin talepleri doğrultusunda ve ulusal çıkarlara ters düşen faaliyetlere gereğince karşılık verilmelidir. Bir diğer önemli husus da uluslararası örgüt ve kuruluşlar hakkında peşin fikirli olmamanın gerekliliğidir. Bazı durumlarda uluslararası örgütlerin talepleri ulusal çıkarlarla örtüşebilmekte, talep edilen politika transferleri tam da ihtiyaç duyulan konuya ihtiyaç duyulan cevabı üretmekte faydalı olabilmektedir. Bu bakımdan politika transferinde uluslararası örgüt ve kuruluşlardan ne vazgeçilmeli ne de her talep sorgusuz sualsiz yerine getirilmelidir. Güçlü bürokratik yapıların değerlendirmesinden geçirilen transfer talepleri konuya uluslararası örgüt ve kuruluşlar kadar hatta daha fazla hâkim olunmak suretiyle değerlendirilmelidir. Zira uluslararası örgütler aşağıdaki şekilde de gösterildiği üzere ulus ölçeğinde hem devlet hem de toplumla etkileşime girebilirken, devlet-toplum ilişkileri güçlendirildikçe bu etki sınırlı ya da olumlu çizgiye çekilebilmektedir.

Şekil 1. Politika Transferi Süreci

Kaynak: Hauss, (2002: 14).

Uluslararası örgütlerin politika transferlerine ve ulusal politikalara etkisi her ülkede ve her vakada farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Bazı uluslararası örgütler; örneğin Avrupa Birliği, üye ülkelerin sosyal ve iktisadi politikalarının %80'ini şekillendirmekle itham edilmektedir. Bu durum abartılarak belirtilmiş olsa da Avrupa Birliği politika belirleme konusunda -özellikle de kritik alanlarda- üye devletlerden daha etkilidir. Bu bakımdan Avrupa Birliği ulus devletlerin egemenliklerini uluslararası bir örgüte devredebileceklerine ve hatta devrettiklerine çok iyi bir örnektir (Haus, 2002: 186). Öyle ki bir Birlik ülkesinde uygulanan kamu politikalarından bahsederken Avrupa Birliği çatı politikalarını ve dinamiklerini hesaba katmamak neredeyse olanaksızdır (Bauer ve Trondal, 2015: 5). Zira Avrupa devletlerinin ulusal egemenliklerine düşkünlükleri iyi bilinmekle birlikte, Avrupa Birliği içerisindeki tekil devlet tutumları oldukça şaşırtıcıdır. Bir dönem bağımsızlıkları ve egemen ulus devletler formunda varlıkları için büyük mücadeleler vermiş olan Avrupa devletlerinin bugünkü konumları bir zamanlar verdikleri mücadelelerle ters düşüyor izlenimi vermektedir.

1.3. Politika Transferi

Politika transferi farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlansa da kavram temel olarak benzer unsurlara işaret etmektedir. Mossberger ve Wolman (2003: 428) politika transferini karar alırken başka kurumların bilgi ve tecrübesinden istifade etme, bu kaynaklardan bilgi alma olarak tanımlarken, Dolowitz ve Marsh (1996: 344) politika transferini bir zaman veya mekân kesitindeki idari düzenlemeler ve siyasaların farklı bir zaman veya mekân kesitindeki bir başka kurum ya da ülkedeki idari ya da siyasi düzenlemelerin ele alınmasında kullanılması olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde tanımlanabilen politika transferi ilk kullanılmaya başlandığı dönemlerde pek de benimsenmemiş hem siyasi hem de bürokratik direnç, politika transferlerini zorlaştırmıştır. Diğer yandan politika transferi konusundaki yanlış uygulamalar da politika transferinin cazip bir araç olmasının önündeki bir başka engel olmuştur.

Politikaların transfer edilebilirliği birçok etken tarafından belirlenmektedir. Bu etkenler politika transferini imkânsız kılabildiği gibi kolay ya da zor bir transfer sürecine de işaret edebilmektedirler. Bu etkenlerden bir kısmı politika bağlamı çerçevesinde değerlendirilebilmekte olup, söz konusu şartlar şunlardır (WPGG, 2010):

- Alıcı idare; politika uygulaması için gerekli finansal kaynaklar, bürokratik büyüklük, etkinlik ve kapasiteye sahip olmalıdır.
- Kaynak ve alıcı idareler; finansal ve diğer kaynakları denk büyüklük ve etkinlikte tahsis etmelidir.
- Kaynak ve alıcı idarelerde benzer kurum ve değerler bulunmalıdır.
- Kaynak ve alıcı idareler benzer siyasal ve kurumsal bağlamlara sahip olmalıdır.
- Kaynak ve alıcı idarede benzer biyofiziksel bağlamlar bulunmalıdır.
- Kaynak ve alıcı idarenin benzer politika sorunları ve politika hedefleri var olmalıdır.

Tüm bu faktörleri eşit derecede ve öngörüldüğü ölçüde devreye almak çoğu durumda mümkün olmadığından, politika transferi her zaman aynı şekilde ortaya çıkmamaktadır. Her politika alıcısı transfer noktasında farklı yöntemler tercih edebilmekte, transferin derecesini kendi ihtiyaç, kapasite ya da pozisyonlarına göre belirleyebilmektedir. Politika transferinde transfer usul ve dereceleri kopyalamadan

esinlenmeye kadar değişebilmektedir. Kopyalama belirli bir yerdeki politikaların herhangi bir değişiklik yapılmaksızın birebir transfer alıcısına aktarılmasını ifade ederken, benzeştirme ise transfer alıcısının, transfer edilecek politikanın temel noktalarını alırken her ayrıntıyı kopyalamak yerine içeriği belirli bir kapsamda uyguladığı durumdur. Uyumlaştırmada ise değişik yerlerde uygulanan politikalar transfer alıcısının durumuna en uygun politikanın üretilmesinde kullanılmaktadır. Diğer yandan, sentezleme farklı noktalardan alınan politikaların çeşitli kısımlarının transfer alıcısı tarafından bir araya getirilip özgün bir politika üretilmesini, esinlenme ise üretilen politika için farklı politikaların izlenip, ana fikir üzerinden hareketle politikanın diğer tüm unsurlarının transfer alıcısı tarafından belirlenmesini ifade etmektedir (Haktankaçmaz, 2010: 26).

Aşağıda transfer derecelerinin konumlarını ve gerekliliklerini içeren bir şekil sunulmuştur. Dolowitz ne Marsh'ın tanımlamalarından hareketle Su Politikası ve Yönetişimi Grubu tarafından hazırlanan şekilden de anlaşılacağı gibi politika transferi algılanan faydanın getirdiği bir gönüllülüğe, yapılan sözleşmelerin doğurduğu bir yükümlülüğe, bir başka uygulamadan yararlanabilmek için öne sürülen bir koşulluluğa ya da tamamen dayatma içeren bir zorlayıcılığa dayanabilmektedir.

Şekil 1. Politika Transferi Süreci

Kaynak: WPGG (2010).

Şekil ve derecelendirmenin politika transferi açısından değerlendirilmesi neticesinde kopyalamanın daha çok zorlayıcılığın bir sonucu olduğunu, benzeştirme ve uyumlaştırmının yükümlülük ve koşulsallıkla uyumlu bir transfer şekli olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan sentezleme ve esinlenmenin ise gönüllü politika transferinin biçimleri şeklinde gerçekleşmesi muhtemeldir.

2. Politika Transferinde Uluslararası Örgütler

Yukarıda da belirtildiği üzere politika transferi veya bir başka deyişle reform transferi gönüllü ya da zorlayıcı olabilmektedir. Gönüllü politika transferi kendi durumunu tespit edip ihtiyaçlarının farkında olan aktörler tarafından gerçekleştirilen politika arayışı sürecinin ardından gerçekleşirken, zorlayıcı

politika transferi karar vericilerin transfer kararının dış aktörlerin baskısıyla gerçekleştiği durumdur. Zorlayıcı politika transferi doğrudan ya da dolaylı zorlayıcı nitelikte olabilmektedir. Doğrudan zorlayıcı transfer devlet iradesinin karşısındaki bir başka aktörün anayasal, toplumsal ya da siyasi nitelikteki birtakım değişiklikleri dayatması iken, dolaylı zorlayıcı transfer ise transferin bir başka ülke ya da örgüt tarafından güçlü özendiriciler üzerinden ve müzakereler neticesinde benimsenir hale getirilmesidir (Haktankaçmaz, 2010: 25). Bu bakımdan uluslararası örgütlerin politika transferindeki rolünün dolaylı zorlayıcı politika transferleri kapsamında değerlendirilmesi mümkündür.

Uluslararası örgütlerin politika transferinde bu denli önemli olmasının birçok farklı nedeni vardır. Bu nedenlerden birkaçı yukarıda belirtilmiştir. Örneğin uluslararası örgüt ve kuruluşların Yeni Kamu Yönetimi, serbest piyasaya liberal demokrasi uygulamaları gibi egemen güçler tarafından tercih edilen yöntemlerin savunuculuğunu yapması bunlardan birisidir. Bir diğer neden de az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin özelleştirme gibi uygulamalarla gelişmiş ülkelere ve uluslararası sermayeye açılmasıdır. Ayrıca bazı yazarlara göre uluslararası örgütler ve onların yerli ya da uluslararası temsilcileri; kişisel, ulusal ya da uluslararası çıkarlar doğrultusunda hareket edebilmektedir.

Uluslararası örgütleri güçlü kılan etkenlerden biri de onların herkes için aynı reçeteyi sunmasının kesin olmayışıdır. Bu örgütler stratejik davranabilme lüksüne sahiptirler. Alandaki bilginin neredeyse hepsine -ta ki ülkelerin iç süreçlerine varıncaya kadar- sahiptirler. Bu pozisyon onların -deyim yerindeyse- bilgi simsarları haline gelmelerini sağlamaktadır. Örgütler, alandaki gelişmelere şeffaf yaklaşabilmekte, ulusal yapılara ani görünen bazı gelişmeler onları nadiren şaşırtabilmektedir. Zira gelişmeleri yakından takip eden örgütler, bu tür durumlara dar kapsamlı bakışlara nispetle daha hazırlıklıdır. Hatta bu tür örgütlerle çalışmak ülkelerin iç bürokratik unsurlarına da avantaj sağlamaktadır. Uluslararası örgütlerin faaliyet ve toplantılarını takip eden bürokratlar mevkiidışlarına göre avantajlı konuma gelmektedirler (Jakobi, 2009: 30).

Uluslararası örgütlerin politikalara etkisi yumuşak ya da sert olabilmektedir. Bir ülke uluslararası bir örgüte üye olduğunda o örgütün koyduğu bağlayıcı kuralları (tavsiye niteliğindeki kararlar da söz konusu olabilmektedir) da kabul etmiş olmaktadır. Bu kurallar iç siyasal düzenlemeler üzerinde etkilidir. Örneğin bir ülke Birleşmiş Milletler üyesi olarak, örgütün okur-yazarlığa ilişkin sorunlarla mücadelesine de katılmak durumunda kalmaktadır. Ya da Europol gibi bir suçla mücadele örgütü ile suçla dair istatistikler, veri tabanları ve bilgilerin paylaşımı örgüt üyeliği açısından zorunludur. Nükleer enerji ve radyoaktif maddelerle ilgili Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun yaptırımlarını da bu türden uygulamalara örnek vermek mümkündür (Jakobi, 2009: 30).

Bunların dışında sivil toplum örgütü görünümündeki yapılar da kamu politikalarını etkileme ya da politika transferi süreçleri başlatılmasına neden olma kabiliyetine erişebilmektedir. Örneğin; George Soros tarafından desteklenen Açık Toplum Enstitüsü de politika transferinde etkin rol alan uluslararası aktörlerden biridir. Açık Toplum Enstitüsü norm taşıyıcısı olarak işlev görmekte, politika transferi bağlamında çeşitli politikalar üretmekte, yaymakta ve uygulamaktadır. Bu süreçte Açık Toplum Enstitüsü bir yandan yeni politikalar belirleyerek ya da mevcut politikalarla yeni bilgiyi birleştirerek üretim işlevini, bir yandan medya ya da siyaset ve sivil toplum kanalları üzerinden bu yeni fikir ve politikaları

duyurarak yayma işlevini, bu politika ve fikirlerin uygulanması noktasında transfer alıcısının uygulayıcı yerel unsurlarıyla bağlantılar kurarak ise uygulama işlevini yerine getirmektedir (Sobacı, 2011: 201).

2.1. Küreselleşme ve Uluslararası Politika Transferi

Devletin küresel akımları göz ardı etmesinin mümkün olmadığı durumlarda dışsal kurumların (büyük firmalar ve uluslararası kuruluşlar) tarafsız kamu hizmeti ya da liyakate dayalı işe alımlar gibi ithal taleplerinin etkisi daha fazla olacaktır. Bu bağımsız kuruluşlara, özgür bir medya ve bağımsız yerel yönetimler gibi iç girdiler de katkıda bulunarak toplam gücü artırabilmektedirler (Rigos, 2001: 379). Dolayısıyla uluslararası örgütlerin tek başına politika transferinde etkili olması mümkün olmakla birlikte yerli destekçilerin varlığı da istenen politika transferinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Günümüzde uluslararası örgüt ve kuruluşların kamu politikaları açısından üzerinde durdukları hususları daha çok Yeni Kamu Yönetimi ilkeleri kapsamında değerlendirmek mümkündür. Yerli destekçilerle birlikte dayatılan bu ilkeler, kamu yönetimleri tarafından büyük bir direnç gösterilmeden uygulanmaktadır.

Diğer yandan Dünya Bankası ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası örgütlerin Yeni Kamu Yönetimi gibi uygulamaların yaygınlaşmasına hizmet ettiğini savunanların yanında, bu örgütlerin Yeni Kamu Yönetimi ilkelerinin ülkeden ülkeye değişen farklı yorumlarına engel olmadığını savunanlar da mevcuttur. Her ne kadar Yeni Kamu Yönetimi ilkeleri her ülkede aynı şekilde tezahür etmiş olmasa da bu ilkelerin uygulanan politikalara çeşitli derecelerdeki etkisini yadsımak da çok makul değildir (Bowornwathana, 2001: 440). Nitekim uluslararası örgüt ve kuruluşların büyük çoğunluğu serbest piyasa ekonomisini ve liberal demokrasi uygulamalarını savunmakta, bir bakıma egemen siyasal ve ekonomik sistemlerin bayraktarlığını yapmaktadırlar.

Özelleştirme politikaları açısından da durum böyledir. Gelişmekte olan ülkeler, özelleştirmenin revaçta olduğu Batılı ülkelerin ve özelleştirmeyi teşvik eden uluslararası kuruluşların finansal desteğini kaybetmemek adına, köklü kurumlarının el değiştirmesine razı olabilmektedir. Ancak çoğu kez bu durum özelleştirmeyi uygulayan idarenin aleyhine sonuçlar verebilmektedir. Özelleştirilen varlık düşük bir fiyatla elden çıkarıldığında, idarecilerin bu işte parmağı olduğu, yüksek fiyatlı satış gerçekleştiğinde ise geçmişte bu kaynakların idarece iyi yönetilmediği sonucu çıkarılmaktadır. Dolayısıyla özelleştirmeye zorlanan yönetim kısa ve orta vadede yerli desteği kaybetmek pahasına, çoğu kez uzun vadeli getiri potansiyeli vadeden talebi yerine getirmek durumunda bırakılmaktadır (Kurtz, Adwan ve Cunningham, 2001: 981). Bu durumda gelişmekte olan ülkeler uluslararası desteği kaybetmemek için göğüsledikleri risklerin karşılığını alamadıkları gibi bu politikanın olumlu sonuçlara dönüşebilmesi için uluslararası örgüt ve kuruluşlara olan bağımlılıkları da devam etmektedir.

Ancak, devletin çekilemediği ve büyük yatırımlar gerektiren alanlar dışında özelleştirmelerin Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kurumlar tarafından desteklenmesi ve teşvik edilmesi, bazı ülkelerin farklı yaklaşımlarını ortadan kaldırmamaktadır. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gelişmemiş ülkelerde bile özelleştirmeyi teşvik ederken, bazı durumlarda özelleştirme yerine özel sektörün önünü açacak yasal düzenlemelerle serbest piyasayı canlandırmak da geçerli bir yol olabilmektedir (Peters, 2001: 677). Bu noktada politika transferinde yerli dinamiklerin dikkate alınmasının gerekliliği

bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Nitekim uluslararası örgüt ve kuruluşların çokça vurgu yaptığı özelleştirme her derde deva bir ilaç değildir. Hastalıklar üzerinden yapılacak bir benzetmenin, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı yapması mümkündür. Örneğin; iki farklı hastalık benzer semptomlara neden olabilmektedir. Semptomlardaki bu benzerlik iki hastalığın aynı olduğu anlamına gelmediği gibi hastaların bünyeleri de farklıdır. Dolayısıyla her iki hastada da aynı ilacın aynı dozda kullanılması, istenmeyen sonuçlara ve hatta ölüme bile neden olabileceğinden hastalığın iyi teşhis edilmesi; uygulanacak ilaç ve doza da uygun bir değerlendirme neticesinde karar verilmesi gerekecektir. Küreselleşmenin teşvik ettiği özelleştirme ya da Yeni Kamu Yönetimi ilkelerinin her ülkeye farklı şekillerde ya da uygun seviyede uygulanmasının gerekliliği de bu duruma benzemektedir.

Bazı yazarlar uluslararası örgütlerin yerel politikalara etkisi konusunda daha da kötümserdirler. Onlara göre uluslararası kuruluşlar bir çıkar ilişkisi çerçevesinde faaliyet göstermekte, bu çıkarlar talep ve yardımları etkilemektedir. Örneğin Gauld'a (2001: 767-768) göre, Batıdaki iş dünyası yolsuzluklara yardım ve yataklık etmek konusunda asla yalnız değildir. Batılı donör kuruluşlar genelde siyasi çıkarlarına hizmet edecek biçimde davranarak bilinen şeytanı gizlemektedirler. Uluslararası kuruluşların dış elçileri ya da yerel temsilcileri yerel rejimlerle işbirliği içerisindedirler. Bu durum, rejim iktidarının Birleşmiş Milletler gibi önemli noktalarda takınacağı tavırların, vereceği oyların, yapacağı iyi yöndeki askeri yardım ve operasyonların ya da elçinin tabi olduğu ulus çıkarlarına hizmet etme derecesinin belirleyiciliğinde gerçekleşebilmektedir.

2.2. Yönetişim ve Uluslararası Politika Transferi

Neo-liberal küreselleşme bağlamında iyi yönetişim söylemlerinin hızlı ve geniş yayılımının birkaç belirgin nedeninden söz etmek gerekmektedir. Birincisi iyi yönetişimin yapısal uyum programı uygulamaları sonrası ortaya çıkan kavramsal ve politik boşluğu doldurmasıdır. Nitekim yönetişim, devletin, özel sektörün ekonomik rolünün önünü mümkün olduğunca açarak desteklerken kendi rolünü belirgin şekilde sınırlayacak vizyonu üretmek konusundaki ihtiyacına acil ve pratik bir çözüm olmuştur. İkincisi, iyi yönetişim fikrindeki cazibe bir bakıma, karmaşık ve kimi zaman çatışan ekonomik, sosyal, politik ve kültürel süreçleri yönetilebilir idari ve siyasi meselelere dönüştürme kabiliyetinde yatmaktadır. İyi yönetişim kalkınma ve teknokratik yönetişim çerçevesini aslında uzun zamandır var olan yönetsel ilkelerin yeniden yorumlanmasına dayandırmakta olup, önemli olan bu durumun rakip gündemler ve zamana rağmen sürdürülebilir olmasıdır. Üçüncüsü, iyi yönetişimin, gelişme söz konusu olduğunda bazı kavram ve süreçler hakkındaki önemli uzlaşmazlıkları gizleme kabiliyetidir. Öyle ki teknokratik yönetişim, minimal devlet, sosyo-ekonomik koruma ve adil gelir dağılımı gibi hedeflerin görünüşteki uyumunu uygulamada sürdürme çabaları bu yönde güçlü bir inanç gerektirmektedir. Dolayısıyla siyasal ve ideolojik anlamda nötr görünümü, iyi yönetişimin boşlukları doldurma, karmaşık sorunları basitleştirme ve uzlaşmazlıkları gizleme kabiliyeti ile bir araya geldiğinde küresel düzende kendisine ve taşıyıcısı olduğu ekonomik liberalleşmeye karşı savunma yürütmenin neredeyse imkânsız olmasını sağlayabilmektedir (Demmers, Jilberto, ve Hogenboom, 2005: 5-6).

Son yıllarda ciddi bir patlama yapan bu kapsamdaki girişim ve projelerin çokluğu da göz önünde bulundurulduğunda, dış yardımların politika alıcısı ülkelerde iyi yönetişimi geliştirmek için bir araç

olarak kullanılıp kullanılamayacağı sorusuna da verilecek cevap olumlu görünmektedir (Unsworth, 2007: 21). Ancak yönetişimin bu bağlamdaki müdahalelerine ilişkin sistematik değerlendirme çalışmalarının eksikliği hissedilmektedir. Yine de iyi yönetim noktasındaki donör desteğine dair farklı bileşenlerin en azından bir ön değerlendirmesini sağlayan materyale ulaşmak ise olasıdır. Bunlar arasında demokrasi inşası, sivil toplum yardımı, ücret reformu dahil olmak üzere kamu sektörü reformları ve yolsuzluklarla mücadele konusundaki müdahaleler bulunmaktadır. Bu kapsamdaki materyalden aşağıdaki başlıklarda özetlenebilecek tespitler yapmak mümkündür (Unsworth, 2007: 25-27):

- *Büyük Zorluklarla Sağlanan Mütevazı Etkiler:* Genel olarak, dış yardımın etkisi en iyi ihtimalle mütevazı olmakta iken bunlara ulaşmanın büyük zorluklar barındırdığı kabul edilmektedir.
- *Proje Düzeyinde Başarı, Sektör Düzeyinde Etkisizlik:* Donör kuruluşlarla girişilen iyileştirme projelerini amaç düzeyinde desteklemek için üretilen aşırı iyimser varsayımlar proje düzeyinde başarıya zarar vermese de kamu sektörü üzerinde geniş etki oluşturmada ve zaman hedeflerini karşılamada gerçekçiliği azaltmaktadır.
- *Siyasi ve Kurumsal Çevrenin Önemi:* Alıcı ülkelerde özellikle ekonomik yardımların beklenen etkiyi ortaya çıkarması, o ülkedeki kurumlar ve politikaların destekleyici özellikte olmasıyla yakından ilişkilidir.
- *Sürdürülebilirlikten Uzak Erken Başarı Modeli:* Desteklenen bir reform alanında elde edilen kısa vadeli başarı çerçevesi, yapısal reformların sürdürülebilirliği konusunda yanlış kanılara neden olabilmektedir. Dahası, bu yöndeki başarılı süreçler bile siyasal ve toplumsal çevredeki değişkenliğin yol açabileceği hızlı bir tersine dönüşe karşı savunmasız kalabilmektedir.
- *Orta Düzey Başarı Öyküleri:* Yolsuzluğun engellenmesi için daha iyi teşhis araçlarının geliştirilmesi ve daha açık kamuoyu tartışmalarının teşviki veya yoksulluk ve hukukun üstünlüğü konularının siyasi gündeme yerleştirilmesi ile sivil toplumun desteklenmesi gibi kimi konularda dar kapsamlı da olsa kazanımlar sağlayan örnekler mevcuttur. Ancak gerçek bir çoğulculuk teşviki ya da daha geniş demokratikleşme hedeflerini desteklemek konusundaki sonuçlar sınırlı görünmektedir.
- *Alıcı Ülkede Geliştirilen Reformların Göreceli Başarısı:* Donör kuruluşların belirlediği çerçeveye ilişkin yerel yorumlar, vergi reformu ve bilgi edinme hakkı gibi konularda etkili fikirler ve politikalar ortaya çıkarabilmiş olup bunlardan bazılarında özellikle dış destekten kaçınma yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla donör tavsiyeleri ile başarı arasında doğrusal ilişki kurmak güç görünmektedir.

İyi yönetim alanındaki donör-alıcı ilişkileri ise politika transferi stratejileri konusunda faydalı bir çerçeve sunmaktadır. Donörler alıcı ülkelerde yönetim noktasında iyileştirmeler elde etmek istediklerinde, birtakım stratejiler uygulamaktadırlar. Söz konusu stratejiler aşağıda dört başlık halinde sunulmaktadır (Neumayer, 2003: 11-12):

- *İkna stratejisi:* Donörler, alıcı ülkelerle resmi ve gayri resmi temaslarını, onları iyi yönetişime karşı direnişlerinden vazgeçmeye ve yönetimlerini iyileştirmeye ikna etmek için kullanabilirler.
- *Kapasite geliştirme stratejisi:* Donörler alıcı ülkeye yardımlarının bir kısmını, amacı iyi yönetim

kapasitesi oluşturmak olan projelere yönlendirebilirler.

- *Koşulluluk stratejisi*: Donörler ülkelerin aldıkları yardıma, politika reformları yürütmeleri ve iyi yönetişimin belirli kriterlerine “boyun eğmeleri” için koşullar dayatabilirler.
- *Seçicilik stratejisi*: Donörler ülkeleri geçmişte kanıtlanmış bir iyi yönetişim sicili için ödüllendirmek ve/veya kötü yönetişim geçmişleri için cezalandırmak gibi amaçlarla bir koşulsuz yardım tahsisi yolunu tercih edebilirler.

2.3. Uluslararası Örgütlerin Kamu Politikalarına Etkisi

Uluslararası örgütlerin etkileşime girdikleri ulusal yapılarla ilişkilerinde kendi içinde çelişkili olarak değerlendirilebilecek bir yaklaşım söz konusudur. Kalkınma ve kalkınma desteğine odaklanan ekonomik temelli kuruluşlar; iyi yönetişim söz konusu olduğunda kavramla doğrudan ilişkili görünen demokratik, dolayısıyla da siyasi temelli çağrışımlardan kaçınılmaktadırlar. Bir başka deyişle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kurumlar siyasi partiler, parlamentolar veya demokratik hesap verebilirlik yerine; hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının korunması, yetkin bürokrasi ve yolsuzlukla etkin mücadele gibi serbest piyasayı destekleyen kurumsal işleyişe vurgu yapmaktadırlar. Halbuki, siyasi konulardan uzaklaşma çabasındaki bu yaklaşımın, geçmişte demokratik işleyişle özdeşleştirilen kurumlar üzerinden hedeflediği değişim, bir şekilde siyasal nitelik taşımaktadır (Welsh ve Woods, 2007: xi-xii). Dolayısıyla siyasal kapsama sahip tavsiyeler çoğu durumda ekonomik ve teknik görünümüne büründürülerek, deyim yerindeyse alıcının gerginliği azaltılmaya çalışılmaktadır.

Bununla birlikte teknik konularda da kimi zaman beklenen etki elde edilememekte, alıcı ülkeler faydadan çok zarar görebilmektedir. Örneğin; Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Derneği, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Sağlık Örgütü ile Gıda ve Tarım Örgütü gibi donör kuruluşların teknik uzmanlıklarını alıcı ülkelerin kaynak havuzları ile bir araya getiren çok yönlü yardım mekanizmaları kimi durumlarda kaynak israfına da yol açabilmektedir. Şöyle ki; sağlanan çok yönlü yardımlar alıcı ülkelerin ulusal kurumlarınca daha dar kapsamlı değerlendirilerek marjinalleştirilebilmektedir. Dahası, donör kuruluşların çok yönlü hedeflerindeki uyumsuzluk bir kurum tarafından teşvik edilen mali doğruluğun bir başka kurumun aradığı yoksulluğun azaltılması projeleriyle; ya da bir donörün peşine düştüğü ulusal güvenliğin, bir başkasının desteklediği insan hakları ve kalkınma projeleriyle çelişmesine neden olabilmektedir. Bu noktada donörlerin yapması gereken, alıcı ülkelere kendi önceliklerini belirlemek ve donörleri daha iyi uygulamalara zorlamak noktasında alan sağlamaktır (Woods, 2007: 6).

Elbette transfer çabası her zaman sorun içermemekte olup, donör kuruluşların başarı hikayeleri de mevcuttur. Uluslararası örgütler -özellikle de devletler topluluğu biçiminde organize olan uluslararası kuruluşlar- devletlerin politikaları yanında siyasal eğilimlerini de önemli biçimde etkileyebilmektedir. Bir devletin demokrasi karşısındaki tutumu bile üye olduğu uluslararası kuruluşa göre şekillenebilmektedir. Örneğin, Pevehouse'un (2002) çalışması, demokrasi seviyesi yüksek üyelere oluşan bir uluslararası örgüte üye olmanın üye olacak devletlerin demokratikleşme eğilimini artırdığını göstermektedir (Geddes, 2007: 329). Bu durum göstermektedir ki ulus yapısının ve ulus kültürünün dışındaki hâkim bir kültür uluslararası örgüt üyeliği noktasında kabul görmektedir. Bu kültür ise küresel kültür olarak adlandırılabilir. Küresel kültür genel olarak egemen yapıların ve galip yönelişlerin etkisinde kalmaktadır.

Diğer alt yapıları etkisi altına alan egemen kültür ve galip anlayış ürettiği hedefleri evrensel hedefler olarak sunmakta, küresel sistemin bu evrensel değerler çevresinde birleşmesini beklemektedir. Bu bakımdan demokrasi ve liberalizm gibi kavramlar genellikle evrensel hedefler olarak ulus devletlerin önüne konularak her ülkenin tek tip bir demokrasi ve liberal anlayışı paylaşması, bu tek tip anlayışın dışında kalanların ise bu 'mükemmel' değerlerle donatılmak üzere zorlanması normal karşılanmaktadır.

Dolayısıyla ekonomik temelli yaklaşımlar noktasında küresel düzlemde ulus devlete birebir aktarılabilecek küresel politikalar söz konusu olmayıp, bu politikalar belirli bir ülkenin politikasını belirlemek noktasında farklı görünse de siyasal düzlemde küresel politika dünya kültürü olarak adlandırılabilir ortak bir kültür üzerine inşa edilmiştir. Diğer taraftan, bu kültür, evrensel amaçlar etrafında birleşmeyi ve bu yolla tek tek devletlerin meşruiyetini de sağlamaktadır. Bir anayasa tarafından belirlenen hukuk normlarına sadık ya da insan haklarına saygılı olmak bir ülkenin uluslararası toplum nezdinde meşru ve gerçek bir devlet olarak görülmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla dünya toplumu ulusal politik reformlarının kaynaklarından biri olup, dünya toplumu fikri politika aktarımını gerekli kılan bir küresel politikayı beraberinde getirmektedir (Jakobi, 2009: 18-19).

Diğer taraftan, uluslararası örgütleri siyasal değişimin temel kaynağı olarak görmek de gerekemeyebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında uluslararası örgütleri standartların belirlenmesi, önceliklerin ileri sürülmesi ya da politika geliştirilmesinin koordine edilmesi gibi yollarla ülkeleri etkileyen araçlar olarak görmek daha doğru olabilecektir. Diğer yandan, uluslararası örgütlerin bu türden faaliyetleri tüm alanlarda aynı etkiyi vermeyebilmektedir. Bazı alanlardaki gelişme diğerlerine nazaran daha kolay gerçekleştirilebilir (Jakobi, 2009: 21). Bu durum, ulus üstü yapıların taleplerine yanıt veren ulusal yapıların yöntem ve uygulamaları ile talep edilen standart ve önceliklerin uygulama zorluğu tarafından belirlenmektedir.

Dolayısıyla daha önce belirtildiği üzere uluslararası örgütlerin politika transferlerine etkisi her durumda aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Politika transferi ya da yayılımı transfer alıcılarının durumuyla da yakından ilgilidir. Örneğin, Avrupa Birliği birçok emsallerine oranla çok güçlü, etkili ve yaptırım gücü yüksek bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Avrupa Birliği yönetimi, her ne kadar tek bir ekonomik modeli dayatmaksızın iyi yönetim temelli bir idari çerçeve üzerine yoğunlaşıyor olsa da (Şener, 2008), ekonomi eksenli birtakım politikaları üretmek ve üye devletlere de uygulamak konusunda da yetkilidir. Ancak bu durum ülkelerin buradaki kadar gelişmediği bölgelerde, özellikle de kamu hizmetleri ve eğitim gibi alanlarda bu denli kolay gerçekleşmemektedir (Haus, 2002: 168). Dolayısıyla transferin uygulanması transfer alıcısının imkânlarına da bağlıdır. Uluslararası örgüt ve kuruluşlar bazı durumlarda transfer alıcısının imkân, kabiliyet ve ekonomik yeterliliklerini hesaba katmamakta, transfer alıcısı konumundaki devletin siyasal yapıları transfer konusunda oldukça zorlanabilmektedir.

Yine de bazı ülkeler ise transfer konusundaki uygulamayı kendine özgü yöntemlerle ve yerel dinamikleri harekete geçirmek suretiyle gerçekleştirebilmektedir. Örneğin, PUMA ve EGPA gibi idari ve bilimsel birçok uluslararası örgüte üye olan Finlandiya, Toplam Kalite Yönetimi ve ISO gibi konularda tavsiye edilen kamu politikası transferlerini aynen (İngiltere'de olduğu gibi) uygulamayı tercih etmemiştir. Finlandiya yönetimi tavsiye edilen uygulamaları dikkatle inceleyip değerlendirmiş, bu

konuda akademik destek almış, ancak reformlar konusunda nihai kararı uzman bürokratlara bırakmıştır (Hauss, 2002: 264). Ancak unutulmamalıdır ki her ülke Finlandiya kadar yerel sosyal ve entelektüel sermayeye sahip olmayabilir. Dolayısıyla temel nokta, ülkelerin iç kaynaklarını transfer konusunda yeterli seviyeye getirmek, yerel siyasal, bürokratik, sosyal ve ekonomik yeterliliklerini ve eksikliklerini dışsal unsurlara nazaran çok daha iyi bilen ulusal siyasetçi ve bürokratların karar verme konusunda daha etkili ve rahat davranmalarını sağlayabilmektir.

Sonuç olarak ülkeler artan biçimde Yeni Kamu Yönetimi reformlarına yönelmektedirler. Özellikle bu türden kilit reformlarda ülkelerin üyesi oldukları OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin etkisi giderek artmaktadır (Pollitt ve Bouckaert, 2011: 32). Bu durum ülkeleri özellikle finansal ve uluslararası siyasal destek için Yeni Kamu Yönetimi Reformlarını koşulsuz kabullenmeye itmekte, bazen istenmeyen sonuçlara katlanmak zorunda bırakmaktadır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler, OECD, Avrupa Birliği, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi örgütlerin ve hatta Amerikan Kalkınma Bankası, Avrupa Gelişme Bankası, bölgesel kalkınma ve yardım kuruluşları ve az gelişmiş ülkelere yardım kuruluşları gibi uluslararası nitelikteki yapılar politika transferi sürecinde önemli rollere sahiptirler (Ateş, 2002: 10).

Unsworth'un (2007: 27-28) "Yeni Geleneksel Bilgelik" olarak tanımladığı donör kurum yaklaşımı çerçevesi, reform girişimlerinde erişilen başarısızlık ve kısmi başarı öykülerinde faturayı donör kuruluşlara kesmektedir. Buna göre geçmişteki pek çok reform çabasının sınırlı etkisini kısmen de olsa şu faktörlere bağlamak mümkündür; daha üst düzey hedeflere ilişkin gerçekçilik eksikliği, yetersiz zaman ve kaynak yatırımı, zayıf proje tasarımı ve uygulaması, olası muhalefetin hesaba katılmaması, hatalı önceliklendirme. Bununla birlikte yönetim bağlamındaki müdahaleler ve daha geniş kapsamlı yoksulluğu azaltma çabaları büyük oranda politik alana ilişkin olup, dış müdahalelerde yerel politik faktörler daha iyi anlaşılmalı ve iyi bilgilendirilmelidir. Bahse konu yeni geleneksel bilgelik çerçevesinin donör kuruluşlara tavsiyeleri şu şekildedir (Unsworth, 2007: 27-28):

- Donörler alıcı ülkedeki siyasi ve kurumsal bağlamı daha iyi anlamalıdır.
- Donörlerin daha iyi yönetim talebini beslemesi gerekmektedir.
- Kurumsal gelişim zaman ve sabır gerektirmekte olup, bu gereklilik sağlanmalıdır.
- Donörler alıcılar açısından sorunun büyük bir parçası olmamaya özen göstermelidirler.

SONUÇ

Kamu yönetimi karşılaştırmaları adı konulmasa da devlet yapısının ortaya çıkışından itibaren yapılagelmiştir. Karşılaştırma yöntemine ilişkin üzerinde fikir birliğine varılamayan birçok nokta bulunsa da karşılaştırmanın ütesinden gelinemeyen sorunların çözümünde önemli bir yöntem olduğuna şüphe yoktur. Bu nedenle kamu yönetimi karşılaştırmaları belirli bir sorunla karşılaşan her ülke ya da ulusal yapının aynı yollardan tekrar tekrar geçmesini ve bu şekilde zaman ve kaynak israf edilmesini engelleyebilmektedir. Nitekim, özellikle ulusal ve toplumsal meselelerde çoğu kez ilk olmak söz konusu değildir. Her devletin karşılaştığı sorunların bir benzeri şu veya bu şekilde bir başka ülkede de ortaya çıkmış ve yüksek ihtimalle bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur. Kamu yönetimi karşılaştırması da bu

noktada önem kazanmaktadır. Bu çözümü izlemek ve irdelemek, gereği gibi ele alarak yerel sorunlara tatbik etmek için karşılaştırma en iyi başlangıç olarak görülebilir.

Kamu yönetimi karşılaştırmalarına başta pek iyimser yaklaşılmamış olsa da özellikle son 40 yılda artan biçimde ilgi çekmeyi başarmıştır. Artık ülkelerin siyasi ve bürokratik yapıları karşılaştırma konusundaki becerilerini daha rahat sergilemektedirler. Esasen konu yalnızca karşılaştırma yapmak üzerinden de yürümektedir. Karşılaştırmalar nihai nokta olan politika transferi ekseninde yapılmaktadır. Belirli bir sorun konusunda farkındalık oluşmakta, sorun tanımlanarak karşılaştırma yapılmakta, ihtiyaca cevap verecek örnek politika ya aynen transfer edilmekte ya da belirli yönleri transfer edilmekte veya uyarılama yapılmaktadır. Dolayısıyla kamu yönetimi karşılaştırmaları politika transferlerinin ilk aşamaları gibi işlev görmektedir.

Politika transferleri gönüllü, yükümlülüğe ya da koşulsallığa bağlı ya da dayatmacı olabilmektedir. Tercih edilen gönüllü transferlerdir. Çünkü bu türden politika transferinde transfer alıcısı kendi tercihleri ve ihtiyaçları çerçevesinde daha özgür hareket edebilmektedir. Politika transferinin etkili biçimde gerçekleştirilebilmesi ve iyi sonuçlar doğurması için bazı hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bunların başında politik ortamların benzerliği gelmektedir. Diğer önemli hususlar ise transfer sorunun benzerliği transfer hedefinin benzerliğidir.

Uluslararası örgütler politika transferi konusunda önemli bir konuma sahiptirler. Bu uluslararası örgütlerin güçleri, sundukları imkânlar, bilgi sahibi ve organize oluşlarından ileri gelmektedir. Uluslararası örgütler çoğu kez arkalarındaki mali destekçiler ya da kurucu ve üye devletlerden destek almaktadırlar. Bu durum onların mali destekçileri ya da egemen üyeleri adına hareket etmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla özellikle küresel itibar ve dünya kültürüne entegre olma imajı için politika transferine konu olan ülkeler uluslararası örgütlerin taleplerini geri çevirmemektedirler. Ayrıca, mali destek fonları bulunan örgütler, mali destekler için bazı transferleri koşul olarak da sunabilmektedirler.

Diğer yandan uluslararası örgütler her ülke konusunda ileri derecede ve hatta bazen ülkenin içsel otoritelerinden bile daha net bilgiye sahip olabilmektedirler. Bu durum onların elini güçlendirmektedir. Politika transferine konu olan ülkelerin ellerinde uluslararası örgütler kadar güçlü argümanlar bulunmaması ve uluslararası örgütlerin durumsal politikalar üretebilme kapasitesi politika transferlerinin önünü açmaktadır. Arıca uluslararası örgütler iyi organize olmuşlardır. Politika transferi gerekli görüldüğünde hem iç hem de dış kamuoyu tarafından baskıya alınan idareler bu talebe çok fazla direnememektedir. Nitekim uluslararası örgütlerin yerli işbirlikçileri toplumu transfere hazır hale getirdikten sonra artık dış talep aynı zamanda iç talep haline de gelmiş olmaktadır.

Tüm bunların ötesinde, politika transferinin göreceliliği çok önemlidir. Her politika her ülkede ve her durumda aynı şekilde sonuç vermemektedir. Politika transferinde en önemli nokta her ülkeyi aynı gelişmişlik seviyesine çıkarmak için çaba göstermek ya da her ülkede aynı reçeteyle aynı sonuç beklemek değildir. Buradaki asıl önemli husus transfer alıcısının içsel dinamiklerinin hesaba katılmasıdır. Tüm ülkelerden aynı taleplerde bulunan; aynı siyasal, ekonomik ya da toplumsal politikaların her ülkede aynı sonucu vermesini bekleyen uluslararası yapılar yanılmaktadırlar. Mesele balık vermek değil balık

tutmayı öğretmektir. Politika transferine konu olan yapıları transfere hazır hale getirmek, transferi zorla gerçekleştirmekten çok daha önemlidir. Daha da önemlisi her ülkenin politika transferlerini değerlendirebilecek güçlü bir bürokratik yapıya ve entelektüel sermayeye sahip olmasıdır. Bu durumda politika karşılaştırmaları içsel hedefler doğrultusunda ve yerel dinamikler hesaba katılarak yapılabilecek, karar verme konusunda özgür olan siyasi irade ve yol gösterici bürokratik yapılar daha sağlıklı kararlar alabilecektir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu, bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ateş H. (2002). “Kamu Örgütlerine Yönelik Yönetimsel Bilgi ve Siyasa Aktarımı: Eleştirel Bir İnceleme”. *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (27), 7-26.
- Babaoğlu, C. (2017). “Kamu Politikası Analizine Yönelik Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15 (30), 511-532.
- Bauer M. W. ve J. Trondal (2015). The Administrative System of the European Union, *The Palgrave Handbook of the European Administrative System*. (Ed. E. M. W. Bauer ve J. Trondal), New York: Palgrave Macmillan, 1-30.
- Biçer, M. ve H. Yılmaz (2009). “Parlamentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun, Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *Yasama Dergisi*, (13), 45-84.
- Bowornwathana, B. (2001). Politics of Governance Reform in Thailand. *Handbook of Comparative and Development Public Administration Second Edition, Revised and Expanded*, (Ed. A. Farazmand), New York: Macel Dekker Inc, 421-444.
- Demir, F. (2011). “Kamu Politikası ve Politika Analizi Çalışmalarının Teorik Çerçevesi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 107-120.
- Demmers, J.; A. E. F. Jilberto ve B. Hogenboom (2005). Good Governance and Democracy in a World of Neoliberal Regimes. *Good Governance in the Era of Global Neoliberalism: Conflict and Depoliticisation in Latin America, Eastern Europe, Asia and Africa*, (Ed. J Demmers, A. E. F. Jilberto ve B. Hogenboom), New York: Routledge, 1-32.

- Dolowitz, D. ve D. Marsh (1996). “Who Learns What From Whom: A Review of the Policy Transfer Literature”. *Political Studies*, (44), 343-357.
- Garcia-Zamor, J.-C. (2001). Development Administration in the Early Americas: Aztecs, Incas, and Mayas. *Handbook of Comparative and Development Public Administration Second Edition, Revised and Expanded*, (Ed. A. Farazmand), New York: Macel Dekker Inc., 89-102.
- Geddes, B. (2007). What Causes Democratization?. *The Oxford Handbook of Comparative Politics* (Ed. Carles Boix ve Susan Stokes), New York: Oxford University Press, 317-339.
- Gould, D. J. (2001). Administrative Corruption: Incidence, Causes, and Remedial Strategies. *Handbook of Comparative and Development Public Administration Second Edition, Revised and Expanded*, (Ed. A. Farazmand), New York: Macel Dekker Inc., 761-774.
- Gül, H. (2015). “Kamu Politikası Analizi, Yöntemleri ve Teknikleri”. *Yasama Dergisi*, (29), 5-31.
- Haktankaçmaz, M. İ. (2010). “Reform Transferinde Uluslararası Örgütlerin Rolü”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 22 (6), 23-54.
- Haus, C. (2002). *Comparative Politics: Domestic Responses to Global Challenges (4th Edition)*. Stamford: Wadsworth Publishing.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. (Çev. H. Özler), Ankara: Adres Yayınları.
- Jakobi, A. P. (2009). *International Organizations and Lifelong Learning: From Global Agendas to Policy Diffusion*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Jreisat, J. E. (2005). “Comparative Public Administration Is Back in, Prudently”. *Public Administration Review*, 65 (2), 231-242.
- Köseoğlu, Ö. (2013). “Meslek, Sanat ve Disiplin Olarak Kamu Politikası: Türkiye’ye İzdüşümleri”. *Bilgi*, (26), 4-36.
- Kurtz, W.; Y. M. Adwan ve R. B. Cunningham (2001). Challenges to Privatization in Developing Countries: A New Look, *Handbook of Comparative and Development Public Administration Second Edition, Revised and Expanded*, (Ed. A. Farazmand), New York: Macel Dekker Inc., 977-988.
- Kutlu, Ö. (2012). *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi: Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Mamur Işıklı, Y. (2017). “Türkiye’de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), 25-47.
- Mossberger, K. ve H. Wolman (2003). “Policy Transfer As a Form of Prospective Policy Evaluation: Challenges and Recommendations”. *Public Administration Review*, 63 (4), 428-40.
- Neumayer, E. (2003). *The Pattern of Aid Giving: The Impact of Good Governance on Development Assistance*. New York: Routledge.

- Peters, B. G. (2001). Government Reform and Reorganization in an Era of Retrenchment and Conviction Politics. *Handbook of Comparative and Development Public Administration Second Edition, Revised and Expanded*, (Ed. A. Farazmand), New York: Macel Dekker Inc., 669-690.
- Pollitt, C. ve G. Bouckaert (2011). *Public Management Reform: A Comparative Analysis New Public Management. Governance, and the Neo-Weberian State (3rd Edition)*, New York: Oxford University Press.
- Rigos, P. N. (2001). The Prospects for Modernization of Public Administration in Postdictatorial Greece. *Handbook of Comparative and Development Public Administration Second Edition, Revised and Expanded*, (Ed. A. Farazmand), New York: Macel Dekker Inc., 379-396.
- Siffin, A. (2001). Problem of Development Administration. *Handbook of Comparative and Development Public Administration Second Edition, Revised and Expanded*, (Ed. A. Farazmand), New York: Macel Dekker Inc., 1-8.
- Smith, K. B. ve C. W. Larimer (2009). *The Public Policy Theory Primer*. Philadelphia: Westview Press.
- Sobacı, Z. (2011). “Politika Transferi Bağlamında Kamu Yönetiminde Neo-Liberal Reformların Yayılması: Açık Toplum Enstitüsünün Rolü”. *Sosyoekonomi*, (2), 191-210.
- Şener, H. E. (2008). “Avrupa Birliği Neo-Liberalizm ve İdari Reform İlişkisi”. *Memleket Siyaset Yönetim*, 3 (7), 112-137.
- Unsworth, S. (2007). Focusing on Good Governance: Can It Work?, *Exporting Good Governance: Temptations and Challenges in Canada's Aid Program*. (Ed. Jennifer Welsh ve Ngaire Woods), Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 21-40.
- Usta, A. (2013).” Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış”. *Yasama Dergisi*, (24), 78-102.
- Welsh, J. ve N. Woods (2007). Introduction, *Exporting Good Governance: Temptations and Challenges in Canada's Aid Program*. (Ed. Jennifer Welsh ve Ngaire Woods), Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, xi-xx.
- Woods, N. (2007). The Changing Politics of Aid. *Exporting Good Governance: Temptations and Challenges in Canada's Aid Program*, (Ed. Jennifer Welsh ve Ngaire Woods), Waterloo: Wilfrid Laurier University Press, 3-19.
- WPGG-Water Policy and Governance Group (2010). *Exploring the Role of Policy Transfer in Water Governance: A Discussion Paper*. http://www.wpgg.ca/sites/default/files/Swainson_&_deLoe_2010.pdf (18.06 2013).

EXTENDED ABSTRACT

International organizations play an important role in public policies and policy transfers, which constitute an important aspect of efforts in this context. International organizations and foreign interventions have a large share, especially on development issues. Foreign intervention has recently become very common in regions such as Africa and Latin America. On the other hand, developed countries can also receive external support on development and governance issues. However, this is the case for a relatively underdeveloped region or city in developed countries, while in less developed countries, it may be oriented towards more fundamental problems such as taxation, education, bureaucratic or legal areas. In addition, while international external support affects less developed countries more broadly, in developed countries these situations are solved mostly within the state or federation (Garcia-Zamor, 2001: 90). Prominent topics in terms of the issue are public policies, international organizations, policy transfer, globalization and governance. Therefore, the scope of the study was determined within the framework of the headings mentioned.

It is not easy to make an agreed definition of the concept of public policy, like many other concepts in the field of social sciences (Babaoğlu, 2017: 512). If it is necessary to make a definition, it is possible to reach this goal to a certain extent based on a decision-oriented understanding. For instance, Heywood (2012: 54-55) defines policy as a “formalized and formal sanctioned” theme or an “action plan driven by the administration” towards a problem; He states that public policy is “official or announced decisions” of government organizations that can be evaluated in the context of intention, action and result.

International organizations are effective actors on the world community. These organizations may consist of state-related, non-state, scientific or other organizations operating in different fields, or the states themselves. These organizations come together and serve to spread the principles of world culture and policy changes. For instance, while ensuring the adoption of a certain policy, international organizations can ensure that the issue becomes a political goal by acting in cooperation. In this process, while scientific organizations produce scientific arguments of change and attract the interest of nation states to the issue, non-state non-governmental organizations are interested in local practices such as forming activist groups or lobbying. International organizations working in such an organized manner are in principle the instruments of states, but also have an influence on them. In this respect, while realists claim that international organizations act in line with the demands of the most powerful actors, advocates of internationalism see these organizations as a means of solving problems effectively (Jakobi, 2009: 20-21).

Although policy transfer is defined differently by different authors, the concept basically points to similar elements. While Mossberger and Wolman (2003: 428) define policy transfer as benefiting from the knowledge and experience of other institutions in decision-making and obtaining information from these sources, Dolowitz and Marsh (1996: 344) define policy transfer as; application of administrative regulations and policies of a time or context to different ones. Policy transfer, which can be defined in this way, was not adopted widely in the period when it was first used, and both political and bureaucratic resistance made policy transfers difficult. On the other hand, wrong practices in policy transfer have also

been another obstacle to policy transfer being an attractive tool.

Policy transfer, or in other words, reform transfer can be voluntary or coercive. While voluntary policy transfer takes place after the policy seeking process carried out by actors, who are aware of their own situation and are needs; and coercive policy transfer is the situation in which the decision-makers' transfer decision takes place under the pressure of external actors. Coercive policy transfer can be direct or indirect. While direct coercive transfer is the imposition of some constitutional, social or political changes by another actor against the will of the state, indirect coercive transfer is the adoption of the policy in another country, being adopted by the organization through strong incentives and as a result of negotiations (Haktankaçmaz, 2010: 25).

In spreading globalization, independent organizations can increase the total power by contributing internal inputs such as a free media and independent local governments (Rigos, 2001: 379). Therefore, although it is possible for international organizations to be effective in policy transfer alone, the presence of domestic supporters facilitates the realization of the desired policy transfer.

Combined with its politically and ideologically neutral appearance, the ability of good governance to fill in the gaps, to simplify complex problems and to conceal conflicts, it can make it almost impossible to defend oneself against the economic liberalization that it carries in the global order (Demmers, Jilberto, and Hogenboom, 2005: 5- 6).

Above all, the relativity of policy transfer is crucial. Not every policy works the same in every country and in every situation. The most important point in policy transfer is not to strive to bring every country to the same level of development or to expect the same result with the same prescription in every country. The main point here is to take into account the internal dynamics of the transfer recipient. Making the same demands from all countries; international structures that expect the same political, economic or social policies to produce the same results in every country is not the right method. It's not about giving fish, it's about teaching how to fish. Making the structures subject to policy transfer ready for the process of transfer is much more important than performing the transfer by force. More importantly, the countries having a strong bureaucratic structures and intellectual capitals can also evaluate policy transfers, taking their own context into consideration. In this case, making policy comparisons in line with internal goals and considering local dynamics, political will and guiding bureaucratic structures, which are free to make decisions, will make healthier decisions possible.

1942 ATILAY DENİZALTI FACİASI

Özgür Türkoğlu¹

Öz

Türk donanması yaklaşık bin yıllık tarihi boyunca amaca yönelik olmak üzere çok çeşitli deniz araçlarından faydalanmıştır. Modern anlamda ilk olarak 16. yy'da üretimi yapılan ve kullanıma sokulan denizaltıların Türk deniz gücüne dahil oluşu 19. yy'da mümkün olmuştur. Cumhuriyet dönemi Türk Deniz Kuvvetlerinin inşa sürecinde hızlı bir şekilde denizaltılara sahip olunmuş ve denizaltılar yurt savunması gücü oluşturmasının yanı sıra farklı görevleri de icra etmişlerdir. Bir denizaltı yapısı ve tasarımı sayesinde birçok görevi yerine getirebilmektedir. Bunlardan biri de deniz altında bulunan herhangi bir sistemin veya cihazın faaliyet kontrolüdür. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Atılay denizaltısı, Alman ve Sovyet savaşının devam ettiği 1942 yılında Çanakkale Boğazının giriş kısmına döşenen kablolu ikaz hattının faaliyet kontrolünü yapmak üzere görev yerine intikal etmiştir. Ancak görevin icrası sırasında mayına çarparak batmıştır. Çalışmamızda 39 denizci personelimizin şehit olduğu bu elim kazanın öncesi, nedenleri ve sonrası Türk dış politikası bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca denizaltı tarihi, Türk denizaltı tarihi, Atatürk'ün donanma politikası çerçevesinde denizaltılara verdiği öneme değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Atılay
İkinci Dünya Savaşı
Montrö
Türk Denizaltı Tarihi

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi : 21.04.2021
Kabul Tarihi : 12.05.2021
E-Yayın Tarihi : 30.05.2021

1942 ATILAY SUBMARINE DISASTER

Abstract

Turkish Navy has benefited from many varieties of marine vehicles regarding its aims almost throughout a thousand years of its history. It was not until the 19th century that submarines, which was produced and used in the 16th century in a modern way, was included into Turkish Navy. In the process of constructing Turkish Republic Navy many submarines were possessed and these submarines did different tasks in addition to founding the country defence power. A submarine is able to perform many tasks thanks to its design and construction. One of these is to check any system or device under the sea. During the years of World War II, Atılay submarine conveyed to the Dardanelles Strait in order to check the cable warning line which was laid on the floor of the sea but it sunk due to a mine while doing the duty. In this study, we discussed the background, aftermath and the reasons of this tragic accident in which 39 sailor died in the context of Turkish foreign. Furthermore, we mentioned the history of submarines, Turkish submarine's history and importance which Atatürk gave to submarines as a part of navy policy.

Keywords

Atılay
The Second World War
Montreux
Turkish Submarine History

Article Info

Research Article
Received : 04.21.2021
Accepted : 05.12.2021
Online Published : 05.30.2021

Kaynakça Gösterimi: Türkoğlu, Ö. (2021). "1942 Atılay Denizaltı Faciası". *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2 (1), 88-111.

Citation Information: Türkoğlu, Ö. (2021). "1942 Atılay Submarine Disaster". *Journal of Society, Economics and Management*, 2 (1), 88-111.

GİRİŞ

3 Eylül 1939 tarihinde Hitler Almanya'sının Polonya'yı işgal etmesiyle ortaya çıkacak olan topyekûn bir dünya savaşını hiç kimse öngörmemişti.² Bu tarihten 25 sene evvel Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya yine o dönemde olduğu gibi ekonomik olarak yükselişe geçmiş, dünya piyasalarını ele geçirmiş, diğer büyük Avrupa devletlerinin dikkatlerini üzerine çekmeye başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı sonunda yenik düşen Osmanlı Devleti Sevr Antlaşması'nı, Almanya'ya ise Versailles Antlaşması'nı

² Savaşın tetiğini çeken Adolf Hitler de bir dünya savaşının olacağını düşünmüyordu. Hitler, Britanya ve Fransa'nın, Almanya ile ateşin içine atılmayacaklarını, bu iki ülkenin ablukadan öte gidemeyeceklerini söylemişti. (Ataöv, 2008: 97).

imzalamak zorunda kalmıştı.³ Sevr'i kabul etmeyen Türk halkı, Mustafa Kemal önderliğinde Ulusal Kurtuluş Mücadelesi başlatmış ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmıştı. Ancak aynı sonuç Almanya için de geçerli olmadı. Savaş sonunda komünist bir ihtilal patlak vermiş fakat bu girişim Sosyal Demokrat Parti tarafından önlenmiş ve yeni bir Federal Cumhuriyet kurulmuştu. Yaşanan ekonomik buhran, Versailles hükümleri, istikrarsız koalisyon hükümetleri sonunda Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi yükselişe geçti. 29 Temmuz 1921'de partinin başına geçen Adolf Hitler tarafından belirlenen ilkeler ışığında Versailles hükümlerinin ortadan kaldırılacağı öncelikler arasına konuldu. Ülkesinin içinde bulunduğu durumdan faydalanan Hitler, Nasyonal Sosyalist felsefesi söylemleriyle dikkatleri üzerine çekmişti. 5 Mart 1933 tarihinde yapılan seçimlerde de iktidara geçmeyi başarmıştı. Bir önceki döneme göre ekonomik durumları düzeltten, işsizliği azaltan ve silahlanma konusunda hamleler yapan Hitler, nihayet 1935'te Versailles Antlaşması hükümlerini ortadan kaldırdığını ilan etti. Önce Avusturya'yı ve Çekoslovakya'yı ilhak etti. Ardından Polonya'ya saldırdı. Sovyetler Birliği ile saldırmazlık paktı imzalayan Almanya İngiltere ve Fransa için gerçek bir tehdit haline gelmişti. Kendini namlunun ucunda hisseden İngiltere bu zamana kadar yürüttüğü Yatıştırma Politikasını terk etti. 8 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan eden İngiltere altı yıl sürecek olan bir dünya harbini başlatmış oldu.

İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Türkiye, Millî Mücadele sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile ulusal sınırlarını çizdikten sonra benimsediği 'Yurtta Barış, Dünyada Barış' ilkesini sürdürmüştür. Bu politikaya göre başta komşu ülkeler olmak üzere tüm dünya halkları ile iyi geçinmenin yanı sıra, ülke menfaati doğrultusunda siyasi, ticari antlaşmalar imzalanmış, olası bir savaşta kendisini ateşe atacak düzenlemelerden uzak durulmuştur. Söz konusu ilkelere göre Türk Ordusu da buna göre dizayn edilmeye çalışılmıştır. Yine izlenen politikaya göre Türkiye savaşın başlamasından üç yıl önce imzaladığı Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle⁴ Boğazlarda hakimiyetini elde etmiştir. Tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi nazik konumda olan Boğazların korunması için donanmada düşük maliyetli ve savunma yönü ağır basan denizaltılar tercih edilmiştir. 1933'ten beri dış ticaret ortağı olan Almanya ile denizaltı antlaşmasına gidilmiş, yapılan antlaşmaya göre ikisi Almanya'da, diğer ikisi de Türkiye'de olmak üzere dört adet denizaltı üretilmiştir. Bu dört denizaltıdan biri olan Atılay, 1939'de kızığa konmuş ve Türk Donanmasına katılmıştır.⁵

Savaşın acımasız ve çok şiddetli bir hal aldığı 1940 yılında Almanya, Sovyetler Birliği ile imzaladığı saldırmazlık paktını ortadan kaldırmış ve eski müttefikine savaş ilan etmişti. Leningrad Cephesi'nden

³ 28 Haziran 1919'da imzalanan antlaşmayla Almanya, Alsace-Lorraine'i ve Saar Bölgesini Fransa'ya, Batı Prusya'nın büyük bir kısmını Lehistan'a, Eupen, Malmedy ve Monschaou'nun bir kısmını da Belçika'ya verdi. Danzig serbest şehir oldu. Zorunlu askerlik kaldırıldı. Alman donanması müttefiklere teslim edildi. Her çeşit silah ve denizaltı üretimi yasaklandı. On yıl süreyle Almanya; Fransa, Belçika ve İtalya'ya kömür verecekti. Ayrıca savaşta zarar görenlere tazminat ödeyecekti. (Uçarol, 2013: 659-660).

⁴ Antlaşmaya göre barış zamanında ve Türkiye'nin katılmadığı savaş halinde, ticaret gemileri boğazlardan geçecektir. Savaş zamanında Türkiye savaştan ise Türkiye ile savaşta olan bir ülkeye bağlı olmayan ticaret gemileri düşmana yardım etmemek koşuluyla geçebilecektir. Savaş gemilerinin Boğazlardan geçmeleri için Türk hükümetine diplomasi yoluyla ön bildirimde bulunulacaktır. Savaş zamanında Türkiye savaştan değilse savaş gemileri belirli koşullar içinde Boğazlardan geçebilecekti. Bununla birlikte savaştan herhangi bir devletin savaş gemileri Boğazlardan geçmeleri yasak olacaktı. Türkiye Boğazlar bölgesini askerileştirebilecekti. (Caşın, 2017: 80-81).

⁵ Almanlar ile koordine ve işbirliği ile inşa olunan Ay sınıfı denizaltı Atılay Cumhuriyet Donanmasının bu tarihlerde sahip olduğu altıncı denizaltıdır. Diğerleri; Birinci İnönü, İkinci İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve Gür denizaltılarıdır. (Metel, 1969: 151-155).

işgale başlayan Almanya, Kiev, Minsk gibi şehirleri ele geçirmiş ve Moskova'nın 20 km. yakınına kadar gelmişti. Bu süreçte İngiltere ve Sovyet Rusya'nın, Almanya'ya Boğazlar üzerinden silah ve lojistik geçişe izin verdiği suçlamalarına maruz kalan Türkiye karşılık olarak yaptığı açıklamalarla bu devletleri tatmin edememişti. İngiltere'nin teklifi üzerine Çanakkale Boğazı giriş kısmına ikaz hattı (loop hattı) döşenmesine karar verilmiş ve iki ülkenin ortak çalışmasıyla söz konusu hat Boğaza yerleştirilmiştir. Bakım-onarımı ve komutası Türk Donanmasında olan hat, Boğazlardan olası izinsiz geçişleri bildirecek, böylece Boğazların hakimiyeti ve Türkiye'nin tarafsızlık politikası 'garantilenecekti'.⁶

Çanakkale Boğazı'nın giriş kısmında, 80 m. derinliğe döşenen kabloların uçları her iki yakada irtibatlanmak üzere dizayn edilmişti. Bu sistemin muntazaman faaliyet kontrolünün yapılması gerekiyordu. Kabloların kontrolü için Atılay denizaltısı görevlendirildi. Harp etmek, keşif yapmak ve tarassut görevlerinin yanı sıra bu tip faaliyetleri de yerine getirebilen denizaltılar donanmamızda mevcuttu ve o tarihte altı adet denizaltımız bulunuyordu. Görevin icrası için teknik yönden en uygun olan Atılay denizaltısı aldığı emirle o tarihte bulunduğu Gölcük Donanma Komutanlığından hareket etmiş ve 14 Temmuz 1942 tarihinde loop hattının kontrolü için Morto Koyu'na intikal etmiş ve dalış yapmıştı. Ancak seyir esnasında çok elim verici bir olay gerçekleşmiş, Atılay denizaltısı 39 personeli ile birlikte batmıştır.⁷

1. Donanmanın Gizli Silahı Denizaltılar

Suyun altında birtakım görevleri yerine getirmek ve uzun mesafeler kat etmek için tasarlanmış gemilere denizaltı diyoruz. Araştırma veya ticari maksatlar için de kullanılmakta olan denizaltılar, günümüze kadar çoğunlukla torpido ve füze gibi silahlar taşıyıp, hedefe fırlatmak ve onu tahrip etmek için geliştirilmişlerdir (Obe Rn, 2001:2). Torpidolar fırlatıldıktan sonra süratle ilerleyen ve hedeflerine yaklaştıklarında patlamaya programlanmış bombalardır. Torpidoya yakalanan geminin kurtulma şansı neredeyse yok gibidir, geminin batması mukadderdir. Bazı denizaltılar torpidonun yanı sıra füze de taşıyabilirler. Bunlar karada binlerce kilometre uzaklıktaki hedefi vurabilmektedirler (Firth, 2012:46).

Denizaltı gemisi tüm bunların yanında iyi bir istihbarat toplayıcısıdır. Düşman karasularına sessizce girebilir, sahile yerleşerek askerî harekât bilgilerini toplar ve elektronik haberleşmeyi takip edebilir. Yalnız başına çalışan denizaltı, donanmanın operasyonlarında çok önemli rol oynar. Denizaltıyı tespit etmek, edilse bile izini sürmek çok zordur. Çok nadir radyo frekansı kullanır. Yerinin tespitine imkân verecek aktif radar ya da sonar yayını yapmaz. Bu durum özellikle dizel-elektrik motorlu denizaltılar için çok önemlidir. Çünkü dizel-motorlu denizaltılar, nükleer denizaltılarına nispeten daha yavaştır. Belirli aralıklarla bataryalarını şarj etmek zorunda olan bu tip denizaltılar aynı zamanda gürültülü çalışırlar (Goldrick, 2020:5).

Nükleer denizaltılar denizin derinliklerinde sonsuza kadar seyir yapabilirler. Haberleşme uydular

⁶ Türkiye Boğazlar ile ilgili sorumluluklarını tam bir tarafsızlıkla yapmasına karşın bu bölge tüm savaşımlar tarafından Türkiye'ye baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Türkiye, özellikle İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin tehdit ve baskılarına maruz kalmıştır. Politik konjonktür ile bağlantılı olarak manevra alanı dar olan Türkiye, Boğazlara döşenmesi önerilen kablo hattını kabul etmek zorunda kalmıştır. (Hergüner, 2011: 354).

⁷ Kazada şehit olan askerlerimizin rütbe, isim ve soy isimleri için bkz. Ek-4. (Metel, 1960: 283).

aracılığıyla sağlanır. Ayrıca denizaltı daldığında fark edilmesini önlemek amacıyla düşük frekanslı radyo dalgaları kullanır (Obe Rn, 2001:18). Günümüzün denizaltıları suyun altında hareket etmelerini kolaylaştıracak şekilde yapılmış iki kat tekne, ana dalma sarnıçları, gemiyi aşağı ve yukarı hareket ettirecek ufki dümenler ve gemiyi suda itecek bir sevk sistemine sahip olacak biçimde tasarlanmıştır. Denizaltının hacmi mümkün olduğunca küçük olmalıdır. Dipteki deniz basıncıyla, atmosfer basıncı arasında dayanabilmesi geminin hacmiyle orantılıdır (Firth, 2012:10). Denizaltının basınca dayanıklılığı derinliklere dalma mesafesini etkiler. Dalış yaptığı andan itibaren mürettebatın hayatı tamamen denizaltındaki elektronik sisteme bağlıdır. Mürettebatın komutanı denizaltının beyni olarak kabul edilen santralden emirlerini verir. Hidrolikle aşağı ve yukarı hareket ettirilen periskop santralde bulunur. Periskop komutanın adeta gözleridir ve daima başında bir görevli bulunur (Burcher ve Rydill, 1994:72). Denizaltı daldıktan sonra artık yüzeyden hava temin etmesi mümkün değildir. Oksijen geminin içinde üretilir. Gaz temizleyici kimyasal ile ortamdaki karbondioksit temizlenir. Acil durumlarda dışarı çıkmak veya içeri girmek için serbest çıkış bölmesi de denilen suya çıkış odası kullanılır. Üst kapak açılmadan önce bu odanın suyla dolması gerekmektedir. Bu halde oda içerisindeki basınçla, deniz basıncı eşit hale gelir (Firth, 2012:15).

Denizaltının motoru makine dairesinde bulunur. Motor pervanelere güç verir, bataryaları şarj eder. Bu mürettebat için her zaman temiz hava, ışık ve ısının her zaman hazır olması demektir (Burcher ve Rydill, 1994:118). Çoğu denizaltının penceresi yoktur. Mürettebat pasif sonar tekniği ile etrafı dinler. Zor duruma düşen bir denizaltı su yüzeyine şamandıra gönderir. Şamandıradan acil durum sinyali yayılır. Herhangi bir engele takılmış ya da tabana oturmuş denizaltıya yardım gelmesi mümkün görünmüyorsa, beklemeye vakit yoktur ve mürettebatın yapacağı tek şey gemiyi acilen terk etmektir (Firth, 2012: 62).

Askeri uygulamaların yanında sivil alanda da denizaltılardan azami derecede faydalanılmaktadır. Bunlara; mayın tarama, arama-kurtarma, köprü ayağı kontrolleri, arkeolojik çalışmalar, korozyon ve katodik ölçümler, belgesel çekimi, su altına herhangi bir maksatla yerleştirilmiş bir cihaz veya sistemin faaliyet kontrolü örnek olarak gösterilebilir. Günümüzde bu tür icraatların ifasında, insan hayatını riske etmemek maksadıyla insansız denizaltıları tercih edilmektedir (Canlı&vd., 2015: 4). Rov (Remoted Operated Vehicles) olarak bilinen insansız denizaltıları ana gemideki veya bir başka denizaltıdaki operatör tarafından yönlendirilirler (Firth, 2012:50).

1.1. Denizaltıların Tarihsel Gelişimi

Suyun altında seyahat etmek, uçmak kadar insanoğlunun merakını celbetmiştir. Efsaneye göre ilk defa suyun altında bir araçla dalış yapan Büyük İskender'dir (M.Ö.332). Tyre yakınlarında dalgıç çanı adı verilen denizaltı ile okyanusa dalış yapmıştır. Diğer bir söylence de Leonardo da Vinci'nin keçi derisine sarılı, ahşaptan yapılmış ve itme kuvveti sağlanan denizaltı botunu icat ettiği üzerinedir (Clancy, 1993:70). Suyun altında hizmet veren ilk deniz aracı Odyssey, 1620'de üretilmiştir. Her tarafı kapalı, kürekli kayık olan Odyssey'e yerleştirilen bir hava borusuyla, içinde bulunan mürettebat beş metre derinlikte nefes alabilmişti (Firth, 2012:68). Modern anlamda ilk denizaltıyı tasarlayan kişi, marangoz ve silah yapımcısı William Bourne'dür. Inventions And Devices adlı kitabında denizaltı botlarından bahseden Bourne, su geçirmez gövde, denge tankları ve denizin suyunu bu tanklardan yüzeye gönderecek yöntem

geliştirmişti. Buna göre botun kenarlarında bulunan deliklerden girecek olan su, fiçı ve fiçı içerisindeki deri torbaları dolduracak ve teknenin suyun altına dalmasını sağlayacaktı. Su yüzeyine çıkmak içinse su ile dolu torbalar boşaltılacaktı. Bourne içerdeki havayı tazelemek için bir boru da önermişti (Preston, 1998:7).

Askeri maksatlı ilk denizaltı dizaynını Hollandalı fizikçi Cornelrus Von Drebbel yapmıştır (Clancy, 1993: 71). 1624'te iki örneğini göstermek için İngiltere'ye giden Drebbel'in Kral James'i denizaltıda seyahat etmek için ikna ettiği söylenir (Preston, 1998: 7). İlk olarak savaşta kullanılan Turtle adlı denizaltının tasarımı ise David Bushell'e aittir. Turtle 1776'da New York Limanı'nda ilk saldırısını gerçekleştirmiştir.⁸

Amerikalı mühendis Robert Fulton denizaltıyı daha da ileri taşıdı. Su altında kol gücüyle hareket ettirilen pervane ile ilerleyen denizaltı, torpido da fırlatabiliyordu. Fulton fikrini Hollanda'ya ve İngiltere'ye götürdü ama buralarda aradığını bulamamıştı. Nihayet Napolyon'la anlaşmaya varan Fulton ilk denizaltısı Nautilus'i üretti (1800). Bu yeni denizaltı, Turtle'dan daha büyüktü; demir iskelet üzerine silindirik piriç gövdeli şekliyle üç mürettebat taşıyabiliyordu (Preston, 1998: 9). Nautilus'in bir diğer farkı da hedef geminin altında seyir yapabilmesiydi. Taşıdığı bombayı seyir halindeyken gemiye yapıştırıyordu. Bu olağanüstü başarıdan etkilenen Fransızlar, İngilizlerin beğenmediği denizaltıyı yine İngilizlere karşı kullanmak için satın almışlardı (Clancy, 1993:84).

Denizaltı tarihinde tam anlamıyla başarı elde eden denizaltı The CSS Hunley'dir. 1863'te üretilen Hunley, Konfedere Ordusu'nda görevli subay Horace Hunley tarafından tasarlanmıştır. Hunley sekiz mürettebat tarafından bir dümenle hareket ettirilebiliyordu. Burun kısmında monteli mayın ya da torpido bulunan denizaltı, hedefine yaklaşarak taşıdığı patlayıcıyı temas ettirip patlatıyordu. 1864'te yaptığı saldırıda USS Housatonic adlı gemiyi batırmak isterken kendisi de batmış ve içindeki sekiz mürettebat hayatını kaybetmiştir (Obe Rn, 2001:9).

1880'de İrlandalı göçmen John Holland ilk kullanışlı denizaltısını Amerika Donanması için yapmıştır. Donanmanın yaptığı yarışmayı kazanan Holland imzaladığı kontratın ardından USS Holland adlı denizaltıyı teslim etmiştir. Holland denizaltısı kendinden ilerleyebilen torpidoya sahipti. Bataryalı elektrik motoru ve gelişmiş gövdesi bulunuyordu. Sekiz adet bu gemiden alan Amerika'nın ardından, ilginç bir şekilde İngiltere de Royal Navy için satın almıştı (Clancy, 1993:85).

Denizaltıların tam bir savaş aracına dönüştüğü dönem olan Birinci Dünya Savaşı; dizel motorlu, gelişmiş torpido, periskop ve kablosuz teknolojilerin kullanıldığı bir çatışma alanı olmuştur (Hersing, 2007:8). Denizaltılara rağbet artmış, Avrupa'nın büyük devletleri donanmalarına bu teknolojiyi hızla entegre etmiştir. İngiltere önemli lojistik maddelerinin tedariki ve ulaşımını deniz aşırı taşımacılığıyla yapıyordu (Hart, 2014:98). Savaşın başladığı aylarda Alman Unterseeboat (U-boats)'lar Kuzey denizinde birçok İngiliz gemisini batırmıştı (Clancy, 1993: 100). Savaş boyunca İtilaf ve İttifak orduları özellikle

⁸ Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda gerçekleşen bu saldırıda hedef gemi HMS Eagle'in ahşap teknesine matkapla sabitlenen bir mayın yerleştirilecekti. Ancak geminin alt kısmı metal plaka ile kaplıydı. Görev başarısızlıkla sonuçlandı. (Clancy, 1993: 77).

Çanakkale’de olmak üzere birbirlerine çok sayıda deniz aracı kaybı verdirdiler.⁹ Yine Alman denizaltıları da birçok İngiliz ticaret gemisini batırmıştı. Birinci Dünya Savaşı’na Amerika’nın dahil olmasına sebep olacak olay yolcu gemisi Lusitania’nın, Alman denizaltı U-18 tarafından batırılması olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı’nda denizaltılar o kadar önem kazandılar ki, bu gizli tehdite karşı ASW (Anti-Submarine Warfare) geliştirildi. İki dünya savaşı arası dönemde denizaltıların gelişimi istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Amerika ve İngiltere uzun menzilli filolarına yoğunlaşırken, Japonya, Rusya ve İtalya kıyı savunması için denizaltılar geliştirdiler. Nihayetinde denizaltılar kendini kanıtlamış, dikkatleri üzerine çekmişti. Çok önemli görevleri yerine getirebiliyor ve savaşın gidişatını etkileyebiliyordu. Nitekim Adolf Hitler iktidara gelince yüzyılın bu gözde silahının Versailles’e aykırı olmak üzere üretimine izin vermiştir. 2.Dünya Savaşı da tıpkı bir önceki gibi denizaltıların gelişimine gayret vermiştir. Manyetik gövdeli torpidolar, sonarlı ve hatta radarlı denizaltılar üretilmiştir. U-boat’ların başarıları, savaş dönemi Türkiye’sinin bu silahı temin etmedeki politikasını büyük ölçüde etkileyecektir (Clancy, 1993:96-98).

2. Osmanlı’nın İlk Denizaltıları: Abdülhamid ve Abdülmecid

Osmanlı Devleti’nin silah olarak sahip olduğu denizaltılar Sultan 2. Abdülhamid döneminde rastlar. 31 Ağustos 1876’da tahta çıkan Osmanlı’nın 34. Padişahı 2. Abdülhamid saltanatının ilk yılında Balkan sorunlarıyla karşılaşmıştı. Rusya’nın kışkırtmasıyla Bosna-Hersek ve Bulgarlar isyan etmiş, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti’ne saldırmıştı. Bu isyanların bastırılmasıyla Rusya, 24 Nisan 1877’de Osmanlı’ya karşı harekete geçmiş ve 93 Harbi denilen savaş sonunda iki ülke arasında Aystefanos Antlaşması imzalanmıştır (Sakaoğlu, 2017: 450). 93 Harbi sırasında Osmanlı Donanması nicelik bakımından ihtişamlı olsa da teknik bakımdan eksikti. Lojistik destek bakımından da yetersizliğini kanıtlayan donanma beklenen etkinliği sağlayamamıştı (Sancar, 2006:251).

Rusya karşısında yaşanan bozgunun ardından ordunun kusurlarını irdeleyen Padişah, donanmanın savaş sırasında torpil ve mayından hareket kabiliyetinin kısıtlandığını görmüştü. Nitekim yaşananlar aynı savunma stratejisini benimsemeye Padişah’ta etkili olacaktır (Georgeon, 2006: 285-286). Mali durumu göz önüne alarak küçük, modern ve çok yönlü gemilerden oluşan bir donanma kurmak isteyen 2. Abdülhamid önceliği torpidobot, gambot ve denizaltı türü gemilere vermiştir.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken İngiliz mühendis George William Garret, İsveçli silah fabrikatörü Thorsten Wilhelm, Nordenfelt ile anlaşarak 1885 yılında Nordenfelt-I adlı denizaltıyı inşa etmiştir. Bu geminin tanıtımını yapmak ve tecrübelerini göstermek için iyi bir pazar teşkil eden Osmanlı Bahriyesine bir mektup gönderen Mr. Nordenfelt tecrübenin izlenmesi için bir subay gönderilmesini talep etmiştir (BOA, Y.MTV. 18/63). 11 sayfadan oluşan mektupta denizaltının teknik özellikleri de bulunuyordu (Mercan, 2015:7-8). Nordenfelt’in daveti üzerine Bahriye Nazırı Hasan Paşa söz konusu tecrübeye bir subayın teşrif etmesi masraflı olacağından, o sırada Londra Sefareti’nde görevli ataşenavalın Kopenhag civarındaki Sound’ta yapılacak tecrübeye hazır bulunmasını uygun görmüştür (BOA, Y.MTV. 18/63). Ancak Hasan Paşa, Berlin’de bulunan ve tecrübeli bir asker olan Binbaşı Halil Bey’i tercih ederek,

⁹ İngilizlerin devasa gemileri; HMS Triumph ve Majestic Alman denizaltıların marifetiyle batmışlardı. Osmanlı Devleti’nin donanmasına ait Mesudiye zırhlısı da İngiliz B-11 denizaltısı tarafından batırılmıştır. Fransız ve İngiliz denizaltıları yolcu taşıyan vapurları ve hastaneleri de vurmaktan çekinmemişlerdir. (Eyicil, 2008: 349-350).

Landskrona'da yapılacak tecrübeye katılmasına karar vermiştir (BOA, Y.MTV. 20/99). Emri alan Halil Bey, kendisi ile birlikte 39 yabancı temsilci 1885 yılının Kasım ayında Nordenfelt-I denizaltısının dalış ve seyir tecrübelerini izlemiştir. Beş gün süren izlenim sonunda Halil Bey denizaltı hakkında rapor hazırlamış ve el ile çizdiği denizaltının resmi ile birlikte Padişah'a teslim etmiştir. Raporla göre tahtelbahirin (denizaltının) sürati düşük, performansı ise istikrarsızdı. Ayrıca denge sorunu bulunuyordu. Geliştirilmeye ve tadile ihtiyacı vardı (BOA, Y.MTV. 20/99).

Rapor sonunda Osmanlı Hükümeti'nin denizaltı gemisine yaklaşımı temkinli olmuştu. Ancak aynı denizaltı Yunan Kraliyet Bahriyesi tarafından 1886'da satın alınınca işler değişmişti. Osmanlı Devleti de bu konunun araştırılması için tahkikatta bulunmuştur (Metel, 1960: 11). Yunanistan'ın denizaltıya sahip olması, Osmanlı Devleti'ni de harekete geçirmiş ve Nordenfelt firmasıyla görüşülerek derhal denizaltı siparişi verilmiştir. Her birinin değeri 11.000 Sterlin olan iki adet denizaltı donanmada kullanılmak üzere mübayaaya edilmiştir (BOA, Y.PRK.ASK. 44/60). Satın alınan denizaltılar, yapılan anlaşmaya göre iki buçuk ay gibi sürede bitecek ve montaj işlemi Haliç'te bulunan Taşkızak Tersanesi'nde tamamlanacaktı (Mercan, 2015: 12-13). Gemilerin parası Sultan'ın şahsi hazinesinden finanse edilmiştir. Nordenfelt-II ve Nordenfelt-III'e sahip olan Osmanlı Devleti¹⁰, denizaltıya sahip ülkeler arasında yerini almıştı (Metel, 1960:12).

Satın alınan denizaltıların montaj işlemi Taşkızak Tersanesi'nde başlamış ve William Garret de çalışmalara iştirak etmiştir. Ancak işçilerin maaşlarının ödenmemesi, bazı parçaların yerli üretimle yapılmak zorunda kalınması, Garrett'in işinin başında sürekli olarak durmaması gibi nedenlerden dolayı montaj işlemi gecikmiştir (Metel, 1960:14-15). Bu sıralarda Yunanistan'la her an bir savaş çıkması söz konusu olduğundan, montajın bir an evvel tamamlanması ve işin gece-gündüz çalışılarak bitirilmesi için Padişah tarafından irade verilmiştir (BOA, Y.MTV. 21/190). Denizaltıların montajının bitirilmesi için tüm gayretler sarf edilmiş ve nihayet bunlardan biri (Abdülhamid) 6 Eylül 1886'da diğeri ise (Abdülmeccid) 4 Ağustos 1887'de denize indirilmiştir (Metel, 1960:17).

Abdülhamid ve Abdülmeccid denizaltıları; Haliç'te, Sarayburnu ve Üsküdar açıklarında dalış tecrübelerinde bulunmuşlar, tatbikat atışları yapmışlardır. Denizaltıların bazı teknik sorunları olsa da yapılan tatbikatlarda başarılı sonuçlar alıyorlardı. 1888 yılında Sarayburnu'nda yapılan bir tatbikatta hedef olarak belirlenen vapuru vurmuşlar ve bu durum halk ve yabancı konuklar tarafından ilgiyle izlenmişti.

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu bu ilk denizaltılar, yapılan tatbikatların ardından Haliç'teki Valide Kızaklarına çekildiler. Gemilerin çıkışı hatta halk tarafından seyredilmesi bile yasaklandı. Bir daha kullanılmayan denizaltılar Sütlüce Limanı'nda çürümeye terk edildiler (Sancar, 2006:254-255).

3. Atatürk Dönemi Türk Donanması

Osmanlı İmparatorluğu İttihat ve Terakki Fırkasının marifetiyle 29 Ekim 1914 tarihinde Almanya ve Avusturya ile ittifak antlaşması imzalamıştır. Antlaşmaya göre tarafsız olan Osmanlı Devleti, 11 Ağustos

¹⁰ Nordenfelt-II ve Nordenfelt-III denizaltıları, Nordenfelt-I'e göre daha büyük, torpido atma kapasiteleri daha fazlaydı ve daha süratliydi. (Langensiepen ve Güleryüz, 2000: 50).

1914'te Akdeniz'den gelen Almanların Goeben ve Breslau zırhlılarının Çanakkale Boğazı'nı geçmeleriyle bu zırhlıları satın aldığı ilan etmiştir. Enver Paşa'nın emri ile 23 Ekim'de Yavuz ve Midilli adlarını almış olan gemiler Odessa ve Sivastopol'u bombardıman etmiş ve Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmuştur. Farklı cephelerde dört senelik mücadeleden ve mağlubiyet emareleri belirdikten sonra, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi, ardından 10 Ağustos 1920'de de Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Sevr Antlaşması ile Osmanlı'nın hayati noktalarına el konulmuş ve iş yapamayacak hale getirilmiştir. Ülkenin parçalandığının farkına varan Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmış ve Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır (Eroğlu, 2010:59-61).

Kurtuluş Savaşı'nda kara savaşlarından başka, deniz olaylarında da elimizden tüm olanakların alındığı ve imkansızlıklar içinde canla başla mücadele ettiğimiz görülür (Sancar, 2006: 308). Kurtuluş Savaşı'nın ilk harp gemileri Aydın Reis ve Preveze gambotlarıdır. Bu iki gambot milli kuvvetlere katılmış ve aynı zamanda yanlarına motorlu ve yelkenli teknelerin de katılmasıyla bir grup teşkil etmişlerdir (Metel, 1966: 28-30). Bunlardan başka Yunan gemilerinden müsadere edilenler olmuş ve Rusya'nın da yardımlarıyla toplamda 26 adet deniz aracına sahip olunmuştur (Büyüktuğrul, 1969:4).

Anadolu kıyılarında ve Rusya'da deniz teşekkülleri oluşturulmuş, Trabzon, Ereğli, Samsun, Batum, Amasra gibi şehirlerde Bahriye Komutanlıkları vücuda getirilmiştir. Büyük bir özveriyle mücadele veren Türk deniz gücü ve denizcileri, düşman kuvvetlerine büyük zayıf vermese de sağladığı lojistik destek ve istihbarat sayesinde Kurtuluş Savaşı'nda minimum zayıf verilmesine katkıları olmuştur (Sancar, 2006:26-28).

Kurtuluş Savaşı destanının ardından Mustafa Kemal, Türkiye'yi bir deniz gücüne kavuşturmak için vakit geçirmeden planlarını uygulamaya koymuştur. Lozan Barış Antlaşması'nın ardından Haliç'e bağlanmış olan gemiler hemen bakıma alınmış ve faal hale getirilmişlerdir. Hamidiye Kruvazörü bunlardan biridir. Mustafa Kemal Hamidiye ve Karadeniz'in limanlarını da ziyaret etmiştir (Kurter, 1984: 15-16). Çalışmalara hızla devam edilmiş ve 30 Aralık 1924'te Büyük Millet Meclisi'nden geçen tasarı ile Bahriye Vekaleti kurulmuştur. 1927 yılında Hollanda'ya iki adet denizaltı (I. ve II. İnönü), 1928 yılında İtalya'ya dört muhrip (Adatepe, Tınaztepe, Kocatepe, Zafer), iki denizaltı (Sakarya, Dumlupınar) ve üç adet hücumbot (Doğan, Martı, Denizkuşu) siparişi verilmiştir (Büyüktuğrul, 1969: 106-110). Aynı yıl Bahriye Mektebi; Deniz Lisesi ve Deniz Harp Okulu şeklinde iki kısma ayrılmıştır. 2 Kasım 1930 tarihinde Deniz Harp Akademisi eğitim ve öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Donanma, İstanbul'dan İzmit'e taşınmış, Haliç'te bulunan tesis ve ekipman Gölcük'e getirilerek, Gölcük Tersanesi'nin temelleri atılmıştır (Gürdeniz ve Yüceliş, 2006:6-8).

1930'ların ortasına kadar Türk donanma politikasını şekillendiren amiller büyük ölçüde kurumsal ve siyasal gelişmeler olmuştur. Ancak Avrupa ve Akdeniz'deki değişen güç dengesi, bu tarihe kadar yürütülen iç güvenlik ve rejimin korunması prensibinin istikametini değiştirmiştir. Mussolini, Mart 1934'te yaptığı konuşma ile Türkiye'yi tehdit etmişti. 1935 tarihinde İngiltere ile Almanya arasında imzalanan deniz antlaşması, Versailles Antlaşması'nın Almanya'ya uyguladığı donanma kısıtlamasını da kaldırıyordu. İtalya'nın Ekim 1935'te Habeşistan'a saldırmasıyla Boğazların silahlandırılması ve Türk Devleti hakimiyetine geçmesi, Türk dış politikasının önceliği haline gelmiştir (Güvenç ve Barlas,

2014:199-202). Nihayet Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Ancak Atatürk deniz kuvvetlerini yeterli görmüyordu. Boğazların güvenliği yaklaşmakta olan dünya savaşında, ülkenin güvenliği adına ehemmiyet arz ediyordu. Atatürk 1 Kasım 1935 tarihli meclis konuşmasında Almanlarla birlikte, Alman ve Türk tersanelerinde denizaltı yapımına başlanacağını belirtmişti. Aynı zamanda İngiltere'ye yeni gemiler sipariş edilecekti (Kurter, 1984:199-200). Donanma geliştirilirken mali yönden de makul hareket etmek gerekiyordu. Haziran 1936'da yapılan deniz ihalesini kazananın Almanya olması bu bakımdan anlaşılır bir durumdur, zira Alman denizaltıları hem daha ucuzdu ve halihazırda Türk Donanmasında Alman subaylar görev yapıyorlardı. Alman tipi eğitim sistemi nüfuzunu koruyordu (Güvenç ve Barlas, 2014:245-247).

3.1. Atılay Kızağa İndiriliyor

Yapılan ihaleyi Almanya'nın kazanmasının ardından, Germania Werft I. V. S. firmasına dört adet denizaltı siparişi verildi. Bu denizaltıların ikisi Almanya'da, diğer ikisi de Hasköy Taşkızak Tersanesi'nde üretilecekti. 11 Kasım 1936 tarihinde, Ankara İkinci Noterliği'nde, Türkiye adına Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp ile müteahhit firmalardan Hollanda'nın Lahey şehrinde bulunan N. V. Ingenieurskantoor Voor Scheepsbouw adına Vagner ve Almanya'nın Essen şehrindeki Ferrostaal Aktiengesellschaft firması adına Verner Sulc mukaveleyi imzalamıştır. Mukaveleye göre Almanya'da yapılacak denizaltılar 20-30 ay sonunda teslim edilecek, Türkiye'de üretilecek denizaltılar ise 40-42 ayda kızağa indirilecekti. Keza Türkiye'de inşa edilecek denizaltılarda çalışacak işçilerin en az yüzde yetmiş beşi Türk olacaktı (Metel, 1960:58).

Anlaşmanın imzalanmasının ardından hızla denizaltıların yapımına başlanmıştır. Almanya'da inşa edilen iki denizaltı, Saldıray ve Batıray 10 Şubat 1937'de kızağa konmuşlardır¹¹. Ay sınıfı denizaltılardan Türkiye'de üretilen Yıldıray 9 Eylül 1937'de, Atılay¹² ise 14 Ağustos 1937 tarihinde kızağa indirilmiştir (Cumhuriyet Donanması, 2000:44-45). Türk Donanmasının güçlenmesinde önemli katkılar sağlayacak bu dört adet denizaltıların isimlerini Atatürk bizzat koymuştur. (Atatürk'ün kendi el yazısıyla verdiği talimat için bkz. Ek-3) 19 Ocak 1938 tarihli talimatta, Başbakan Celal Bayar'a denizaltıların isimlerini belirtmiş ve anlamlarını izah etmiştir (BCA, 30-10-0-0, 62/418).

Türkiye'de üretimi tamamlanan Atılay denizaltısının kızağa konma işlemi Haliç Tersanesi'nde yapılmıştır. (Atılay'ın ayrıntılı teknik bilgileri için bkz. Ek-1) 19 Mayıs 1939'da saat: 12:00'de yapılan resmî törende başta Ordu Müfettişi Fahrettin Altay olmak üzere, Harp Akademisi Kumandanı Ali Fuad Erden, Vali Lütfi Kırdar ve eşi, Donanma Komutanı Şükrü Okan ve eşi ve yabancı misafirler bulunmuşlardır. Okunan İstiklal Marşı'nın ardından Amiral Şükrü Okan ve General Fahrettin Altay konuşma yapmışlardır. Bayan Okan da kısa bir konuşmada bulunmuş ve ardından "Atılay sana

¹¹ Batıray denizaltısı Almanya tarafından Türkiye'ye teslim edilmemiştir. 2.Dünya Savaşı'nda Alman Donanmasının ihtiyacı olduğu gerekçesiyle, Hitler'in emriyle teslimi yapılmayan Batıray, Alman bayrağıyla savaşa sokulmuş ve 3 Mayıs 1945'te düşmana teslim olmamak için Kiel açıklarında kendisini batırmıştır. 2.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Yıldıray denizaltısının tamamlanması Alman mühendislerinin Türkiye'yi terk etmesinden ötürü akim kalmıştır. Yıldıray'ın iki motoru da verilmemiştir. 1940'ta Gölcük Tersanesi'ne getirilen Yıldıray, 1944'te hizmete girebilmiştir (Metel, 1960: 60-62).

¹² Su üstünde saatte 20 mil gidebilen Atılay 80 metre boy ve 6,64 metre genişliğindeydi. 80 metre derinliğe dalabilen denizaltının periskop umku 14,3 metre idi. 62 personelin görev yapabildiği denizaltı dizel-motora sahipti (Metel, 1960: 158).

muvaffakiyetler dilerim” demiş, geminin baş tarafına konmuş olan şampanya şişesini geminin gövdesine vurarak kırmıştır. Tören dönemin basınında büyük yankı bulmuş ve manşetlere yansımıştır. (Ulus, 19.05.1939: 1; Tan, 19.05.1939; Cumhuriyet, 19.05.1939:1).

4. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye

İkinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini daha ayrıntılı ortaya koymak gerekirse; bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan antlaşmalara bakmak gerekir. Versailles Antlaşması o kadar ağır ve acımasızdı ki bu durumun halk nezdinde tepki yaratması kaçınılmazdı (Artuç, 2003:10-12). Ortaya çıkan koşullar milliyetçilik duygularını çığ gibi büyüttü. Önce Kaiser'i tahttan indiren Almanlar, Cumhuriyetçi bir anayasayı yürürlüğe koydular. Seçimlerde nispi temsil, kadınlara seçme hakkı verilmesi, federal düzenlemeler, Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle iç yapıda yapılan reformlar durumu bir nebze düzeltse de 1920'li yılların başında Adolf Hitler Alman sağını yeniden diriltmişti (Ataöv, 2008:28). Nasyonal Sosyalist Partisi'nin başındaki Hitler popüler politika ve söylemleriyle aşama aşama iktidara geldi. Nihayet Cumhurbaşkanı Hindenburg'un ölümüyle bu makamı da ele geçiren 'Führer' ülkenin tek adamı olmuştu (Yıldız, 2019:15-17).

Almanya'nın başlattığı savaş kısa sürede Avrupa'ya yayılmıştı. Sovyetler Birliği ile saldırmazlık paktı imzalayan Almanya, Polonya'ya saldırmasından bir yıl sonra Paris'i işgal etti. Neredeyse tüm Avrupa dahil, Kuzey Afrika'ya kadar sıçrayan ve daha sonra Sovyet topraklarına sirayet edecek olan bu korkunç savaşta Türkiye ateşten çember arasında kalmıştı. Ancak Türkiye ne olursa olsun bu savaşa katılmayacak ve tek cümle ile 'savaş dışı kalma' politikasını sürdürecektir (Artuç, 2003:22).

Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikasının kapsamı dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve onun en güvendiği isimler arasında olan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'ya dayanıyordu. İnönü'nün dış ilişkilerde benimsediği prensip 'ölçülülüktü'. Daha en başta yapılacak bir hata ülkeyi ateşe atmak olacaktır. Bunun da telafisi mümkün değildi. Türkiye'yi savaşa çekmek için Almanya ve İngiltere çok çaba sarf ediyordu. Ülke savunması için ordu her zaman hazırda ancak koşulların olgunlaşması gerekiyordu. Öncelik yurt savunması olmak üzere, devlet menfaatlerini korumak ve tarafsız kalmak; aceleci ve atak eylemlerden uzak durmak demektir (Weisband, 2002:20-25).

Almanya'nın 23 Ağustos 1939'da Sovyetler ile imzaladığı Saldırmazlık Paktı'nın ardından zor duruma düşen Türkiye, 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile İttifak Antlaşması imzalamıştır. 1941 yılına gelindiğinde Türkiye, Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalayacak ve krom ticareti için antlaşmaya varacaktır (Hale, 2003: 85-88). Bu tarihte Almanya'nın Sovyetler ile olan ilişkileri tersine dönmüş ve Almanya, Barbarossa Harekâtı ile müttefikine saldırmıştı. Bu olay Türkiye'yi bir ölçüde rahatlatmış ve her iki ülkeye karşı tarafsızlığını ilan etmiştir (Artuç, 2003:220).

Almanya'nın Leningrad'ta başlattığı saldırıyla ilerleyen Nazi Ordusu, Moskova'nın 20 km. yakınlarına kadar gelmiş ancak burada Kızılordu tarafından durdurularak Stalingrad'a yönelmiştir. Almanya başta önemli şehirler elde etmişti. Savaşın seyri ilk başlarda Almanya lehine ilerliyordu. Bu süreçte İngiltere ve Rusya, Türkiye'yi Almanya'ya yardım etmekle suçluyordu. İddialara göre Türkiye, Boğazlardan Alman gemilerinin ve denizaltıların geçişine izin veriyordu. Ancak bu iddialar tamamen asılsızdı. Çünkü

Almanya, Rusya'ya karşı çoğunlukla kara ve hava savaşı uygulamaktaydı. Kara savaşlarına yönelik lojistik destek Tuna Nehri üzerinden sağlanmaktaydı. Ayrıca hava nakliyatı ile de ikmal imkânı mevcuttu. Türkiye suçlamaları şiddetle reddetmiş ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni harfiyen uyguladığını duyurmuştu. Ancak verilen cevaplar iddia sahibi ülkeleri tatmin etmemişti. Diplomatik baskılarını ve suçlamalarını artıran İngiltere, Türkiye'ye Çanakkale Boğazı'nın girişine loop hattı döşenmesi teklifinde bulunmuştur. Bundaki amaç; Boğazlardan izinsiz geçecek herhangi bir gemiyi veya denizaltıyı tespit etmek ve önüne geçmektir. İngiltere'nin önerisi Türkiye tarafından kabul edilmiş ve hattın döşenmesine karar verilmiştir. 1941 yılının Temmuz ayı içinde yapılan ortak çalışma ile Çanakkale Boğazı'nın giriş kısmına; deniz tabanına loop hattı döşendi. Komutası Türk Donanma Komutanlığına ait olacak, sistemin periyodik bakım ve kontrollerini de Türkiye yapacaktı (Hergüner, 2011:311).

4.1. Atılay Göreve Çağrılıyor

Tüm şiddetiyle devam eden İkinci Dünya Savaşı'nın 1941 ve 1942 yıllarındaki ağırlık merkezi Doğu ve Kuzey Afrika cepheleri olmuştur. Almanya'nın başlattığı Doğu Cephesi savaşlarında, Kiev ve Minsk gibi şehirler bombalanmış ve Sovyetler Birliği topraklarının yüzde kırkını kaybetmişti. Aynı tarihte Mihver Kuvvetler, El-Alameyn'de yenilmişlerdi (Oran, 2008: 309).

Türkiye bu süreçte tarafsızlık politikasını uygulamasının yanı sıra Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni de sıkı sıkıya uyguluyor ve Boğazın girişine döşenen ikaz sistemi loop hattını da faaliyette tutuyordu. Aradan bir yıl gibi bir zaman geçmişti ve sistemin yıllık periyodik kontrolünün yapılması gerekmektedir. Hattın kontrolünün yapılması denizaltı gemisiyle mümkündür. Bunun için görevin yapılması için envanterdeki Atılay denizaltısına, Genelkurmay Başkanlığı tarafından bölgeye intikal emri verildi (Metel, 1960: 271). Dönemin Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın imzasıyla çekilen telgraf emrine göre, looplar ve kablolarla bağlı cihazlar kontrol edilecek, bu işlem için viping işlemi¹³ yapılmış bir denizaltı seçilecek, kontrol dalmış vaziyette icra edilecek ve görev karasularımız dahilinde icra edilecekti. Seçilen denizaltı dalmış vaziyette looplar üzerinden geçerek hattın ikaz verip vermediğini tespit edecekti (Hergüner, 2011:300).

Alınan emir üzerine o sırada Gölcük Tersanesi'nde bulunan Atılay derhal göreve tahsis edilmiş ve vakit kaybetmeden 13 Temmuz 1942'de hareket ederek İstanbul Fenerbahçe'ye ulaşmıştır. Burada yeniden viping işlemine tabi tutulan Atılay bir gün sonra; 14 Temmuz'da Çanakkale'ye varmak üzere hareket etmiştir (Metel, 1960: 272). Atılay aynı gün saat 06:25'te Çanakkale Limanı'na demirlemiş ve bu durum Liman Reisi tarafından Milli Müdafaa Vekaletine bildirilmiştir (BCA, 30-10-0-0, 62/419.). Görülüyor ki tüm bu işlemler çok hızlı bir şekilde yapılmış ve süreç aceleye getirilmiştir (Hünalp, 1978:96).

4.2. Görevin İcrasında Acı Son

Atılay'ın komutanı Binbaşı Sadi Gürcan¹⁴ ve beraberindeki 39 personel görev yerlerine intikal

¹³ Denizaltının manyetik alanının sıfıra indirilmesi işlemidir. (Metel, 1960: 271).

¹⁴ Sadettin Gürcan 1904'te İstanbul'da doğdu. 1924'te Teğmen olarak donanmaya katıldı. 1940'ta Binbaşı rütbesine yükseldi. Atılay kazasında şehit olduğunda yeni evli idi. (Şener, 2020: 172).

ettikten sonra, icra edilecek tecrübenin esaslarını Çanakkale Deniz Komutanından alarak hazırlıklarına başlamışlardır. (Metel, 1960:275). Buna göre Atılay, loopların üzerinden iki defa geçecekti. Bir ucu Anadolu Yakası'na, diğer ucu Avrupa Yakası'na irtibatlı olan kablolar istasyonlara bağlı idiler. İstasyonlarda görevli personel, kablolarla belirli mesafede geçecek denizaltının fark edilmesini sağlayacak, sinyali aldıklarında derhal Çanakkale Deniz Komutanlığı'na haber verecekti. Kablo hattı 80 metre derinliğine döşenmişti. Denizin aynı derinlik eğrilerine göre yerleştirilen altı adet kablo bulunuyordu. Hattın üzerinden ilk geçiş periskop umkunda; 14 metre, ikinci geçiş ise daha derinden; 30-40 metrede yapılacaktı. Böylece tüm kabloların görevini yapıp yapmadığı belirlenmiş olacaktı (Şener, 2020:50-52).

Binbaşı Sadi Gürcan emri tebellüğ ettikten sonra saat 14:30'da Atılay denizaltısına gelerek personele emrin mahiyetini tebliğ etti. Planlandığı şekilde aynı saatte dalış emri verdi. Morto Kıyısı'nda dalış yapan Atılay görev seyrine başlamış oldu. (Atılay'ın görev seyri için bkz. Ek-2) Arkasında ise emniyet görevi yapan Kartal isimli römork bulunuyordu. Bu bot Atılay'ı izlemekle görevlendirilmişti (Hergüner, 2011: 310). Atılay periskop umkundan çıktıktan sonra kuzeye yönelmişti. Kıyıda ve kuzeyde yeteri kadar seyir yaptıktan sonra saat 16:05'te 40 metre derinliğe dalarak batı yönüne doğru seyrini sürdürdü¹⁵. Buldukları derinlik hatların kontrolü için yeterliydi. Gemi komutanı ve diğer mürettebat temkinli hareket ediyorlardı zira bu bölgede Birinci Dünya Savaşından kalma mayın tehlikesi bulunuyordu. Almanya'nın da bu bölgelere uçaktan paraşütle mayın döşediği şayiaları dolaşıyordu. Tüm bunları göz önünde bulundurarak Batı yönüne devam ederken, saat 17:00'de tüm denizaltıyı sarsan büyük bir patlama duyuldu. Duruma reaksiyon gösteren mürettebat yaptığı kontrolde makine dairesinin sancak tarafında bir mayına temas edildiğini, dairenin sağ tarafındaki iki ana kemere, iki metre yüksekliğinde ve bir metre genişliğinde bir yarık açıldığını fark etmişti (Şener, 2020: 131). Patlamayla birlikte makine dairesinde görevli tüm personel hayatını kaybetmişti. Yarıktan içeri hızla su dolmuştu. Patlamanın ilk etkisiyle 15 şehit bulunuyordu. Atılay omurgasının üzerine, 65-70 metre denizin tabanına oturmuştu. Kalan 24 denizci yaşam bölgesine geçtiler ve taban oturmuş denizaltıyı çıkarmak için harekete geçtiler (Metel, 1960: 280). Yapılması gereken ilk şey yüze çıkmak için sarnıçlara su vermektir. Mürettebat, denizaltı komutanı Bnb. Gürcan'ın emriyle, sağlıklı sollar toplam 12 adet sarnıca hava vermek için hava tüplerini boşalttı. Ön kısımda açılan sekiz adet sarnıç havayla dolmuş, gövde az da olsa zeminden kıpırdamıştı. İki sarnıca daha hava verildi ve ön kısım biraz daha yükselmişti. Gemi dik duruma gelmişti. Biraz daha hava basıldı ancak bu gayret de denizaltının yukarı çıkmasına kâfi gelmedi. Bu esnada battı şamandırası deniz sathına gönderilmişti (Şener, 2020: 150-160). Arkada kalan kurtarma römorku Atılay'ı takip edememiş ve Seddülbahir civarında kalmıştı (Hergüner, 2020:312). Tüm gayretlere rağmen başarılı olunamadı. Denizaltının içerisinde bulunan oksijen zamanla tükenmişti. Santral dairesinde bulunan 24 asker şehit oldular (Metel, 1960:273).

Atılay'ın belirlenen saatte dönmemesi ve battı şamandırasının ancak saat 20:30 sularında tespit edilmesi üzerine istasyon komutanı Fahir Karayel hemen harekete geçerek emrindeki diğer subaylarla birlikte 3 ve 5 no'lu gümrük motorlarına binmişler ve Atılay'ı aramaya koyulmuşlardır. Denizaltı ile telefon yoluyla da irtibat kurulmaya çalışılmış fakat muvaffak olunamamıştı (Büyüktuğrul, 1969:656).

¹⁵ Atılay'ın su altında yaptığı seyrin krokisi için bkz. (Metel, 1960: 276).

Durum ilgili tüm birimlere bildirilmiş ve Atılay'ın tahlisi için gerekli emirler Müdafaa Vekaleti tarafından verilerek eldeki bütün imkanlar seferber edilmişti (BCA, 30-10-0-0, 62/419). Su altı arama cihazı; Sultanhisar Muhribi, üç adet gambot; Burakreis, Aydınreis, Kemalreis, kurtarma gemisi; Alemdar ve diğer gemiler, Kavak, Çanak, Turgutalp bölgeye sevk edildiler. Arama-kurtarma çalışmalarına İngiltere donanmasından gemiler de katılmışlardı. Atılay'ı bulmak için dip ve ıgrip taramaları yapılmış ancak bir sonuca ulaşılamamıştı. Bölge derin ve akıntılıydı (Hergüner, 2020:312). Igrıp çalışmaları esnasında dipte bulan anenli mayına temas edilmiş ve patlama yaşanmıştı (BCA, 30-10-0-0, 171/186). Neyse ki bu olayda ölen ya da yaralanan olmadı. Beş gün sürdürülen arama çalışmalarından hiçbir sonuç alınamamıştı. 21 Temmuz günü arama faaliyetleri sona erdirildi (BCA, 30-10-0-0, 62/419). Atılay'ın enkazı bulunamadığı gibi şehit olan 39 askerimizin naaşlarına da ulaşılamamıştı.¹⁶

5. Atılay Neden Battı?

Atılay denizaltısının batışı, donanmamızın kaza sonucu kaybı bakımından ilki olmuştur. Bu kazadan önce, 1928 senesinde İkinci İnönü denizaltısı Erdek'te eğitim dalışında, dümen arızasından ötürü deniz dibine saplanmış neyse ki; Binbaşı Lütfi Kerman komutasındaki denizaltı satıha çıkmayı başarmıştı. Kazada can kaybı veya hasar meydana gelmemişti. İkinci olarak, Birinci İnönü denizaltısı ise Çanakkale'de alarm dalışında yine dümen arızası nedeniyle dibe oturmuş ve sarnıç tahliyeleriyle satıha çıkabilmişti. 1935'te İkinci İnönü, Erdek'te tatbikat dalışında periskopu zarar görmüş, aynı yıl Dumlupınar, Haydarpaşa yakınlarında dümen arızası yapmış ve Fenerbahçe tarafından gelen İtalyan tankeri ile çarpışarak hafif hasar almıştı (Metel, 1960:273). Donanma tarihimizde ilk olarak can kaybı verdiğimiz Atılay denizaltı kazası bu bakımdan çok büyük teessür uyandırmıştır. Atılay'ın tam olarak neden battığı bilinmese de yapılan tahkikatlar ve tahminler kazanın nedenini ortaya koymaktadır.

Atılay'ın batmasının ve 6 subay, 17 astsubay, 16 er olmak üzere toplam 39 denizcimizin şehit olmasının nedeni resmi olarak yapılan açıklamaya göre; Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma anenli mayındı (BCA, 30-10-0-0, 62/419). Zira Atılay'ın ani bir şekilde batması ve hiçbir şekilde tedbir alınamaması için büyük bir yara alması gerekiyordu. Buna ancak mayın sebep olabilirdi. Bu sahada daha önce mayın temizleme işi yapılmıştı. Çanakkale Cephesi'nde etkin bir şekilde mayınlardan faydalanılmıştı. Hem İtilaf Kuvvetleri hem de Osmanlı ve müttefik Almanya bölgeye mayın döşemişti. Dolayısıyla kuvvetle muhtemel Atılay'ın batışının müsebbibi mayın olmalıydı. Atılay'ın kontrolünü yapacağı loop hattının iki numaralı kablosunun bir kısmı kıyıdan üç mil mesafedeydi. Kablonun üzerinden geçmek üzere seyreden Atılay, güçlü bir akıntı sebebiyle mayının bulunduğu bölgeye sürüklenmişti. Akıntının sebebi ise Karadeniz'e boşalan Tuna, Don, Dinyester gibi birçok nehrin bu kapalı denizin tek çıkışı olan Boğazlardan Ege Denizi'ne geçmesidir. Akıntının yanı sıra oluşan tuzluluk oranındaki farklılık da denizaltının seyrini etkileyen önemli bir faktördür (Şener, 2020: 125).

Kazanın vuku bulmasıyla ilgili başka bir görüş de Atılay'ın teknik yetersizliği veya personelinin eğitim zafiyetidir. Bunun nedeni geminin uzun süredir Haliç'te bakımda kalması ve havuzdan çıkalı henüz bir hafta olmasıdır. Dolayısıyla mürettebatta gemiye herhangi bir intibaksızlık olabilirdi (Hünalp,

¹⁶ Atılay'ın enkazı kazadan 50 yıl sonra, 1992'de araştırmacı, Rahmi Koç Müzesi Yöneticisi Selçuk Kolay ve ekibi tarafından bulunmuştur. Enkazın bulunması öyküsü için bkz. www.Trarsiv.com/149356. (12.01.2021)

1978:96). Ancak bu tahmin geçerli görünmüyor. Çünkü denizaltıları da diğer tüm cihazlar veya gemiler gibi periyodik bakıma girerler. Ancak bu süre personelde eğitim ve intibak zaafiyetine sebep olmaz. Ayrıca görevin özelliği bakımından viping işleminin yapıldığı en uygun ve en yeni denizaltı Atılay idi. Geminin komutanı ve mürettebatı bu ve bunun gibi sahalarda müteaddit dalışlar yapmışlardı ve mesleklerinde bilgi ve tecrübe sahibiydiler (Metel, 1960:275)

Kazadan kurtulan Er Ahmet Bağdat¹⁷ 1995 yılında gazeteye verdiği röportajda, Atılay'ın mayına çarpmış olamayacağını söylemiştir. Ahmet Bağdat'a göre denizaltı mayına çarpmış olsaydı denizin yüzeyinde yağ ve mazot olurdu. Ancak Boğaz'daki akıntı nedeniyle mazot veya yağın deniz yüzeyinde uzun süre kalması imkânsız görünüyor. (Milliyet, 09.06.1995:22).

6. Kazanın Basına Yansıması

Atılay'ın battığı haberi kazadan ancak beş gün sonra, 19 Temmuz tarihinden itibaren gazetelerde yer almıştır. Dönemin önde gelen gazetelerinden İkdam haberi manşetten vermişti. Gazeteye göre kazanın sebebi bilinmiyordu. Ancak denizaltı eğitim dalışında batmıştı. Haberde olaydan duyulan derin üzüntü dile getirilmişti (İkdam, 19.07.1942: 1). Aynı tarihli Tan gazetesi olayı 'Müessif Bir Hadise' başlığı ile manşetine taşımıştı. Gazete kaza ile ilgili bilgiyi Başvekaletten edinmişti. Edinilen bilgiye göre kazanın nedeni seyir esnasında meydana gelen kaza idi (Tan, 19.07.1942:1). Ancak görülüyor ki denizaltının o tarihlerde mayına çarpma ihtimali basınla henüz paylaşılmamıştı. Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısında konuya değinen Abidin Daver, makalesinde Atılay'ın üretim tarihçesinden bahsetmiş, denizaltı hakkında teknik bilgiler vermiş ve donanma açısından öneminden bahsetmiştir. Denizcilik bilgisi oldukça geniş olan Daver, kazanın nedeninin bilinmediğini ve gerekli tetkikatın yapılmasını dile getiriyordu" geçen sene Refah battı, bu sene de denizaltımız Atılay; Saraçoğlu'nu göreve çağırıyoruz" diyordu (Cumhuriyet, 19.07.1942:1).

Atılay faciasının sebebi ve kazada şehit olan 39 mürettebatın isimleri ise kazadan 15 gün sonra Başvekalet tarafından basına bildirilmiştir. Resmi tebliğe göre 6 subay, 17 astsubay ve 16 er olmak üzere 39 asker şehit olmuştur. Şehitlerin ailelerine kanuni yardımların yapılacağı da basında yer almıştır (Son Posta, 29.07.1942: 1; Vakit, 29.07.1942: 1; Ulus, 29.07.1942:1).

Aradan 53 yıl geçti ve kazadan kurtulan Er Ahmet Bağdat ile röportaj yapılmıştı. Daha önce de bahsedildiği üzere kumanya almaya gönderilen Ahmet Bağdat göreve katılamamıştı. Bağdat yıllar geçmesine rağmen şehit olan arkadaşı Hasan Ekinci'nin kendisine emanet ettiği 2,5 lirayı hala saklıyordu. Ahmet Bağdat dolabının anahtarını da hala sakladığını, "denizaltı çıkartılırsa yepyeni takım elbisesini ve sürmene bıçaklarını alacağını" söylemişti (Milliyet, 09.06.1995:22).

Atılay şehitleri için 21 Temmuz 1942'de, Çanakkale'de anma töreni yapıldı. Şehirdeki tüm müesseseler ve ticarethaneler kapanmış ve binlerce vatandaşın katılımıyla şehitlerimiz anılmıştır. Cumhuriyet Meydanı'nda yapılan anma törenlerinin ardından denize çelenk atılmıştır (Bugün, 21.07.1942:1). 28 Temmuz'da ise Gölcük Yavuz Zırhlısında anma törenleri yapılmıştır. Donanma Komutanı Şükrü Okan'ın

¹⁷ Ahmet Bağdat, Atılay'ın Komutanı Binbaşı Saadettin Gürcan tarafından kumanya almak üzere çarşıya gönderilmişti. Ancak kendisi dönmeden dalış emri alan Atılay seyre çıkınca Ahmet Bağdat göreve katılamamıştı (Milliyet, 09.06.1995: 22).

da iştirak ettiği ve konuşma yaptığı törende üç dakikalık saygı duruşunun ardından denize çelenkler atılmış, 12 er havaya 3 el ateş etmiş ve tören sona ermiştir (Haber, 28.07.1942:3).

7. Gitti de Gelmeyiverdi

Türk sanat müziği sanatçısı Hamiyet Yüceses'in¹⁸ eşi Elektrik Teknisyeni Astsubay Başçavuş Fethi Yüceses de Atılay'da şehit olanlar arasında idi. Sanatçı şehit olan eşinin ve şehit olanların anısına yıllarca okuduğu Uşşak makamında ve Dede Efendi bestesi olan "Gitti de Gelmeyiverdi" şarkısını yıllarca ağlayarak okumuştur (Hergüner, 2011:310). Hafızalara kazınan şarkının sözleri şöyledir;

*"Gitti de gelmeyiverdi
Gözlerim yollarda kaldı
Hele nazlım nerde kaldı
Ne zaman ne zaman gelir
Gel a nazlım lahuri şallım
Sağı solu dolaşalım
Ne zaman ne zaman gelir"*¹⁹

Fethi Astsubay şehit olmadan önce 3-4 ay arayla hamile kalan Hamiyet Hanım ve kardeşi Hayriye Hanım'a "Kimin çocuğu daha erken ve erkek doğarsa ona denizaltının adını vereceğim" der. Hayriye Hanım daha erken doğum yapar. Ancak isim koyma işini Fethi Bey yapamaz. Yine de Fethi Astsubay'ın baldızının oğluna Atılay ismi verilir. Hamiyet Hanım'ın oğluna da Hasan ismi verilir. Atılay Durak, Milliyet gazetesine verdiği röportajda "Teyzem kocasının ölümünden sonra çok yas tuttu sonraki evliliklerinde asla o kadar mutlu olamadığını söylerdi" demiştir (Sabah, 15.07.2009:3).

SONUÇ

Cumhuriyet Donanmasını güçlendirmek maksadıyla Almanlarla yapılan iş birliği neticesinde inşa edilen Ay sınıfı denizaltılardan Atılay, Osmanlı döneminden beri, 50 yıl sonra ülke topraklarında üretilen ikinci denizaltımızdır. 19 Mayıs 1939'da denize indirilen Atılay tarafsızlığımızı koruduğumuz İkinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Boğazı girişine İngiltere ile birlikte yapılan ortak çalışma ile deniz dibine döşenen loop hattının kontrolü için görev emri almış fakat aldığı emri yerine getirirken mayına çarparak batmıştır. Kazada 39 askerimiz şehit olmuştur. 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile hakimiyetini kazandığımız Boğazların üzerinde tam olarak egemen olduğumuzu söyleyemiyoruz çünkü savaş süresince; özellikle 1941 yılında Almanya'nın Sovyetlere saldırdığı dönemde İngiltere ve Rusya'nın baskılarına maruz kalınmış ve Çanakkale Boğazı'na izinsiz gemilerin geçişini önlemek maksatlı kontrol kablo hattı döşenmiştir. Bakımı ve testleri de Türk Donanmasına bırakılan hat söz konusu ülkeleri Türkiye'nin tarafsızlığı konusunda tatmin edecekti. Görevi icra eden başta denizaltı komutanı ve mürettebatı bu

¹⁸ Hamiyet Yüceses 1915 yılında İstanbul, Fatih'te doğdu. Henüz çocuk yaşta tüccar olan babasının işlerinin ters gitmesinden ötürü okulu yarım bırakarak sahnelere çıktı. Safiye Ayla ile birlikte gazinolarda çalıştı. Tanınmış bir sanatçı iken Deniz Astsubay Fethi Yüceses ile tanıştı. Birbirlerine âşık olan çift 1940 yılında evlendiler. Hamiyet Yüceses 10 Temmuz 1996'da hayat gözlerini yummuştur. (www.emekliastsubaylar.org/yazarlar/item/1483), (19.04.2021).

¹⁹ Beste: Dede Efendi, Güfte: Dede Efendi, Makam: Uşşak, Usul: Aksak (www.edebiyatevi.com/240767_atilay-hamiyet-yuceses) (20.04.2021).emekliastsubaylar.org/yazarlar/item/1483), (19.04.2021).

bölgede mayın olduğu malumatını almışlardı. Zira Alman Deniz Atasesi mayınlarla ilgili bilgiyi Türk Genelkurmaylığına bildirmişti. Bu bilgi Donanma Komutanlığına da iletilmişti. Ancak tüm bu ikazlar kazayı önlemeye yetmedi. Kazadan sonra arama kurtarma faaliyetleri; ıgırıp tarama çalışmaları yapıldıysa da Atılay'a ulaşamadı. Battı Şamandırası kopmuştu. Yapılan incelemelerde Atılay'ın 80 metre derinlikte dibe oturduğu tespit edilmişti. Bu derinliğe inebilmeyi sağlayacak ekipman donanmada bulunmuyordu. Tarama çalışmaları esnasında yaşanan birkaç mayına tesadüf neticesinde de patlamalar yaşanmış ve Atılay'ın da yine bölgede bulunan mayına çarpmış olabileceği sonucuna ulaşılmıştı. Atılay belirlenen sınırların dışına boğazdaki güçlü akıntı sebebiyle çıkmıştı ve mayına çarpmıştı. Ancak Atılay'ın başka bir ülkenin denizaltısı tarafından vurulma ihtimali üzerinde hiç durulmamıştır. Bu durum mümkündür çünkü halihazırda savaş devam ediyordu ve bölgede savaşa dahil olan devletlerin denizaltıları cirit atıyordu. Ancak bu ihtimal 1992 yılında yapılan kurtarma çalışmasıyla elde edilen bulgular neticesinde ortadan kalkmıştır.

Donanmamızın ilk göz ağırlarından Atılay denizaltısının enkazının denizin dibinde tam 50 yıl sonra tespit edilmesi de tartışılması gereken ayrı bir meseledir. Kaza elbette ki büyük üzüntü yaratmıştı. Ancak basında 1-2 kez yer alması ve günümüze kadar unutulmaya yüz tutması da işin başka bir boyutudur. Donanma tarihinde akademik olarak ele alınmayışı düşündürücüdür. Atılay kazasının ardından Deniz Müsteşarlığı şehit yakınlarına yetim maaşının bağlanacağını ve tazminat ödeneceğini bildirmiştir. Kazayı hatırlatması bakımından Gölcük'te **Deniz Şehitleri Anıtı** yapılmıştır. Bu anıtın bir kanadı 4 Nisan 1953'te batan Dumlupınar denizaltısını, diğer kanadı da Atılay'ı temsil etmektedir. 2006 yılında Gelibolu'da ziyarete açılan **Şehit Denizaltıcılar Anıtı** ise Atılay dahil, Refah ve Dumlupınar denizaltı facialarında şehit olan askerler için inşa edilmiştir. Fakat bu anıt bakımsızlık ve ilgisizlik içindedir. Ayrıca Atılay'ın batış tarihi de 17 Temmuz olarak anıt üzerinde yazılmıştır. Bu tarihin 14 Temmuz olarak düzeltilmesi gerekmektedir. Atılay'ı anmak için 1970'li yıllarda Amasra'da yapılan **Atılay Şehitler Çeşmesi**'nin yerinde ise şu an mısır tezgâhı bulunmaktadır. Bu durum da düzeltilmesi gereken ayıptır. Atılay'ın enkazı halen Çanakkale'den 5-7 km. uzaklıkta, Marmara Denizi'nin 70 m. derinliğindedir ve içindeki şehit naaşlarıyla birlikte oradan çıkarılmayı beklemektedir. Atatürk'ün adını verdiği Cumhuriyet Donanması'nın gözde denizaltısı Atılay'ı ve yaşanan kazada şehit olan ve elimizde sadece beraber çekildiği fotoğrafları kalan (bkz. **Ek-5**) 39 denizci askerimizi rahmetle anıyoruz. Vatan size minnettardır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu, bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması durumu yaşanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Artuç, İ. (2003). *İkinci Dünya Savaşı*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Ataöv, T. (2008). *2.Dünya Savaşı*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Atılay'ın Enkazı Kazadan 50 Yıl Sonra, 1992'de Araştırmacı, Rahmi Koç Müzesi Yöneticisi Selçuk Kolay ve Ekibi Tarafından Bulundu. (1992). <https://www.trtarsiv.com/149356> (12.01.2021).
- Atılay-Hamiyet Yüceses-Abdülhak Hamit Tarhan ve Makber. (2020, 6 Ekim). <https://www.edebiyatevi.com/> (20.04.2021).
- Bugün gazetesi (21.07.1942).
- Burcher, R. ve L. Rydill (1994). *Concept in Submarine Design*. London: Cambridge University Press.
- Büyüktuğrul, A. (1969). *Büyük Atamız ve Türk Denizciliği*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Canlı, G. A., vd. (2015). "Dünyada ve Ülkemizde İnsansız Sualtı Araçları". *GİDB Dergisi*, 4, 44-75.
- Caşın, M. (2017). "Askeri ve Stratejik Açından Montreux'ün Dünü ve Geleceği". *Public and Private International Bulletin*, 1 (37), 51-112.
- Clancy, T. (2003). *Submarine*. Newyork: The Berkley Publishing Group.
- Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri. (2002). Ankara: Karargâh Basımevi.
Cumhuriyet Gazetesi (19.05.1939), (19.07.1942).
- Eroğlu, H. (2010). *Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Eyicil, A. (2008). "Çanakkale Savaşları". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 317-370.
- Firth, A. (2012). *Denizaltılar*. İstanbul: Korza Yayınları.
- Georgeon, F. (2012). *Sultan Abdülhamit*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goldrick, J. (2020). "What exactly do submarines do?". *Special Report Submarines, Australian Stratejic Policy*, 5-8.
- Gürdeniz, C. ve E. Yüceliş (2006). *Cumhuriyet Donanması 1923-2000*. İstanbul: Seyir Hidrografi Daire Başkanlığı.
- Güvenç, S. ve D. Barlas (2014). *Türkiye'nin Akdemiz Siyaseti (1923-1939) Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sırları*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Haber gazetesi (28.07.1943).
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Hart Liddel, B. (2014). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hergüner, M. (2011). *İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

- Hersing, O. (2007). *Çanakkale Denizaltı Savaşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hünel, A. (1978). ‘‘Ertuğrul, Refah, Atılay ve Dumlupınar Faciaları’’. *Hayat Tarih Mecmuası*, 1, 91-95.
- İkdam gazetesi (19.07.1942).
- Kurter, A. (1984). ‘‘Atatürk ve Türk Denizciliği’’. *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 1 (1). 5-15.
- Langensiepen, B. ve A. Gülerüz (2000). *1828-1923 Osmanlı Donanması* İstanbul: Denizler Kitabevi.
- Mercan, E. (2015). ‘‘Osmanlı Bahriyesinde İlk Denizaltılar: Abdülhamid ve Abdülmecid’’. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15, 163-184.
- Metel, R. (1960). *Türk Denizaltıcılık Tarihi*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Metel, R. (1969). *Atatürk ve Donanma*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Milliyet gazetesi (09.06.1995).
- Obe Rn, Tall, J. (2001). *Denizaltılar*, İstanbul: Alkim Yayınevi.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt:1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Preston, A. (1998). *Submarine Warfare An Illustrated History*, London: Brown Books Ltd.
- Sabah gazetesi (15.07.2009).
- Sadakoğlu, M.C. (2016, 14 Temmuz). Gitti De Gelmeyiverdi (Atılay Şehitleri Anısına), <https://www.emekliasubaylar.org/> (19.04.2021).
- Sakaoğlu, N. (2017). *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sancar, E. (2006). *21.yy. Stratejilerinde Türk Denizcilik Tarihi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Son Posta gazetesi (29.07.1942).
- Şener, K. (2020). *Atılay 1942*. İzmir: Metro Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0, 171/186.
- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0, 62/418.
- T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0, 62/419.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Mütenevvi Evrakı, 18/63.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Mütenevvi Evrakı, 20/99.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Mütenevvi Evrakı, 21/190.
- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Askeri Maruzat, 44/60.
- Tan gazetesi (19.07.1942).
- Uçarol, R. (2012) *Siyasi Tarih (1789-2012)*. İstanbul: DER Yayınları.

Ulus gazetesi (19.05.1939), (29.07.1942).

Vakit gazetesi (29.07.1942).

Weisband, E. (2002). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye. İstanbul: İleri Yayınları.

Yıldız, Ö. (2019). 'II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış'. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (12), 62-75.

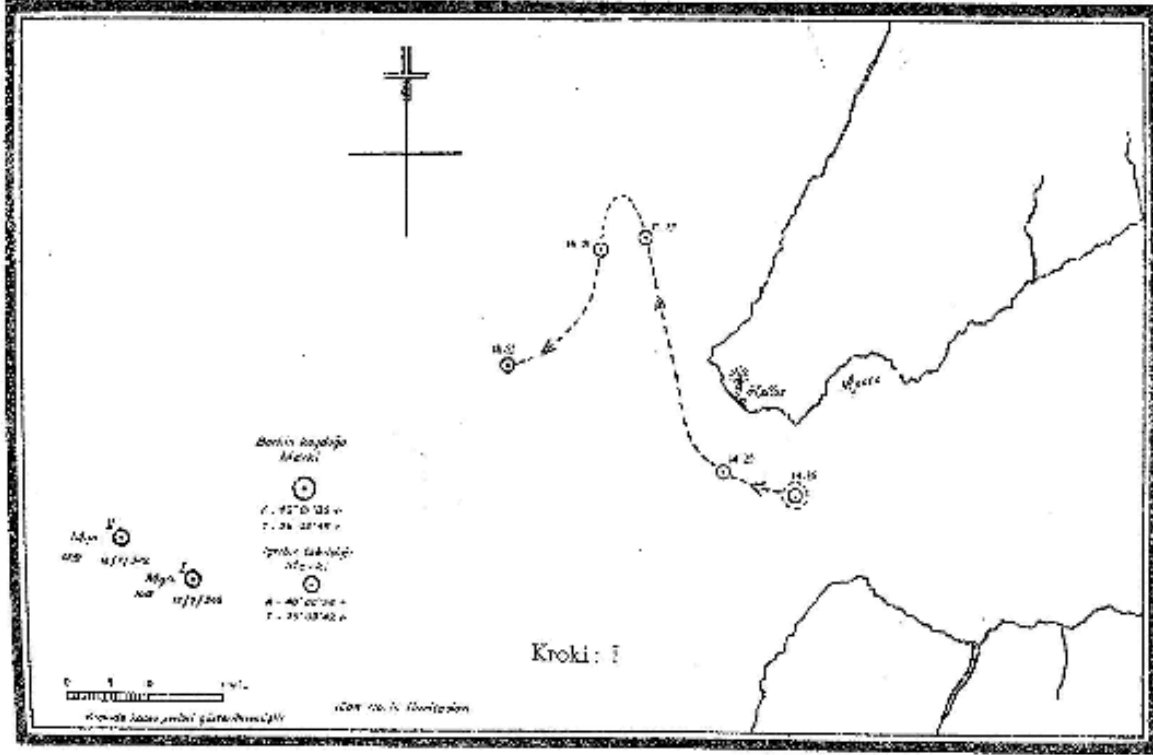
EK-1

ATILAY DENİZALTI GEMİSİ

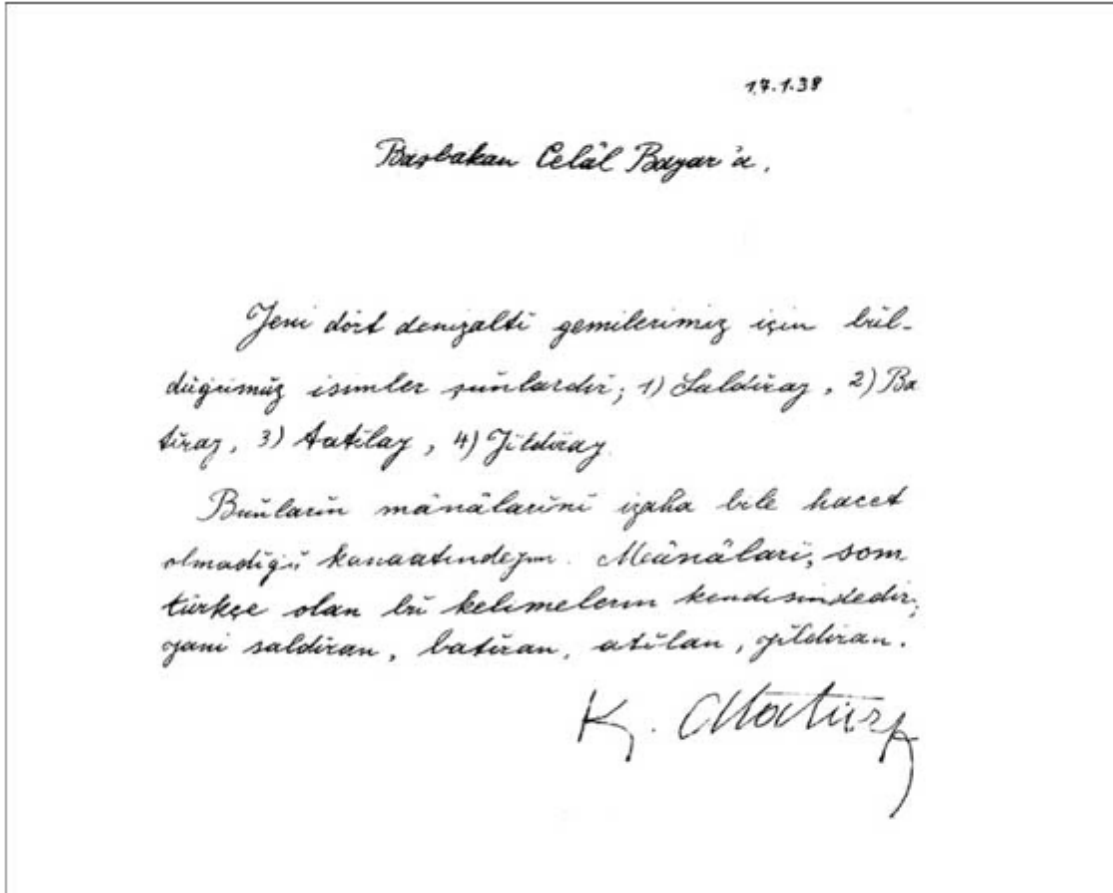
İnşa yeri	İstanbul Valide Kızakları
Kızağa konma tarihi	14/Ağustos/1937
Denize inme tarihi	19/Mayıs/1939
Donanmaya iltilhak tarihi	1940
Boyu	80 metre
Geniřlięi	6,64 metre
Mukavim tekne kutru	4,40 metre
Çektięi su	4,10 metre
Su üstü tonajı	942,11 ton
Su altı tonajı	1228 ton
Periskop umku	14,3 metre
Garanti umku	80 metre
Su üstü azami sürati	20 mil
Dizellerin markası	Burmeister And Wain
Beygir kuvveti ve evsafı	2400 H. P. 2 zamanlı
Batarya adedi	62 x 2
Başta torpido tüyblü	4
Başta yedek torpido yatağı	4
Kıçta torpido tüyblü	2
Kıçta yedek torpido yatağı	2
Topları	1 aded 10,5 luk 2 aded 2 cm. lik
Subay kadrosu	7
Astsubay kadrosu	25
Er kadrosu	30
Kadrodan çıkış tarihi	14/Temmuz/1942 de su altında mayına çarparak batmıştır.

EK-2

Atlay Yarımadası. Geminin bu alanda yaptığı seyir

EK-3 Atatürk'ün Denizaltıların Adlandırılması İçin Celal Bayar'a Verdiği Talimat

EK-4

ATILAY DENİZALTI GEMİSİNDE ŞEHİD OLAN
SUBAY, ASTSUBAY VE ERLER

Binbaşı		Sadi Gürcan	Kumandan
Kıdemli Yüzbaşı		Ahmet Törün	Baş Çatıcı
Yüzbaşı		Sebatî Taşöz	İkinci Kumandan
Yüzbaşı		Adnan Erül	İkinci Çatıcı
Teğmen		Rauf Baykal	Staj, Civ. Vrd. Subayı
Makine	Gedikli Subayı	Ahmed Atakan	Sicil No. 159
Güverte	Başgedikli	Hakkı Tezcanı	» » 339-306
Makine	Başgedikli	Ziya Lodos	» » 341-10
Makine	Başgedikli	Necmi Sunal	» » 941-15
Telsizci	Başgedikli	Masum Şen	» » 929-2030
Makine	Başgedikli	Tahsin Dönmez	» » 929-2062
Elektrikli	Başçavuş	Fethi Yüceses	» » 930-2097
Torpidocu	Başçavuş	Hüseyin Coşkun	» » 932-2094
Makine	Üstçavuş	Celâl Dinçer	» » 934-2006
Makine	Üstçavuş	Selâhaddin Nartman	» » 934-2025
Elektrikli	Gedikli Çavuş	İsmail Toğay	» » 936-2035
Güverte	Gedikli Çavuş	Nurettin Güneng	» » 936-5019
Elektrikli	Gedikli Çavuş	Sabahattin Yarıol	» » 936-5027
Makine	Gedikli Onbaşı	Kemâl Dağayan	» » 938-5008
Elektrikli	Gedikli Onbaşı	Agâh Perina	» » 941-5022
Telsizci	Gedikli Onbaşı	İsmet İskil	» » 941-5026
Makine	Gedikli Onbaşı	Ali Rıza Baykal	» » 941-5032
Güverte	Gedikli Onbaşı	Hasan Şentuna	» » 941-5081
Güverte Onbaşı	Befri	Dilşet Çakal	» » 939-1376
Güverte Onbaşı	Vakıfkebirli	Temel Yenigül	» » 941-1516
Makine Onbaşı	Vakıfkebirli	Cemâl Bahar	» » 939-1923
Makine Onbaşı	Oflu	Mehmed Çilhoroz	» » 939/1942
Makine Onbaşı	Burhaniyeli	Mustafa Özbek	» » 941/1326
Güverte Er	Kandıralı	Eyüp Kaçmaz	» » 940/294
Güverte Er	Erdekli	Hasan Güneş	» » 941/311
Güverte Er	Rizeli	İbrahim Erbaş	» » 941/1490
Güverte Er	Rizeli	Enver Karser	» » 941/3676
Güverte Er	Tekirdağlı	İsmail Yılmaz	» » 941/4182
Güverte Er	Ayanıklı	İlyas Ünal	» » 941/4320
Güverte Er	Tirebolulu	Halil Küçük	» » 941/4348
Makine Er	Gebzeli	Hüseyin Gençer	» » 940/222
Makine Er	Görelili	Mehmed	» » 941/3304
Makine Er	Bartınlı	Halil Ekinçi	» » 941/4265
Makine Er	Sürmeneji	Temel Küçükkoşlu	» » 941/1445

EK-5

ATILAY DENİZALTI GEMİSİ PERSONELİNİN MART 1942 TARİHİNDE BİRLİKTE ÇEKTİRDİKLERİ SON FOTOĞRAF

EXTENDED ABSTRACT

The Second World War, which is one of the most horrible war in the history, began after Germany occupied Poland in September 3, 1939. Expanding throughout nearly all Europe territories, the war also occurred in two continents; Asia and Africa. Trapped in an ordeal, Turkey followed a policy of impartiality and never took part in this war. Turkey had adopted the principle ‘Peace at home, peace in the world’ and affiliated good relations with its neighbour countries since Turkish Independence War. Turkey also continued to develop its navy power as well as its land army based on defence of the homeland. Several military contracts were signed between Turkey and other countries regarding Atatürk’s orders and some ships such as submarines were incorporated to Turkish Navy. In 1936, a contract was signed with Germany for four submarines construction. According to the deal, two of them would have been produced in Germany and the others would have been produced in Turkey. After the contract was signed, Atılay and Yıldırım were constructed in Turkey and the others; Batıray and Saldırım were constructed in Germany (1939). All four submarines’ names were given by Atatürk. Three years before this event, in 1936, Turkey gained the sovereignty of the Straits by signing Montreux Straits Contract. By this contract, which became compulsory due to some military and politic improvements in the critical period, Turkey was able to deploy Turkish military power and had the area under the control. In 1940 Germany attacked Soviet Union. Upon this case Turkey, under Soviet Threat, eased somewhat and then made a non-aggression pact with Germany. Furthermore, Turkey had a chromium trade with Germany. Germany’s battle supremacy and militancy caused England and Soviet Union to press and threat Turkey for assisting and supporting Germany and permitting German submarines and other ships to convey through the Straits.

But the mentioned claims were impossible to be true because Turkey firmly fulfilled the conditions of Montreux Traits Contract. Germany also could support its army by both air transportation and by Tuna River. England, in spite of all explanation made by Turkey, did not become convinced and offered Turkey to lay down a warning line (loop line) under the sea of Dardanelles Trait. Turkey admitted the deal and the loop line was placed on the floor by the efforts of two countries in 1941. Totally six cables were laid down and one tip of the cables was connected to European side and the other one was connected to Asian side. Thanks to this system unauthorized submarines or some other transit would have been prevented. It was Turkish Navy's responsibility to do the operational check and periodical maintenance of the loop line. After one year, an operational check had to be done and this job could only have been done by a submarine. Atılay submarine, in Gölcük Shipyard at that time, was appointed for the duty. Atılay was the most suitable submarine because it just completed the periodical maintenance and viping process. Additionally the commander of Atılay (Major Sadi Gürcan) and the other crews were the experienced ones and did many submarine diversions in the zone before. Atılay immediately departed after taking the order by Turkish General Staff and arrived in Fenerbahçe Shipyard in İstanbul. Here, another viping process was done again. Without wasting time, Atılay departed from Fenerbahçe to Çanakkale Trait. Commander Gürcan took the order from Çanakkale Navy Commandership. Atılay dived into the sea in Morto Bay at 14:05. The first hours of the cruise were decent. Atılay dived 14.5 meters and headed for the North. After a while she dived almost 30-40 metres and turned to the East. Around 17:00s, a powerfull explosion was heard and the submarine was shaken strongly. Atılay hit a mine and a big hole formed on its body. Initially 24 crews died at once in the machine room. The submarine sat on the sea floor and couldn't move. The commander Major Gürcan declared emergency and ordered the crews to activate the cisterns. The forward cisterns were activated and nose of the submarine moved up a bit but it was not adequate. The other aft cisterns were activated as well. Unfortunately, despite the efforts, submarine could not reach the sea surface. The telephone cable line was broken off, that's why the communication was impossible. A sunken buoy was sent to the surface but the cable of the buoy got torn and the saving trailer couldn't follow and discover it. Several hours passed but all the efforts didn't work. Oxygen ran out in the submarine. The other 14 crews in the living room died, as well. As Atılay didn't return at the planned time, Turkis Navy took the action immediately and some saving ships and crews dispatched to the zone. English ships also joined the team. They tried to reach and rescue Atılay 5 days along. During a scanning operation, an equipment under the sea hit a mine and an explotion happened but fortunately no one died or injured. In July 21, all searching and rescue efforts ended. Why Atılay sank was not known but she must have hit a mine according to the estimates. The wreck and 39 bodies were left under the sea. This tragic accident made the headlines and caused big sadness in the country. Atılay hit a mine due to a strong flow in the trait. One of the line cables was 3 miles far from the side and Atılay had to move away and pass over this cable. While doing this, it drifted and hit an antenna mine which had been left during First World War. It became possible to find the wreck of Atılay after 50 years, in 1992. It was found by the Manager of Rahmi Koç Museum Selçuk Kolay and his team. It is still laying down on its place with the martyrs. It is planned to take out and make a submarine museum in İzmir.

NIJER'DE VERGİ KAÇAKÇILIĞININ NEDENLERİ

Oumarou Mamane Balla¹

Öz

Vergi kamu hizmetlerinin ücretsiz olarak topluma sunulabilmesi için devletin kişilerden talep ettiği mecburi ödemelerdir. Vergi, devletin en önemli mali araçlarından biridir. Yani vergi devletin maliye politikasını oluştururken dayandığı kamu gelirlerinin kaynaklarından biridir. Aynı şekilde vergi devletin ekonomik sorunları ile mücadele eder. Yani vergiler mali, ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerle uygulamaya konulmaktadır.

Ekonomik ve siyasal yapının tam da kurumsallaşamadığı yapılarda vergi kaçakçılığı yaygınlaştıkça yoğun finansman sorunları yaşayan ekonomi yönetimleri, kamu açıklarıyla mücadelede daha sert önlemler alarak vergi gelirlerini yükseltme yollarını aramaktadırlar. Böylesi bir yapıda vergi ödevi bilinci üst seviyede olan mükellefler de aşırı baskı altında kalırlarken vergi yönetimleri yeni vergi kayıp ve kaçaklarıyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Hiç kuşkusuz böylesi bir yapıda da vergi bilincinin oluşması vergi ahlakının gelişmesi ve vergi kaçakçılığıyla mücadele son derece zordur.

Devlet, vatandaşlarına refah, büyüme ve ekonomiyi sağlam tutması için vergi kaçakçılığının nedenlerini elinden geldiğince engellemelidir. Vergi ödeme her vatandaşın üzerinde bir yükümlülüktür. Lakin birey vergi uygulanmasında ve dağılımında eşitsizlik hissi duyarsa, bu durum bireyin psikolojisini etkiler ve onu vergiden kaçmaya iter. Bu nedenle devlet, vatandaşlara özel bir platformdan vergi bilincini ve devlete karşı görev duygusunu vurgulamalıdır. Aynı şekilde vatandaşlara vergiyi nasıl kullandığını ve kamu yararına nasıl harcadığını açıklamalıdır.

Anahtar Kelimeler

Vergi
Vergi Kaçırma
Nijer Vergi Kaçıklığı Nedenleri

Makale Hakkında

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi : 17.03.2021
Kabul Tarihi : 14.05.2021
E-Yayın Tarihi : 30.05.2021

CAUSES OF TAX EVASION IN NIGER

Abstract

Taxes are compulsory payments requested by the state from individuals in order to provide public services free of charge. For this reason, tax is considered as one of the important tools of fiscal policy. Because tax is one of the sources of public revenues that the state relies on while creating its fiscal policy. Likewise, tax struggles with the economic problems of the state. In other words, taxes are implemented for financial, economic, social and political reasons.

As tax evasion becomes widespread in structures where the economic and political structure cannot be fully institutionalized, economic administrations, which face intensive financing problems, seek to increase their tax revenues by taking more drastic measures in combating public deficits. In such a structure, taxpayers with a high level of tax awareness are also under extreme pressure, while tax administrations may face new tax losses and evasions. Undoubtedly, in such a structure, it is extremely difficult to create tax awareness, to develop tax morality and to combat tax evasion.

Fighting tax evasion is not an easy task. In order for the state, citizens to keep prosperity, growth and economy intact, the reasons for tax evasion of the state should be prevented as much as possible. Paying taxes is an obligation on every citizen. However, if one feels a sense of inequality in tax administration and distribution, it affects the individual's psychology and pushes them to avoid tax. For this reason, the state should emphasize tax awareness and a sense of duty towards the state from a special platform for citizens. Likewise, the state should explain to citizens how it uses the tax and how it spends tax for the public good.

Keywords

Tax
Tax Evasion
Tax Registration
Niger Reasons for Tax Evasion

Article Info

Research Article
Received : 03.17.2021
Accepted : 05.14.2021
Online Published : 05.30.2021

Kaynakça Gösterimi: Mamane Balla, O. (2021). "Nijer'de Vergi Kaçakçılığının Nedenleri", *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2 (1), 112-125.

Citation Information: Mamane Balla, O. (2021). "Causes of Tax Evasion in Niger", *Journal of Society, Economics and Management*, 2 (1), 112-125.

GİRİŞ

Vergi kaçırma günümüz toplumlarında sıkça karşılaşılan ve verginin var oluşundan bu yana devamlılığını sürdüren bir olgudur. Devlet vergi alacağı güvence altında alma temel amacı yönelik vergi sorumluluğu kurumunu, bir ortak hukuku ilişkisidir ve ancak kanunla öngörülebilir. Kanun koyucunun asıl amacı verginin ekonomik yükünü ödeyenden farklı kişilere (mükellef) yüklemek olsa bile, vergi ve diğer harçların ödenmesi ile ilgili olarak vergi dairesine yönlendirilir, olanlar yasal vergi mükellefleridir (Öncel, 1983:73). Vergi mükellefiyet veya yükümlülüğü, esas olarak vergi olayının vergi mükellefi ile meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Vergi mükellefi, vergi borcunun mal varlığından bir miktar para ödemek zorunda olduğu için mal varlığında bir düşüş meydana gelmektedir. Ödeme yapılmaması durumunda, vergi idaresi mükellefin mal varlığı aleyhine cebir ve zorla işlem yapabilmektedir (Öncel, 1983: 72). Vergi kaçırma, hem ödeme dönemi başlamadan önce hem de meşru olmayan yollar kullanılarak ödeme döneminde söz konusu olabilir. Bütçe uzmanları vergi kaçırmanın tanımını şu şekilde yapmıştır: Mükellefin kendisine tahakkuk eden kanuni yükümlülük olan verginin bir kısmını veya tamamını ödemekten kurtulmak için yaptığı gayret, çaba ve girişimlerdir (Lundsgaard, 2013:5).

Vergi, özellikle kalkınmakta olan devletler için, ekonomik ve sosyal refahın vazgeçilmez yatırım kaynağıdır. Bu sebeple, ekonomik bir salgın hastalığa benzetilen vergi kaçakçılığının yayılmasının sebepleri araştırılmalıdır ki bu vebayı bazıları, en önemli unsurlara saldırarak ekonomik yapıyı ve sinir sistemini etkisiz hale getiren kansere benzetmiştir (Duverger, 1979:36). Vergi kaçırma millî ekonominin kan kaybı olarak görmüştür. Zira vergi kaçırma, psikolojik ve ekonomik etkenlerden oluşan bir piramidin üzerinde durmaktır. Vergi kaçırmanın nedenlerini bulup, bununla ilgili yasal önlemler getirmek oldukça önemlidir.

1. Nijer’de Vergi Kaçakçılığının Nedenleri

1.1. Psikolojik ve Ekonomik Nedenler

Nijer büyük uranyum yataklarına ve diğer petrol türevlerine altın ve kömür madenlerine sahip, alt ve orta gelirli bir ülkedir. Vergi kavramının yanlış anlaşılması, halk tarafından vergi ve vergi kaçırma olayı hakkında yanlış inançlara sahip olunması; vergi kaçırma olayının yayılmasına sebebiyet veren en önemli durumlardır. Bazıları bunu ahlaki seviye düşüklüğüne ve bireyin sığındığı tüm vergi kaçırmanın temelini oluşturan vergi bilinci zayıflığına bağlamaktadır (Travail du groupe de jeunesse, Rapport du Nige, 20.11.2015).

Halkın ve içinde yaşayan bireylerin çoğunluğunun kişisel tercihleri, vergi kaçırma büyük rol oynamaktadır. Vergi bilincinin toplum içerisinde gelişmesiyle vergi kaçırma dönük kişisel etmenler ve psikolojik motivasyonlar azalmaktadır. Aksine vergi bilincinin her zayıflayışında vergi kaçırma dönük psikolojik motivasyonlar gözle görülür şekilde artmaktadır. Diğer taraftan çok açıktır ki; bireylerin vergi bilinci azaldığında vergiye direnç güçlenmekte ve kaçakçıları içine alan manevî yargılama görünmez olmaktadır (Mamadou, 2018:34).

Vergi sorumlusunu vergi kaçırma iten kişisel sebepler ilk olarak tarihi, akidevi ve dini etkenlerin sonucunda oluşan psikolojik faktörlerde gizlidir (EL Hadji Dialigue Ba, 2016:58). Psikolojik sebeplerin

yanı sıra vergi kaçırma olgusunun büyümesinde önemli bir rol oynayan ekonomik sebepler ortaya çıkmaktadır (Long, 2015:70).

1.1.1. Psikolojik Nedenler

Nijer'in tarihsel hafızasında vergi, halkları fakirleştirme ve mallarını ellerinden almak için kullanılan bir araç şeklinde yerleşmiştir. Bu düşünce halkların sömürsü döneminden tevarüs edilen tarihi sebeplere dayanır. Nijer'e Fransa'nın yaptığı sosyal ve ekonomik sömürü düzeninde vergi, bireylerin mallarını almak ve ülkenin öz kaynaklarını tüketmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Vergi dayatmaya yönelme ve karşılıksız olarak malda kesinti yapma toplumda olumsuz olarak karşılanmıştır. Nijer toplumunda vergi, insan hürriyeti ve karar verme yeteneğini baltalayan bir olgu olarak görülmüştür. Bazılarında da haksızlık anlayışına neden olmuştur (Deruele, 1995:24).

Mükellefin vergi yükümlülüğünü yerine getirmesinde psikolojik sebebin çok büyük önemi vardır. Bu önem, bireylerin vergi hakkında bilinçlendirilmeleri, devlet ve kendileri için vergi ödemenin gerekli olduğunun anlatılması sonucunda vergi kaçırma olaylarının azalmasının görülmesiyle daha iyi anlaşılmıştır (Duverger, 1979:14).

Kurumlara olan güven kaybı, insanların devlete olan güvenlerinin yitirilmesi ve görevlerini yerine getirememeleri, mükelleflerin vergi ödememeye yönelmesi noktasında olumsuz bir tesirde bulunmuştur.

Vergi bilinci seviyesi zayıflığı ile milli şuur ve sorumluluk taşıma arasında ters orantı bulunmaktadır. Bireyde ne kadar fazla vergi bilinci varsa devletin ekonomisi o denli güçlü ve toplum refahı o denli fazladır. Bu eksiklik diğer bir taraftan zihinlerde yerleşen ve aşağıda özetleyebileceğimiz bazı hatalı inanışlar ve bazı hedeflerden kaynaklanmaktadır:

- Verginin halkı sömürmek için kullanılan bir araç olduğuna inanmak insanları vergi ödemekten alıkoymaktadır. Bu durum bazı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Nijer toplumunda hakim olan bu inanış, Fransız emperyalizmi döneminde başlayan tarihi sebeplere dayanır. Fransız emperyalizmi döneminde vergi, çoğunlukla o devletin kaynaklarını gasp etmek için en çok kullanılan araç olmuştur. Bunun sonucunda ellerinde kendilerini savunacak imkânları kalmamıştır.
- İnsanların bazıları, vergi kaçırmayı ahlaksız bir davranış olarak görmemektedir. Devletten çalmanın hırsızlık olarak yorumlanmaması, insanların vergi ödemekten kaçınmasına sebep oluşturmaktadır (Henri Oberdorff, 1999: 12).
- Verginin şer'i bir durum olmadığına dair dini itikadın hakimiyeti bulunmaktadır. Bu inanışın itikadi prensiplere uygun olmadığı ispat edilmedikçe birçok mükellef nezdinde vergi kaçırma ve vergi yükümlülüklerini ihlal etmek bir sorun olarak değerlendirilmeyecektir.
- Vergi sorumlusunu vergi ödemekten alıkoymayan bir diğer neden ise bulunduğu yerdeki vergi sisteminin çağın koşullarına ayak uyduramamasıdır. Bu nokta mükellefi vergi kaçırma yöneltten en önemli sebeplerden biri olarak sayılmaktadır. Devletin, herkesin yararı için samimiyet ve vefalı olmanın hedeflendiği medeni vergi sisteminin aksine toplum ihtiyaçlarını gerçekleştirmek için yaptığı kesintiler sürecinde rolünü önemsememesi de bu faktörlerden biridir. Çünkü harcamayla

orantılı bir şekilde faydaların dağıtımındaki adalet ve çeşitli yönleriyle harcama dağıtımında dengeyi sağlamak genel harcama/dağıtım kurallarındandır (Barakat, 1986:304).

1.1.2. Ekonomik Nedenler

Vergilerin, kamu harcamalarının sağlıklı finansman kaynağını oluşturduğu bilinmektedir. Devletin, gerektiği gibi vergi toplama kabiliyetinde, her ülke her dönemde farklı zorluklarla karşılaşmaktadır. Vergi kaçakçılığı, devletin ekonomik büyümesinin eksikliğine yol açan nedenlerden biridir Ülkenin genel ekonomik durumu kötü olduğunda toplumda da yaşayan insanlar etkilenir (EL Hadji Dialigue Ba, 2016:41).

Çoğunlukla ekonominin mükellef ve vergiyle ilişkisi vardır. Devletin kriz ekonomik zamanlarda vergi yükseltme eğiliminde olur. Çünkü devlet bir mali krizde gelirleri artırmaya yönelir. Bu da mükellefe ekstra vergi yükü olarak olumsuz etki yapar. Bu etki de mükellefi vergi kaçırmaya yönlendirir. Sonuç olarak ekonomik sebepleri mükellefin ekonomik durumu ve genel ekonomik durum şeklinde ikiye ayırarak incelemek mümkündür (Barakat, 1986:306).

1.1.3. Vergi Mükellefinin Ekonomik Durumu

Çoğu durumda mükellefin ekonomik durumunun, ödemesi gereken vergilerden kaçma amacıyla dolandırıcılık yollarına sığınmada bir sebep olduğunu görmekteyiz. Mükellefin gelirlerinin azaldığı fakat vergilerin ağır olduğu durumlarda bu açıkça ortaya çıkar. Bu şartlar mükellefi, içinde bulunduğu ekonomik dar boğazdan çıkmak ve müessesini iflâstan korumak için vergi ödemekten kaçınma girişimlerine iter. Gelişmiş ülkelerde vergi kaçırmanın gelişmekte olan ülkelere nazaran daha az olması bize bu hususu açıklıkla ispatlamaktadır (Deruele, 1995:41).

1.1.4. Genel Ekonomik Durum

Çoğunlukla, belli bir dönemde içindeki genel ekonomik durumun vergi kaçırma olgusu üzerinde büyük tesiri olduğu görülmektedir (Duverger, 1979: 50). Ekonomik yükselme döneminde bireylerin girdileri ve alım güçleri artar. Bu durum fiyatların yükselmesine karşı hassasiyeti azaltır. Mükellefin vergi yükünü kaldırabilmeyi kolaylaştıran şey sunulan hizmetleri ve eşya fiyatlarını entegre etmektir. Ancak ekonomik durgunluk dönemlerinde, bireylerin temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlanmasının sonucu olarak vergi kaçakçılığında artış gözlenmektedir.

1.2. Yasal ve İdari Nedenler

Bağımsızlığını ilan eden Nijer Cumhuriyeti, kendisini her alanda hukuksal bir boşlukta buldu. Özellikle mali alanda, Nijer'deki ceza sisteminin emperyalizmden miras kalan hukuki statüsü ile ülkenin gerçekliği arasındaki çelişki, Nijer'i tedrici bir şekilde hukuki dönüşümünü gerçekleştirmeye sevk etmiştir. Ancak bu dönüşüm nedeniyle Nijer, yürürlükteki yasalar değiştirilene kadar sürekli istikrarsızlık ve zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. (Gerard, 2012:164).

1.2.1. Yasal Nedenler

Vergi kanunlarındaki karmaşıklık halkı vergi kaçırmaya iten sebepler arasındadır. Nijer'de vergi

mevzuatı bazı değişiklikler geçirmiştir. Böylece hem vergiye tabi mallarda hem de vergi çeşitlerinde artış yaşanmıştır. Bu değişiklikler, özellikle idare alanında bazı problemlere neden olmuştur. Bu da vergi kaçırma eylemine zemin teşkil edip bu eylemi kolaylaştırmıştır. Yasal sebepleri ikiye ayırarak inceleyebiliriz (Lucien, 1959:59).

1.2.2. Vergi Düzeninin Karmaşıklığı

Ekonomik gelişmelere ayak uydurmak adına vergi mevzuatında sık sık değişiklikler gerçekleştirmek vergi düzeninde karmaşıklığa sebep olur. Vergi düzeninin karmaşıklığı ve vergisel alanda kanun boşluğu bulunması, kalkınmakta olan çoğu ülkenin ortak sorunudur. Böyle ülkelerde vergi idaresini yönetmek de kaçakçılık imkânlarını artıran hükümlerle mücadele etmek de oldukça zordur (Giroud, 1958:144).

1.2.3. Yasal İstikrarsızlık

Vergi alanında birçok mevzuatın bulunması, mükelleflerin bu mevzuatı takip etmesini zorlaştırır ve kanun çatışmalarına çokça sebep olur. Her vergi ıslah projesi, mükelleflerde ödemeleri gereken vergiyi ödemekten kaçma duygusunun oluşumuna neden olmaktadır. Her yıl vergi kanunlarında getirilen yeni değişiklikler, zaman içinde ceza yasalarının yorumlanıp uygulanmasında sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Long, 2015:20). Açık ve net bir şekilde olmayan mevzuat maddeleri yönetime bu boşlukları doldurmak için çok büyük bir alan açmakta ve bu durum halk tarafından yönetimin vergi almak için bahaneler üretmesi olarak yorumlanmaktadır.

1.2.4. İdari Nedenler

Vergi olgusuyla ilgili konulan hedefleri gerçekleştirmek için vergi toplama ve denetleme kurumlarının etkinliği oldukça önemlidir.

Üçüncü dünya ülkelerinde vergi idaresi, vergi sistemini oluşturan, değiştiren ve bozanın kendisidir. Bu durum vergi kaçırma olgusunun yayılmasına ve genişlemesine sebep olur. Bu aynı zamanda maddi ve beşeri imkânların eksikliği ve düzenlemeci faaliyetlerin anlaşılmazlığı, en güzel şekilde vergi tahsilatını yapmayı sağlayacak idari ve cezai icraatların kifayetsizliği gibi durumlardan kaynaklanmaktadır (Mamadou, 2018:51).

1.2.5. Beşeri ve Maddi İmkanlar

Beşeri olaylar, vergi kaçırma olgusunun yayılmasını arttırmıştır. Bu durum üçüncü dünya ülkelerinin çoğunun karşısına çıkan bir sorundur. Nijer de bu ülkelerden birisidir. Bu durumu nicelik bakımından vergi memurların sayılarındaki düşüklük, nitelik bakımından ise; uzman yetiştiren okulların eksikliği ile ehil ve yeterli kadroların yetiştirilememesi olarak izah etmek mümkündür. Maddi imkânlar konusuna gelince, bu da maddi araçların eksikliğindedir. Ne var ki vergi sektörü, yapısını ıslah edecek herhangi bir sonuç elde edememiştir. İşlerini hala emperyalizm döneminden kalma binalarda sürdürmektedirler (Gerard, 2012:53).

Maddi imkânların yetersizliği, vergi idaresinin faaliyetlerini önemli ölçüde azaltan engellerin en önemlisidir. Maddi imkânların yeterli olmaması, vergi alanında yapılan düzenlemelerin yeterince işleyip işlemediğinin anlaşılmasını engellemiş ve denetimi zorlaştırmıştır. Memurların görevlerini sürdürdükleri

yerlerin nicelik bakımından yeterli olmamasının yanı sıra çoğunun da emperyalizm kalıntısı eski binalar olması, bunların rahat bir şekilde görevlerini yerine getirmesine imkân tanıyacak asgarî şartların bulunmaması anlamına gelir. Vergi idaresi, doğası gereği daima bir hareket gerektirmektedir. Vergi denetleme memurları, tahkikat servisi ve vergiye tabi malları araştırma servisinin sürekli gezici (mobil) olması gerekmektedir. Vergi idaresinin sorumlu olduğu vatan topraklarının tamamını denetleyebilmesi için gerekli olan araçlara sahip olmaması, hatta çoğu zaman kendi özel araçlarıyla göreve gidip gelmeleri istenilen sonucu vermez. Ayrıca vergi dairelerimizde modern araçlar ve gelişmiş ülkelerin elinde bulunan veri ve istatistikleri işleyecek asgari teknikler de bulunmamaktadır (Lucien, 1959:62).

2. Vergi Kaçırma Yöntemleri ve Etkileri

Günümüzde vergi devlet kalışmasına ve büyümesine büyük rol oynamaktadır. Ayrıca devletin yatırım, genel ve artan harcamalarını gerçekleştirme, projelerini düzenli bir biçimde yürütme, sosyal, ekonomik ve idari hedeflerini gerçekleştirmek için temel gereçlerini temin etme imkânı sunan en önemli araç vergidir. Vergi kaçırma olgusu devletin ekonomik ve sosyal dengesini altüst eder. Vergi kaçırma rekabet prensibini ihlal ettiği için devletin mali gelirlerini azaltmasının yanı sıra ekonomik alandaki girişim imkânını da sınırlandırır. Bu durumda ekonominin yönü, herkesin yararına olacak yatırım projelerine girişilememesinden dolayı sağlıksız bir yöne doğru savrulacaktır. Vergi kaçırma sosyal alanda adalet prensibini zedelemekte ve toplumda yaşayan insanlar arasındaki mali dengeleri iyice bozmaktadır (Naeush, 1987:120).

Vergi kanunu, mükellefin mali yıl boyunca gerçekleştirdiği kardan tahakkuk eden vergisini belirli dönem ve periyotlarla vergi idaresine beyanını esas almaktadır.

Bu başvurular için gerekli bilgilerin çoğunu muhasebe sistemi, müessesenin mali yıl içinde tuttuğu kayıt, sınıflandırma ve mali işlemlerin özetleri üzerine kurulan ölçüt düzeni sayılan ve ilgili birimlere sonuçları periyodik olarak bilgi veren muhasebe sistemi sağlamaktadır (Laport, 1985:125).

2.1. Muhasebe Analizleri

Mükellefler kanundaki boşluklardan yararlanarak vergi kaçırma olayını büyütmüşlerdir. Bunlar muhasebe analizleridir. Muhasebe hileleri, gelirleri az göstermek ve harcamaları yüksek göstermek şeklinde iki kısma ayrılır.

2.1.1. Gelir Değerlerini Az Göstermek

Bu yöntem kesintiye tabi kar hesabına giren gelirlerden büyük bir kısmını bildirmek esasına dayanır. Vergi yükünü hafifletmek amacıyla mükellef tarafından uygulanan en yaygın yöntemdir. Bu yöntem muhasebe kayıtlarına sahip kişilerce uygulanan bir yöntemdir. Harçlar Kanununun 29. Maddesi, vergi mükelleflerine kayıt ve evrakları gelir ve harcama kayıtlarının tutulduğu yıldan itibaren dördüncü yılın sonuna kadar saklamalarını emretmektedir. Muhasebe kayıtlarına işlenmeyen gelirler bir malın satışı için yapılan fiyat teklifi olabilir yahut alıcılar tarafından iş numarası üzerinde indirimden kaynaklanan tutarlar olabilir. Bu bildirilmeyen gelirler elden ele nakit olarak gerçekleşir Buna karşılık olarak bu tutarların kaydı ticari faaliyet olması bakımından alıcılar tarafından özel defterlere yapılır. Devlet hazinesini

önemli gelirden mahrum eden bir durumdur. Mükellef satışlardan gelen gelirleri düşük göstermeye sığınabilir. Bu da muhasebe kaydını değiştirmekle olur (Travail du groupe de jeunesse, Rapport du Niger, 20.11.2015).

2.1.2. Harcama Miktarlarını Şişirme

Martinez prensibinden ödün vermek şeklinde ortaya çıkan bu tür vergi kaçırma olayıyla sık sık karşılaşmaktadır. Martinez iş rakamlarından kar miktarının kesintisini veya artırımını yahut masraflardan indirmeyi öngörmektedir. Nijer vergi sistemi beyan usulüne göre işlemektedir. Bu çerçevede kanun faaliyet anındaki bazı vergi ve masraflarda indirim hakkı vermektedir. Bu hak belirli şartlara uygun olarak gerçekleşir. Bu şartlar şunlardır:

- Bu yüklerin harcamaların masrafların müessesenin faaliyetiyle alakalı olması gerekir.
- Bu harcamaların müessesenin yararına gerçekleşmesi gerekir.
- Bu harcamalara resmi vesikalar ve gerekçelerin ekli olması gerekir.

Genelde bu şartlara vergiye tabi kazancını az göstermeye çalışıldığı için uyulmamaktadır.

Şişirme işlemi esasen çalışanların dosyalarında ve sahte işlerde gerekçesiz genel harcama kaydı yapmaya imkân vermektedir. Böylece hatalı hesaplama amortisman için kullanılır. Mükellefin sorumlu olduğu vergileri ödememek için yaptığı ve harcama miktarlarını şişirme şeklinde ortaya çıktığı bu muhasebe hilelerinin en önemli şekilleri şunlardır:

- Sahte çalışan kullanımı: Bu yöntem muhasebe maaş kayıtlarına yansıtılır ve sahte çalışanlarla ilgili mürettebatta kendini gösteriyor. Bununla birlikte, her türlü şüpheyi açıklayacak resmi yönetim muhasebe belgelerine sahiptirlerdir. Müessese tarafından vergiye tabi gerçek kazanç indirimine imkan veren bu ücret ve maaşlardaki şişirilme, kurumda çalışanların ücretlerinin ve maaşlarının abartılı bir şekilde gösterilmesi yahut hayali şahısların kurumda çalışıyormuş gibi gösterilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

- Haksız harcamalar: Her soruşturmada şu ortaya çıkmaktadır ki (Martinez, 1984: 94); vergi idaresi tarafından yetkilendirilen harcamalarda abartı bulunmaktadır. Müessesenin faaliyetleriyle alakasız ve vergi kesintisine neden olan kardan indirimine gitmenin murat edildiği duruma misal olarak ikramiyelerde abartma gösterilebilir. Harçlar Kanununun 169. maddesiyle belirlenen bazı harcama ve giderler vergiye tabi kardan indirimine gitme hakkını mükelleften almaktadır. Abartılı reklâm harcamaları yahut istismar boyutunda bina yapımı harcamaları bunlardan bazılarıdır. Genelde mükellef kanunun kendisine tanıdığı hakkı masrafları abartı derecesine varacak kadar artırarak istismar etmektedir (Martinez, 1984: 98).

2.1.3. Maddi ve Kanuni Yollarla Kaçırma

Muhasebe hilelerine ilâveten ikinci bir vergi kaçırma yöntemi de maddi ve kanuni yollarla yapılan vergi kaçırma yöntemidir. Bu yöntem verdiği zarar bakımından diğer vergi kaçırma yöntemlerinden daha geride bir yöntem değildir. Başka bir taraftan vergi kaçırma şekillerinin en tehlikelilerinden sayılmaktadır. Çünkü vergi murakıpları tarafından takibi ve keşfi çok zordur (Dord, 2013:78).

Maddi işlemler yoluyla vergi kaçırma, her türlü gözetlemeden uzak olan, gizli ve gayrimeşru

ekonomiye alan açması nedeniyle vergi kaçırmanın en tehlikeli yolu olarak kabul edilmektedir.

Karaborsacılık maddi işlemler yoluyla vergi kaçırmanın yaygın bir türüdür. Sahibinin mallarından bir kısmını gizlemesi ve daha sonra gayrimeşru yollarla gizlenen kısmın genellikle fahiş fiyatlarla tekrar satışa sunulması karaborsacılık olarak adlandırılmaktadır. Karaborsa, vergi idaresi tarafından her türlü takipten uzak mal ve malzeme değişiminin gerçekleştiği piyasadır. Karaborsada söz konusu alışverişi vergiye tabi kılmada zorluklarla karşılaşmaktadır.

Maddi işlemler yoluyla vergi kaçırmanın bir diğer yolu da varisin, miras hakkından doğan vergiyi ödemekten kurtulmak için şirketin bir kısmını gizlemesi durumudur.

2.1.4. Kanuni İşlemler Yoluyla Vergi Kaçırma

Her verginin kanuni dayanağı bulunmak zorundadır. Fakat dayanağının varlığı, o kanunu mükemmel hale getirmez. Koymuş olduğu vergi kanunlarını doğru şekilde uygulamak, bir toplumda devletin gücü ve saygınlığı ile alakalıdır. Dolayısıyla başka hiçbir neden olmasa bile devlet, egemenlik hakkını kullanarak getirdiği vergileri üzerinde hiçbir şüpheye ihtimal vermeyecek şekilde uygulamalıdır (Öncel, 1983: 65).

Kayıt altına alınmasında sıkıntı yaşanan ve kamu düzenini korumak için çıkartılmış olan kanunlara aykırı davranılmasını ifade eden suçlara ekonomik suçlar denmekte ve vergi suçları da bu suçların içine girmektedir. Mükelleflerin vergi kanununa uymayarak düzen bozan işlemler yapması vergi suçu olarak ifade edilir. Bu suçlara birbirinden oldukça farklı cezai yaptırımlar öngörülebilmektedir. Vergi cezalarındaki asıl amaç, vergi yasalarının gereklerinin zamanında ve kurallara uyarak yerine getirilmesidir (EL Hadji Dialigue Ba, 2016:66).

Vergi cezalarına aykırı hareket etmeyi düşünen mükelleflerin karar vermesinde etkili olacak bir etken de cezaların kesinliği ve yeterliliğidir. Cezaların caydırıcı nitelikte olmaması mükellefleri vergi suçu işlemeye iten nedenlerin başındadır. Şüphesiz suç işlenmesini önleme ve suçu kontrol altına alma konusunda caydırıcılık unsuru olarak karşımıza suçun yaptırımı olarak cezalar çıkmaktadır. Ceza hukuku doktrinine göre cezai müeyyidelerin amacı, kanunda suç olarak tarif edilen fiili işleyen kişinin aynı veya benzer bir fiili bir daha tekrarlamaması, diğer kimselerin suç işlememesi veya herhangi bir kimsenin suçun işlenmesine yardımcı veya sebep olmasının engellenmesidir (Martinez, 1984: 59).

Kanuni yollarla vergi kaçırma işlemi, hayali bir işlem sayesinde tahakkuk edecek vergi miktarını düşürmeyi hedefleyen bir eylemdir. Bu yöntem maddi işlemler yoluyla vergi kaçırmaya nazaran daha düzenli ve teknikleri daha gelişmiş bir yöntemdir. Hayali işlemler ve kanuni durumların tasnifinde aldatma yoluyla vergi kaçırma yöntemi oldukça etkilidir. Mükellefin bu yöntemi takip etmesinin nedeni, vergi idaresinin verilen evrak ve belgeler ile muhasebe tekniklerine odaklanmış bir takip yapmasından kaynaklanmaktadır. Bunun için de kaçakçılar kendi içinde uyumlu bir yazışma sistemi oluştururlar. Çünkü bu tür sistemler, hayali işlemler yoluyla, hayali bir kurum adına hatasız ticari ve kanuni belgeler sunarak ilgili kişiye menfaat temin etme imkânı sağlamaktadır (Barakat, 1986:85).

Hayali meblağlardan oluşan sahte faturalar sayesinde vergiye tabi kazanç yükünün hafifletilmesi ya da sahte faturalarda yazılı hayali beyan değerleri üzerinden katma değere tabi vergi indirimine gidilmesi

yoluyla vergi kaçırma gerçekleşmektedir.

İstenen miktarı ödediğini ispatlayan faturaları ve belgeleri elinde bulunduran kişi hukuka ve kanunlara uygun olduğu sürece söz konusu belgelere ve niteliğine bakılmaksızın kesinlikle takipten uzak kalacaktır (Mamadou, 2018:54).

SONUÇ

Vergi günümüzde genel kalkınmayı sağlamak için en önemli ekonomik araçlardan biridir. Fertler arasındaki servet ve gelirin yeniden dağıtımı yoluyla sosyal adaleti gerçekleştirmek ve gelir dağılımındaki uçurumları sınırlandırmak ancak vergi sayesinde mümkündür.

Nijer devleti hukuk alanda bir boşluklar yaşanmaktadır özellikle vergi konularında. 1995 öncesi dönemde, Nijer vergi sistemi karmaşık ve etkisiz görülmektedir. Zaman gittikçe özellikle 1996 yılında Nijer vergi sistemi önemli bir kriterlerle gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmelerinden biri vergi idaresinin yeniden düzenlenmesidir.

Vergi devlet maliyesi açısından vazgeçilmez bir kaynaktır. Devletin çeşitli alanlardaki siyasetini gerçekleştirmesi ve topyekûn bir kalkınmayı sağlayabilmesi vergi gelirleri olmadan imkânsızdır. Bu açıdan vergi kaçakçılığını önlemek devlet için öncelikli amaçlardan biridir. Fakat vergi kaçırmanın çeşitlenen şekilleri, mükellefin sahip olduğu teknoloji ve vergi ödemekten kurtulma hedefiyle mükellefler tarafından kullanılan hileleri göz önüne alınca, vergi kaçırma gerçeğine karşı çözümler üretmek kolay bir iş değildir. Bu gerçekle savaşmak için bizim vergi kaçırma gerçekliğini her yönüyle anlamamız gerekmektedir. Yasal ve idari sebeplere ilaveten sosyal sebepler, çeşitli sosyal düşüncelerden kaynaklanan kişisel psikolojik sebepler, mükellefin ve devletin genel durumu kuşatan ekonomik sebepler vergi kaçırmanın sebeplerinden sadece bazılarıdır.

Vergi kaçırma etkileyen unsurların belirlenebilmesi vergi kaçakçılığıyla verilen savaşta etkili politikaların oluşturulabilmesi bakımından çok önemlidir. Vergi kaçakçılığı vergi tekniği kapsamında ortaya çıkan değişkenler ile sosyal değişkenlerin belirlediği bir yapıda ortaya çıkmaktadır. Vergi tekniği kapsamındaki değişkenler ile ilgili olarak genellikle mükellefin muhatap olduğu vergi oranı, vergi denetimi geçirme ihtimali, vergi cezası, gelir düzeyi, vergi düzeninin karmaşıklığı ve vergi afları gibi değişkenler üzerinde durulmaktadır. Mükellefin, eğitim düzeyi, cinsiyeti, yaşı, vergi yükünün dağılımı konusundaki düşünceleri, içinde bulunduğu mesleki ve sosyal yapının eğilimleri gibi değişkenler de vergileme karşısında mükellefin davranışları üzerinde belirleyici olan sosyal, demografik ve ahlaki etkenler arasında yer almaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada içerisinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın özgün olduğunu, bildiririm. Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma tek yazar tarafından hazırlanarak ortaya konulmuştur.

Çıkar Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanmasında çıkar çatışması yaşanacak herhangi bir durum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Barakat, J. P. (1986). *Taxe foncier*. Maison d'edition, Paris.
- Deruele, F. (1995). *Finances Publique*. Dalloz Paris.
- Doğan, S. (2000). *Türk Vergi Sistemi*. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Dord, O. (2013). *Droit De La Fonction Publiques*, 4. Eme editon, Press Universitaire de France P.U.F.
- Duverger, M. (1979). *Element de la fiscalite*. Paris P.U.F.
- EL Hadji Dialigue Ba. (2016). *Droit Fiscal*. France: L'harmattan maison d'edition.
- Gerard, P. (2012). *La Jurdiciton Administrative*. La Documentation Français Paris.
- Giroud, A. J. (1958). *Source Constuitonnele De Droit Admistrative*. 9. éme edition LGDJ lextenso Paris.
- Henri Oberdorff, Nicolas K. (1999). *Les Īnstutions Administratives*. 9. éme edition, LMD Siery.
- Laport, S. Manuel, (1985). *Droit Admistratif Section Īmpot*. Nice France.
- Long, M. (2015). *Les Gands Arrets De La Jurisprudence Administrative*. 20 eme edition, Dalloz Grande Arretes.
- Lucien, M. (1959). *Technique et science Fiscale* (Vol. Tome 1). Droit fiscal. Paris.
- Lundsgaard, J. A. (2013). *Welfare and Municipalities in Finland*, OECD Economics Department Working Papers.
- Mamadou, L. B. (2018). *L'information des Renseigement Fiscaux a La Direction Generale des impots du Niger*, Presentation sur les impots du Niger.
- Martinez, J. C. (1984). *Théorie générale des conventions fiscales internationales*.
- Naeush, S. (1987). *Alddarayib Bialddual Alearabit*. Almarkaz Alththaqafi, Alearabi bayrut Lubnan.
- Öncel, M. (1983). *Vergi Hukuku Açısından Sorumluluk*. Ankara : Prof. Dr. Fadıl H. Sur'un armağna, A.Ü. SBF.
- Travail du groupe de jeunesse, Rapport du Nige. (2015, 20 Kasım). <https://niger.eregulations.org/> (12.02.2021).

EXTENDED ABSTRACT

The phenomenon of tax evasion is one of the most serious problems. Taxes are one of the most important sources of financing public expenditures necessary for the development of society and satisfying its economic, social, political and cultural needs. Perhaps the phenomenon of tax evasion will not achieve tax justice in the distribution of income between taxpayers and the state, which negatively affects the tax proceeds and is considered an important and fundamental obstacle to achieving development drawn by state policies, and the causes of this phenomenon are due to economic, legislative, administrative, social and psychological reasons.

This study also stresses the importance of income taxes to any economy and explains the effects of the non-payment of income taxes. It then presents solutions to the problem, hoping that they will help policy makers in dealing with the problem. Niger, like other than countries, is distressed by the tax reforms it undertook, which aimed to achieve comprehensive economic development by setting up supportive programs and tax exemptions provided to citizens, but it still suffers like other countries and therefore all this affects the tax system and the national economy.

Tax control cannot eliminate tax evasion on its own, but other methods must be used, such as the use of preventive methods before evasion or fraud, and coordination between departments to obtain the necessary information. The personal reasons that push the taxpayer to evade tax are primarily hidden in psychological factors resulting from historical and religious factors. Apart from psychological reasons, there are economic reasons that play an important role in the growth of tax evasion.

The Republic of Niger, which declared its independence, found itself in a legal siphoning in every field. Especially in the financial field, the conflict of the legal situation of the Niger penal system inherited from imperialism with the realities of the country has prompted Niger to realize its legal transformation gradually. In the scheme of social and economic exploitation of Niger by France, tax has been used as a tool to take individuals property and consume the country's own resources. A solid economic structure and developed capital accumulation ensure that tax evasion is minimized. The opposite is more correct. When the general economic situation of the country is bad, the individual who is responsible for tax is also affected. The economic situation has a major impact on tax evasion. In an economic boom period, individuals' inputs and purchasing power increase. Tax evasion harms the principle of justice in the social field and disturbs the financial balances among the people living in the society. Believing that tax is a tool used to exploit the people prevents people from paying taxes. This situation occurs in some ways. This belief prevailing in Niger society is based on historical reasons that began in the period of French imperialism. During the period of French imperialism, tax was the most used tool to usurp the resources of that state. As a result, they no longer had the means to defend themselves. Another reason that prevents the tax and which is responsible from paying taxes is that the tax system in its place cannot keep up with the conditions of the age. This point is considered as one of the most important reasons that leads taxpayers to evade tax. Contrary to the civil tax system, where sincerity and loyalty are aimed for the benefit of everyone, the state does not care about its role in the process of cuts to fulfill the needs of society.

Regarding the economic status of the taxpayer, we find that the economic situation of the taxpayer is a reason to take refuge in fraudulent means in order to evade the taxes they have to pay. At the same time the lack of financial means is the most important obstacle that significantly reduces the activities of the tax administration. The lack of financial means prevented understanding whether the regulations in the field of tax were functioning adequately and made auditing difficult. The fact that the places where the civil servants continue their duties are not sufficient in terms of quantity and that most of them are old buildings remnants of imperialism means that there are no minimum conditions that would allow them to carry out their duties comfortably.

Lawful tax evasion is an action that aims to reduce the amount of tax that will accrue through a fictitious transaction. This method is more organized and technically more advanced than tax evasion through material transactions. The deception method of tax evasion is very effective in the classification of fictitious transactions and legal situations. The reason why the taxpayer follows this method is because the tax administration focuses on the documents given and accounting techniques. For this, the smugglers create a compatible correspondence system within themselves.

TEYD

TOPLUM, EKONOMİ VE YÖNETİM DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIETY, ECONOMICS AND MANAGEMENT